

HELWEST

Kovara Çand û Edebiyata Kurdî

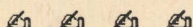
RONESANSA KURDÎ

Di vê hejmarê de
nivîsên nivîskarên Kurd
Şahîn B. Soreklî
Hesenê Metê
Aram Gernas
Lokman Polat
Zana Farqînî
Latîf Ozdemîr
N. Zaxûranî
Ehmed Şerîfî
Senar Şahîn
Adîl Duran
Suleyman Demîr
û gelekên din hene.

Nivîsa Demîr Ozlu
Nivîsa li ser August
Strîndberg , Jiyan û
berhemên Puşkîn,
Danasîn û analîza
pirtûkên Kurdî
Danasîna kovar,
pirtûk, rojname û
nivîskarên Kurd
Li ser roman û ro-
mannivîserên Kurd
Li ser edebiyata
Kurdî hevpeyvîn
Edebiyat û Zanyarî

DÎMENEK JI RONAKBÎRIYA KURDÎ

Hejmar / No: 4 * * * * Sal : Hezîran- 1996

HELWEST

Kovara Çand û Edebiyata Kurdî

Utgivare
Modern Kultur Förlaget

Xwedî
Weşanên Çanda Nûjen

Ansvarig/Berpirsiyar
Birêvebirê kovarê
Lokman POLAT

REDAKSIYON

N. Zaxûranî
Gabar Çiyan
Dawê Xanê
L. Polat
K. Ronî

Hejmar : 4

Sal : Hezîran - 1996

Çap : Baran Trykerî

Abonetî

Salêk : 170 Kr.

Postgîro : 9 13 31 — 9

ISSN — 1400 - 9404

Berpirsiyariya her nivîsê, ya
nivîskarê wê ye.

Navnîşan / Adress:
Tensta Alle 43 - 2tr.
16364 Spånga /Sweden
Tel / Fax:08-7618433

NAVEROK

- * 2 - Kovarek Akademîk.....
- * 5 - Ronesansa Kurdî.....
- * 10 - Ronakbîriya Kurdî.....
- * 21 - Rewşenbîrî
- * 26 - Nivîskarî.....
- * 29 - Zanyarî û Metod.....
- * 30 - Edebiyat û Zanyarî.....
- * 35 - Romannivîser.....
- * 38 - Nivîsa Demîr Ozlu....
- * 42 - Hozan Dilpê Jêlî.....
- * 44 - Ziman û Zarav.....
- * 57 - Hevpeyvîn.....
- * 84 - Agust Strînberg.....
- * 89 - Li ser Puşkîn.....
- 94 - 110 - Danasîna Pirtûkan.....

D hejmara 5an de, dê redaksiyona kovarê hinek jî xurt bibe. Çend nivîskar dê li redaksiyonê zêde bibin. Em ji niha ve, xêrhatina wan nivîskarên hêja dikin û ji hemû endamên redaksiyonê re sipas dikin.

Wan bi nivîsên xweyî cûrbecûr kovara Helwestê bi rengîn kirin. Wan bi beşdariya nav redaksiyona kovara Helwestê, barê Redaksiyona kovarê hîn sivik kirin, Redaksiyonê xurt kirin û herweha kovar jî dê ji alî naveroka xwe ve dewlemendtir bibe. Di hejmara 5an de, dê xwe nûh kirinê bingehîn hebin. Li benda hejmara 5an bin.

Hetanî hejmara 5an hûn bimînin di xweşiyê de.

HELWEST DIBE KOVAREK AKADEMÎK

Bê ve hejmarê ve kovara Helwest salekî xwe qedand, kete sala duyem. Di sala duyem de (ji hejmara pêncan pêve) kovara Helwest dê bibe kovarek akademîk a çand û edebiyata Kurdî. Ji bo çand û edebiyata Kurdî kovarek akademîk pêwîst e. Kovar tiştên rojane nanivîsîn, tiştên ku di kovarên edebî de tê weşandin heger nivîsên îlmî-zanîstî be 50 sal paşê jî bi hêsanî dikare bê xwendin, wek referans dikare bê nîşandan.

Em dê li ser çand, edebiyat, folklor, huner, dîrok, felsefe û zimanê Kurdî nivîsên lêkolînî yên îlmî-zanîstî biweşînin. Ji bo fêrbûn û zanebûna çandî, edebî, nivîsên li ser çand û edebiyatê, nivîsên ku mirov bixwîne û jê tiştan fêr bibe, em dê biweşînin. Li ser pirs û pirsgerêkên ronakbîriyê (rewşenbîriyê) nivîsên bi kalîte dê bîn weşandinê. Li ser rewşa edebiyata Kurdî, li ser helbest, çîrok û romanên Kurdî dê gelek nivîsên baş bîne weşandinê. Li ser berhemên Kurdî yên edebî dê analîz bîn kirin. Di her hejmarê de, dê danasîn û analîza pirtûkan bête kirin. Folklorê Kurdî gelek dewlemend e. Em dê çend nivîsên li ser zanyariya folklorîk, biweşînin.

Nivîskar û lêkolînavanên kurd, divê alîkariya kovara Helwestê bikin ku em bikaribin kovara Helwestê bi rastî jî bikin kovarek akademîk ya çand û edebiyata Kurdî. Ji bo kovarek akademîk divê çawan be?, em li benda pêşniyazên xwendevan û nivîskarên Kurd in.

Edebîyat bi xwe îlîm e, zanîstî ye. Pêşveçûna îlmê edebîyata Kurdî bi kar û xebata akademîk ve girêdayîye. Divê ev kar û xebat bê kirin. Nivîsên teorîk yên li ser çand û edebiyatê divê bêne weşandin. Nivîskar Xelîl Sîpan (ku di hêla nivîsên teorîk de gelek jîr e) jî bi nivîsên xwe ve dê di her hejmarî de başdarê nav rûpelên kovara Helwestê bibe.

*
* *

Nivîskar Şahîn B. Soreklî, li ser ziman nivîsek îlmî-zanîstî nivîsiye û ji Avusturalyayê ji kovara Helwestê re şiyandîye. Em vê nivîsê di vê hejmarê de diweşînin. Em li benda nivîsên wî yên din in. Ji bo kovarek bi naveroka xwe dewlemend, kovarek îlmî-zanîstî, pêwîstî bi nivîsên wek nivîskar Şahîn B. Soreklî û hwd, bi gelek nivîskaran heye.

*
* *

Di van demên dawîn de, di masmedîa Kurdan de li ser rewşa ronakbîran (rewşenbîran) gelek munaqêşe tête kirin. Di MED TVê de du panel hate çêkirin. Di rojnameya “Ozgur Polîtîka” de li ser vê babetê her roj nivîs tête weşandin. Hinek nivîs baş in, lê gelek nivîs jî bêqalîte ne, nivîsên bêsewîye ne. Di vê hejmara kovara Helwestê de nivîsek li ser babeta ronakbîriyê (rewşenbîriyê) heye. Nivîskar N. Zaxûranî, li dîtînen hinek nivîskarên rojnameya Ozgur Polîtîka’yê rexne digre. Nivîskar A. Gernas jî lêkolînekî zanîstî li ser ronakbîriya Kurdî kiriye. Ew di oîrsa ronakbîriyê de rastî û çewtiyan datîne holê. Nivîsa A. Gernas nivîsek balkêş û gelek girîng e. Em dê nivîsên li ser pîrsa rewşenbîriyê di hejmarên pêş de jî biweşînin.

*
* *

Li ser babeta “Ronesansa Kurdî” jî munaqêşe têne kirin. Li gor hinekan ronesansa Kurdî heye, li gor hinekan jî tune ye. Nivîsa li ser “Ronesansa Kurdî” ji bo munaqêşeyan destpêk e. Divê li ser Ronesansa Kurdî jî munaqêşe bê kirin.

*
* *

Di cîhana nivîskarên Kurd de, vêca nivîskar Ehmed ŞERÎFÎ cîh girtiye. Ew ji Kurdistana rojhilat e. Niha di **Mehabatê** de dijî. Me bi wî re li ser rewşa edebiyata Kurdî hevpeyvînek jî çêkir. Em dê vê hevpeyvînê di pirtûka **“Rewşa Edebiyata Kurdî - Cîld : 1”** de biweşînin.

*
* *

Di vê hejmarê de du hevpeyvîn hene. Hevpeyvîna yekem bi nivîskarê rojnâmeya **RONAHÎyê** Latîf Ozdemîr re ye. Hevpeyvîna duyem jî bi nivîskar û berpirsiyarê rojnameya **AZADIYA WELAT**, Zana FARQÎNÎ re ye.

*
* *

Di hejmara şan de, dê redaksiyona kovarê hinek jî xurt bibe. Çend nivîskar dê li redaksiyonê zêde bibin. Em ji niha ve, xêrhatina wan nivîskarên hêja dikin û ji hemû endamên redaksiyonê re sipas dikin. Wan bi nivîsên xweyî cûrbecûr kovara Helwestê bi rengîn kirin. Wan bi beşdariya nav redaksiyona kovara Helwestê, barê Redaksiyona kovarê hîn siviktir kir in, Redaksiyonê xurtir kirin û herweha kovar jî dê ji alî naveroka xwe ve dewlemendtir bibe.

Di hejmara şan de, dê xwe nûhkirinên bingehîn hebin. Li benda hejmara şan bin. Hetanî hejmara şan hûn bimînin di xweşiyê de.

Kovara HELWEST

RONESANSA KURDÎ

AGAHDARIYEK KURT

Rojnameyên Kurdan yên ku li Stenbolê têne weşandinê, ji alî mehkemê (Dadgehê) ve têne qedexekirin û ji alî polîs ve jî têne civandinê. Min vê nivîsa li jêr 2 sal berê nivîsandibû û ev nivîs di rojnameya hefteyî JIYANA NÛ de hatibû weşandin. Lê ew hejmar ji alî dadgehê ve hatibû qedexekirin û komkirin. Ji bo ku îro jî hêj gelek kes li ser pirsê Ronesansê munaqêşe dikin –hinek dibêjin ronesansa Kurdî heye, dest pê kiriye, hinek jî dibêjin na, ronesansa Kurdî tune ye, an jî dest pê nekiriye– min hewce dît ku ez vê nivîsa xwe ya kevn carekî din ji nû ve biweşînim. Tiştên ku min du sal berê nivîsiye, li gor min îro jî rastiya xwe didomîne. Min nivîsê qet neguhart. Di wê demê de min çawan nivîsibû, min nivîsê weha hêst e. Nivîsê pêşkêşê xwendevanan dikim.

Lokman POLAT

RONESANSA KURDÎ DI KÎJAN MERHALEYÊ DE YE?

Ronesans çiye? Pêvajoyek çawan derbas kiriye? Li Ewropayê Ronesans kîngê û çawan derketiye? Hunera Ronesansê li ser cîvakê çi tesîr(hînkari) kiriye? Ji bo guherandina cîvakê rolêk çawan leystiye û li Kurdistanê (Kurdistana Bakûr) Ronesansa Kurdî kîngê dest pêkiriye û nûha Ronesansa Kurdî di kîjan merhaleyê de ye?. Ez dê di vê nivîsa xwe de bi kurtayî bersîva wan pirsên jorîn bidim û li ser Ronesansa Kurdî şîrove bikim. Ez dixwazim ewil bi Ronesans çiye dest pê bikim.

RONESANS ÇÎYE?

Ronesans ji bo cîvakê wek tîrêjên rojê, ronahiyek e. Ji bo pêşveçûna cîvakê Ronesans rolek gelek girîng leystiye. Ronesans di hêla îlmî, felsefî û hunerî de şiyarbûnêk e, zanîstî ye. Ji nûve wejîn e. Ronesans li Ewropayê ji dema feodaliyê derbasbûna dema cîvaka burjuvaziye ye. Ronesans hejandina dêrê(kilîse) û bi cihanîna pêvajoya netewebûnê ye. Di bingehe

Ronesansê de însaniyetî(humanîzm) heye. Vatîniyên însan xwe bi zanînkirin e, xwe pêştebîrin e. Divê însanê nûh pirralî û zana be. Bibe xwediyê ramanên azadî, bibe zimanzan, bibe hunermend û hwd.

Destpêka pêvajoya Ronesansê û hetanî îro hat xwiyakirin ku, aqilê însan(mirov) dikare her tiştî bipîşkişî. Wejîndina însanên nûh, bawerîya însan bi însaniyetiyê(bi mirovahiyê) qihîm kir. Bi kurtî Ronesans hişyarî ye, ji nûh ve vejîn e, ronahî ye.

HUNERA RONESANSÊ

Di hêla hunermendiyê de Ronesans rolek gelek girîng leyistiye. Li riyê dinyayê(Cîhanê) gelek huner hebûne. Hunera dewra berê, hunera Yunan, hunera Roma û gelekê din. Wan huneran, hemûyan jî dewra xwe qedandine ketine nav rûpelên dîrokê. Lê, hunera Ronesansê, ev bûye 600 sal ku hêj jî dijî. Hunera Ronesansê vê berdewamiya xwe ji lêgerîna huviyeta nûh, yanê ji xwenûhkirinê re deyindare. Lewra huner, bi zanîstiya îlmî, bi teknolojiyê, bi felsefe û bi ramanê va girêdayî ye, bi dînamîzma cîvakê ve girêdayî ye. Loma jî weha dût û dirêj dijî û berdewam dike.

Hunera Ronesansê di sedsala XIV.(çardeh) de, li Îtalya'yê, li herêma Floransa'yê jî alî Gîoto Bendone dest pê dike. Û paşê bi alîkariya Leonardo, Michelangelo, Rophael, berfireh dibe.

Di hêla wêneçêkirinê(resim), mihendîsiyê, mîmariyê, heykelçêkirinê û teknîkê de gelek pêşveçûn dibe. Zanîstî, îlim pêşve diçe. Di hêla jeolojiyê de lêkolînên girîng têtî kirin. Hunermend Michelangelo di hunera wêneçêkirinê de îradeyek nûh derdixe holê.

Ronesans li welatên bakûrê Ewropa û yên din jî belav dibe. Di Holanda û Almanya'yê de hunera Ronesansê pêşve diçe, tevgera reformê dest pê dike. Hunera Ronesansê di şoreşa Fransa'yê de rolekî girîng dileyize. Di wê demê de Romantîzm dest pê dike. Werhasil jî destpêkê ta îro hunera Ronesansê her tim xwe nûh dike, pêşve diçe û loma jî tê jiyandinê.

RONESANSA KURD

Di dema me de Kurd di pêvajoyek gelek girîng de derbas dibin. Kurd di her warî de Ronesansek dijîn. Di hêla siyasî û çandî de pêşveçûnên baş hene. Di hêla ziman, çand, huner û edebiyatê de Kurd dema xwe ya Ronesansê dijîn. Ev jiyandin di hêla lêgerîn û lêkolîna ziman, çand, wêje û dîrokê de xwe bi hawakî vekirî dide nîşandan.

Têkoşîna gelê Kurd her diçe geş dibe, berfireh dibe. Kurd hem dîroka xwe dijîn û hem jî dîroka xwe çêdikin û dinivîsînin. Li ser dîroka Kurdan, berê bi gelemperî yên biyanî, nivîskarên Ewropî pirtûk divîsandin. Lê, di dema me de, vêga ew nivîskarên ku ji nav gelê Kurd derketine, dîroka gelê Kurd dinivîsînin.

Di hêla lêkolîna dîrokî de, Kemal BURKAY, Hasan YILDIZ, Nacî KUTLAY, Rohat, Huseyin BEYSULEN, Torî, Etem XEMGÎN, Îsmail GULDAŞ, Cemşîd BENDER, Osman AYTAZ, M. KALMAR, Botan AMEDÎ, Şerefxan CIZÎRÎ, M. MIHOTOLÎ, Osman AYDIN û Malmisaniy, wek nimûne, lêkolînavan û dîrokzanên Kurd in.

Li ser zimanê Kurdî jî gelek lêkolîn têt kirin, nivîs û pirtûkên hêja têt weşandinê. Ev kar û xebat ji bo pêşveçûna ziman rolek girîng dileyize. Rojname û kovarên Kurdan jî di vê hêlê de vatîniyên gelek girîng tînin çîh.

Ji bo romana Kurdî a nûjen jî, di serî de birêz Mehmed UZUN xebatê gelek hêja û girîng dike. Ji bo avakirina berhemên edebî, ji bo pêşveçûna nivîsên edebî, ji bo çîrok û romana Kurdî, di serî de Mehmed UZUN, Firat CEWERÎ, M. BAKSÎ, Nacî KUTLAY, HESENÊ METÊ, Lokman POLAT, Xemgîn Temê, Ahmed Huseynî û bi sedan nivîskarên Kurd yên din xebatên gelek girîng dikin. Berhemên baş derdixin holê.

RONESANSA KURDÎ DI KÎJAN MERHALEYÊ DE YE?

Ronesansa Kurdî, îro di merhela duyem de ye. Merhaleya yekem ji sala 1974'an dest pê kiriye. Di sala 1980'yê de pêşiya wê hatiye birandin. Merhaleya duyem di sala 1988'an de dest pê kiriye, lê di salên 1990'î de gihîştîye kemala xwe.

Min li jor jî nivîsandibû; Ronesans ji bo cîvakê wek tîrêjên rojê, ronahiyek e. Ronesans, xwendin e, zanîn e jî. Xwendin û zanabûna siyasî, îlmî, aborî û felsefî bi saya weşanên Kurdî hatiye fêrkirinê. Rojname û kovarên Kurdî yên ku di nabeyna salên 1974 û 1980'yê de hatibûn weşandinê, di hêla li xweyî derketina huviyetta millî (Netewî), ji bo pêşveçûna ziman û çanda Kurdî, ji bo pirs û pirsgerikên netewayî, ji bo xweyî lêderketina doza Kurd û Kurdistanê, gelek vatîniyên girîng hanîn çîh.

D rojnama “**Roja Welat**” û “**Ciwanên Şoreşger û Demokrat**” de, di kovara “**Riya Azadî**”, “**Rizgarî**”, “**Têkoşîn**”, “**Kawa**”, “**Pêşeng**”, “**Ala Rizgarî**”, “**Xebat**” û “**Azadî**” de, delek nivîs û lêkolînên balkêş hatin weşandinê. Xwendevanên Kurd wexta ku van weşanên Kurdan dixwendin zanabûna xwe pêşte dibirin, çand û dîroka xwe fêr dibûn. Di hêla ziman da jî kovara “**Tîrêj** – Ev kovar xwerû bi zimanê Kurdî bû–” û kovarên Kurdan yên ku li jor min navê wan nivîsand, beşên wan yên Kurdî (Ew kovar hemû bi du zimanan, bi Kurdî û Tirkî derdiketin.) ji bo xwendin û nivîsandina zimanê Kurdî gelek kar û xebatên hêja kirin.

Roman û destanên Kurdî di wê demê de derketin. Li ser dîroka Kurd û Kurdistanê, li ser rewşa cîvakî û aborî ya Kurdan gelek lêkolîn û pirtûk hatin weşandinê. Sînet û çanda Kurdî, wênekariya Kurdî ber bi pêşve çû. Şûûra millî, hîsên Kurdî, dîtin û ramanên welatperwerî û şoreşgerî ji nûh ve jîn da, di nav gel de belav bû, bi berfirehî pêşte çû.

Gava mirov li dîroka Kurdistanê bakûr mêze dike, di hêla şiyarbûna netewayî û weşandina weşanên Kurdî de Ronesansek hatiye jiyandin. Jiyan-dina vê Ronesanê ji bo guherandina cîvakê rolêk girîng leystiye. Potansiyelêk berfireh çêkiriye.

MERHALEYA DUYEM

Ronesansa Kurdî, merhaleya duyem li ser vê potansiyela berê û bi tesîra şerê çekdarî di sala 1988’an de dest pê kiriye. Di destpêka merhaleya duyem de şerê çekdarî rolekî girîng û sereke leystiye, tesîrek mezin kiriye. Her çiqas şerê çekdarî di sala 1984’an de dest pêkiriye jî, di sala 1988’an de gihîştîye kemala xwe. Li ser cîvakê tesîrê mezin kiriye. Di vê pêvajoyê de cîvakê hîsê tirsonekiyê ji ser xwe avêtiye. Gel ji malên xwe derketiye, li doza xwe ya netewayî xwedî derketiye, li dij dagirkeran meşên girseyî çêkiriye, serîhildaye. Tesîra şerê çekdarî ji bo şikandina zincîrên tirsê jî rolêk girîng leystiye. Ronakbîrên Kurdan jî di wê demê de tawa tirsbûniyê ji ser xwe avêtine û dengê xwe bilind kirine.

Destpêka weşanên Kurdî, bi hawakî eşkere di sala 1988’an de dest pê kiriye. Di vê salê de cara yekem kovara “**Medya Guneşî**” dest bi weşanê kiriye. Ev kovar bê tirs, bi cesaret li ser pîrsa Kurdî sekiniye, û hinek

rûpelê xwe jî bi Kurdî weşandiye. Dure kovara “Ozgur Gelecek” “To-plumsal Dîrîlîş” û “Vatan Guneşî” dest bi weşanê kirin. Di nav wan kovaran de kovara herî qels û tirsonek kovara “Ozgur Gelecek” bû. Vê kovarê hêj jî zimanê “Ezop” bi kar daniyan, ji Kurdistanê re digot «Dogu ve Guneydogu». Kovara “Vatan Guneşî” di hejmara xwe ya yekem de li dij bi karanîna zimanê “Ezop” derket û ji welatê me re bi navê wê yê eslî, yanî Kurdistan got.

Ûn pîrr di salên 1990 û 1994'an de, kovar, rojname û pirtûkên Kurdî hatin weşandinê. Ji pênc sedî (500) zêdetir pirtûk hatin weşandinê. Kovarên xwerû bi zimanê Kurdî “Rojname”, “Welat”, “Zend”, (û nûha jî “Welatê Me”) di vê demê de hatin weşandinê. Rojnamên rojane “Ozgur Gundem” û “Ozgur Ulke”, Rojnamên hefteyî; “Newroz”, “Azadî û Dengê Azadî”, “Jiyana Nû”, “Realîte” Kovarên bi zimanê Kurdî û Tirkî; “Serketin”, “Hevdem”, “Stêrka Rizgarî”, “Ozgur Halk”, û “Rewşen”, derketin.

Di hêla hunerê de gavên pêş hatin avêtin. Ji bo lêgerîn û lêkolîna dîroka Kurd û Kurdistanê, kar û xebatên baş hatin kirin, berhemên gelek girîng hatin afirandin. Ji bo çand û edebiyata Kurdî, xizmetên baş hatin kirin û hêj jî têt kirin. Hunermendiya wêneçêkirinê ji alî “Yekîtiya Hunermendan-Komel” û hunermendên MKM'yê va gelek pêşte diçe. Kar û xebatên ku li Ewropa ji alî Kurdan ve têt kirin—Ku ez di vê nivîsê de qet li ser nesekiniyam—pêvajoya pêştaçûna Ronesansa Kurdî hîn jî dewlemendtir dike. Di vê demê de hunermendên Kurd hîn zêde bûne, hunera Kurd hîn dewlemend bûye.

Pêvajoya merhaleya duyem a Ronesansa Kurdî hêj berdewam dike. Merhaleya sêyem jî, dê di Kurdistanek azad de dest pê bike.

Lokman POLAT

DÎMENEK JI RONAKBÎRIYA KURDÎ

A. GERNAS

Di van demên dawî da gengeşîyeke xurt li ser mijara ronakbîr û ronakbûnê tête kirin. Munaqeşekirina vê mijarê tişteke xuristî ye, lewra di jîyana civata Kurd da pir tişt serûbin dibin. Di bingeha me ya çandî û civakî da guhurînên bi lez çê dibin; bûyerên ku li welatê me diqewimin, siyaseta û şerê ku li hember gelê me tê ajotin û guhurînên bingehîn ên li dinyayê diqewimin, pêvajoyeke nû anîye meydana. Nûjenbûna kevnîyê bi her awayî xwe dide pêş û ev nûjenî di hemû warên jîyanê da bi zordayîneke bêşewat zerpa xwe nîşan dide. Di zaniyariyê da cîh ji zanîneka bi rik ra tune, herwisa cîh ji siyaseta, avahiya çandî û civakî ya kevnêşopî ya bi rik ra jî tune. Ya meriv xwe nû dike yan jî ji hevdemiyê dûr û paşdamayî dimîne û bi vî awayî hukumdariya xelkê ya li ser xwe hêsan dike.

Di nûjenbûnê da rola ronakbîran gelek zêde ye. Di welatên paşdamayî û kolonî da di destpêkê da xwenda û ronakbîr pêşengîya vê nûjeniyê dikin; bi fikir û ramanên xwe yên dîrdîtî, rê nîşanî xelkê didin û ji xelkê xwe ra bingehêke ramanî û îdeolojîk peyda dikin. Herwisa di warê çandî, edebî, hunerî û civakî da jî rêberiyê dikin, xelkê rohnî dikin, hest û sekolojîyeke neteweyî peyda dikin. Gelo rewşa ronakbîrên welatê me wêneyeke çawa derdixe pêşberî me û şirovekirinên ser ronakbîr, rola wan, cîh û xebatên wan di nav gel da bi çî awayî tên pêşkeşkirin? Di vê nivîsarê da em ê li ser vê mijarê bisekinin.

Berî her tiştî têgihîştina me ya derbarî ronakbîr û ronakbûnê çî ye, li welatê me û li dinyayê rave û tarîfên derbarî vê mijarê da bi çawayî tên kirin?.. Bi maneya xwe ya rastî û hevdemî, dema ku însan bi xwe ra dikeve muhasibeyek û xwe dide ber van pirsîyarîyan : Ez çî me, li dinyayê û li welatê min cîhê min çî ye; û ez kî me, ez çî dikarim bo pêşeroja gel û welatê xwe bikim, wezîfeyên dikevin ser milê min çî ne?., ji bo ronakbîrî gavê pêşî tê avêtin. Pirsîyarîyên weha li ba merivên nezan û nexwenda gelek bi derengî dest pê dike, lewra fam û feraseta û zanebûna wan têrî van pirsîyarîyan nake. Ji bo vê yekê di warê siyasî û ramanî da kemilandînek lazim e. Lê merivên xwenda û zana zû bi rewşa gel û welatê xwe dihisin û loma jî zû şîyar dibin.

Ev pirsîyarî di civatên Ewrûpî da, di nîveka sedsala nozdehan da (bi mana xwe ya rastî) dest pê kir. Li welatê paşdamayî û kolonî jî, ev pêvajo gelek giran hetta wek rêveçûna kûsî meşîya. Di warê pêşketin û zanînê da ferqîyeke weha mezin normal e, lewra meriv nikare vê pêvajoyê ji avahîya civakî cuda bifikire. Eger civatek bi îradeya xwe ya azad, bê zordarî, qedexe û satengî dînamîkên ronakbûnê karibe peyda bike, bêguman pêvajoya ronakbûnê bi lez û efektîv dibe. Bi gotinekî din, eger di welatekî da bi awayekî fireh berhemên aborî, sîyasî, civakî û çandî; bingeheke perwerdeyî û sazîyên rêvebirî hebe, şertên zanebûn an jî ronakbûneke kîlewî heye. Û di şertên weha da him pêşketin gelek zû dimeşe him jî bi bingeheke qewî û bi lez profesyonelî dikeve şûna amatorî. Li vê derê pîrsekî dertê pêşberî me. Li welatê paşdamayî û kolonî da şert û sazîyên welatên azad ya qet tunene yan jî gelek qels in. Gelo wê çaxê em ê li benda hinekan bin da ku ji derva werin û van şertan bi cîh bînin? Bersîv gelek zelal e, na, ne pêwîst e. Pêwîst nîne, lewra li ser îradeya azad zordarî heye, rê hatine girtin, astengî û qedexe hene, li pêşîya pêşketinê dîwarên qalind û bilind hene. Wê demê em ê azadkirina îradeyan, vekirina rêyan, pûçkirin û rakirina astengî û qedexeyan, hilweşandina dîwaran pîralî fam bikin û munaqeşeya vê pêvajoyê bikin. Herwisa em ê munaqeşeya pêvajoya ronakbûna civata Kurd û ronakbîrên Kurd bikin, lê rast munaqeşe bikin, û bigihên encamekê.

Di nav me Kurda da carna îddîayên wisa bêbingeh dertên pêş ku, bi rastî piyê meriv bi erdê va dizeliqe. Li gor van îddîayan, ronakbûn û ronakbîr piştî salên heştê (1980) bi hewldan û pêşengîya hinekan derketiye holê; gelê Kurd xwe û pênasa xwe bi saya hinekan nas kiriye... Gelo ev rast e? Na, ne rast e û ji rastîyê pir dûr e. îddîayên weha înkariya tarîxa me ye, înkariya rastîya welatê me ye. Ne rast e, lewra tevgera ronakbûnê bi dehan sal berî heştê dest pê kiriye û gihaye serdema me ya îroyîn. Eger em tenê tarîxa xwe ya nêzîk raçav bikin, em ê bibînin ku tevger û hewldana ronakbûnê digihîje destpêka sedsala bîstan, hetta digihîje dawîya sedsala nozdehan, angoreşandina rojnameya "Kurdistan". Bêguman wek gelek welatên din, li Kurdistanê jî destpêk gelek qels bûye. Hejmara ronakbîrên ku dest bi xebata azadiya Kurdistan kirine, bi tilîyan hatine jimartin. Herçiqas rojnameya "Kurdistan" li dervayî welat derçûbe jî, bandora wê li ser çengê xwendevan û însanên perwerdekirî bi xurtî çêbûye û zêtir li metropolên Tirkîyê xebatên çapemenî û rêxistinî dest pê kiriye. Ronakbûn û şîyarî pêşî di nav xwendevanên zanîngehên Stenbol û Enqerê da dest pê kir û berbi Kurdistanê hat û fireh bû. Eger em li xebat û hewldanên jêrê binihêrin, wê baş xuya bibe ku îddîayên jorê bêbingeh in :

- 1908 - Şark ve Kürdistan (Rojhilat û Kurdistan) (Rojname- Îstenbol)
1908 - Kürd Teavûn ve Terakkî Gazetesî (Rojnama Alîkarî û Pêşketina Kurd), Îstenbol
1908, 1909 - Kürdistan (Rojname), Îstenbol.
1909 - Amîd-î Sevda (Amîda Reş) (Kovar - Îstenbol)
1909 - Peyman (Rojname - Dîyarbekir)
1913 - Rojî Kurd (Kovar - Îstenbol)
1913 - Yekbûn (Kovar - Îstenbol)
1913 - Hetawî Kurd (Kovar - Îstenbol)
1918 - Jîn (Kovar - Îstenbol)
1919 - Kurdistan (Rojname - Îstenbol)
1929, 1930 - Agrî (Rojname - Agrî)
1948 - Dicle Kaynağı (Çavkanîya Dîclê) (Rojname - Îstenbol)
1950 - Şark Mecmûsai (Kovara Rohhilatê) (Kovar - Îstenbol)
1950 - Şarkin Sesî (Dengê Rohhilatê) (Rojname - Îstenbol)
1950 - Demokrat Doğu (Rojname)
1953 - Ağrı (Agrî) (Kovar - Enqere)
1955 - Henek (Kovar - Enqere)
1956 - Cudî (Kovar)
1957 - Dersîm (Kovar)
1958 - Îlerî Yurd (Welatê Pêşketî) (Rojname - Dîyarbekir)
1962 - Sîlvân Sesî (Dengê Sîlvân) (Rojname - Farqîn)
1962 - Dicle - Fîrat (Rojname - Îstenbol)
1963 - Keko (Kovar - Enqere)
1963 - Deng (Kovar - Îstenbol)
1963 - Roja Newe (Rojname - Îstenbol)
1965 - Kormîşkan (Kormîşkan) (Kovar - Enqere)
1965 - Çîra (Kovar - Xarpêt)
1966 - Yenî Akiş (Herikîna Nû) (Kovar - Enqere)
1966 - Dengî Taze (Kovar - Îstenbol)
1966 - Hawar (Kovar - Enqere)
1967 - Uyaniş (Şiyarbûn) (Kovar - Enqere)
1969 - Dirîlîş - Mardîn'in Sesî (Vejin - Dengê Mêrdînê) (Kovar - Enqere)
1969 - Ezîlenler (Yên Bîndest) (Rojname - Dersîm)
1969 - Doğu (Rojhilat) Kovar - Îstenbol)
1969 - Mezra Botan (Kovar)
1970 - Şêresîyar (Rojname - Bayezîd)
1970 - DDKO Haber Bülteni (Bultena Xeberan a Komela Kulturî ya Rohhilat a Şoreşger), Enqere.

Wek ji mînakên jî tê xuyan, heta salên heftê bi dehan rojname û kovar hatine derxistin (ku me li vê derê cîh neda hemuyan). Bêguman ev xebatên heja ne tenê di warê çapemenî da, herwisa di warê rêxistinî da jî xwe nîşan daye :

- "Kürt Teavun ve Terakkî Cemîyeti" (Komela Hevkarî û Pêşketina Kurd) (1908),
"Kürt Neşri Maarîf Cemîyeti" (Komela Weşanên Çandî ya Kurd) (1910),
"Kürdistan Teşrik-i Mesai Cemîyeti" (Komela Hevkarîya Kurdistan) (1912),

- "Kürt Talebe Hêvî Cemiyetî" (Komela Hêvî ya Xwendevanên Kurd) (1912),
"Kürt Îrşad ve Îrtika Cemiyetî" (Komela Rênasî û Pêşketina Kurd) (1912),
"Kürt Tamîm-î Maarîf ve Neşriyat Cemiyetî" (Komela Daxuyanî ya Weşanên Çandî ya Kurd) (1918)
"Kürdistan Cemiyetî" (Komela Kurdistan) (1918),
"Kürdistan Tealî Cemiyetî" (Komela Pêşketina Kurdistan) (1919),
"Kürt Kadınlar Tealî cemiyetî" (Komela Pêşketina Jinên Kurd) (1919),
"Kürt Millî Firkasî" (Partiya Neteweyî ya Kurd)(1919)"
"Kürt Teşkilat-i İctimaiye Cemiyetî" (Komela Rêxistina Civakî ya Kurd) (1920),
"Xoybûn" (1927) vb.

Ez e li vê dere serhildanên ku ji sala 1906 dest pê dikin û heta 1940'î berdewam dikin (serhildanên sedsala 19'an bi bîr tînim lê nagirim nava vê nivîsarê) jî, bidim xuyan û vegerim ser mijara me ya esehî :

- Serhildana Babanzade Abdûrahman Paşa (1906)
- Serhildana Şeyh Abdûlselam Barzanî (1908)
- Serhildana Dersîm (1908)
- Serhildana Bedlîs (1914)
- Serhildana Dersîm (1916)
- Serhildana Koçgiri (1919 - 21)
- Serhildana Şêx Saîd (1925)
- Serhildana Agirî (1926)
- Serhildana Dersîm (1936)

Qet şik tune ku hewldan û cehdên çapemenî, rêxistinî û serhildanî ya ji bo Kurdistanê serbixwe yan jî xudmuxtar hatine kirin. Di vê rêyê da bi sedan ronakbîr çûne ber darên sêpê û hatine daleqandin, ketine zîندان û çûne nefîyan. Digel ronakbîran bi dehhezaran Kurd jî hatine qetilkirin û hercar Kurdistan hatiye kambaxkirin. Mixabin ku ew xebatên hêja bi ser neketine, lê em baş dizanin ku pêşîya hêza gelê Kurd ji alî dewleta kolonyalîst ya Kemalîst bi barbarî hatiye birîn, her hewldan bi xwînê hatiye fetisandin, qedexeyek hişk hatiye meşandin. Digel astengiyên hovîtiya dewleta Tirk, rewşa Kurdistanê ya paşdamayî, jîyana eşîrî û hevbeşkirina feodalî jî asteng û rêbirên girîng bûne. Lê tevî hemû kilûkêmasî ala berxwedanê ya neteweyî li erdê neketiye, xebat û pêvajoya ronakbûnê berdewam kiriye. Heta ku ev pêvajo giha salên 1960'î ronakbîrên Kurd, mîrateke dewlemend ji me ra hiştin û ala berxwedanê teslîme nîşên serdema me ya îroyîn kirin. Em emanehilgîrên wê pêvajoyê ne.

Di navbera salên 1960 - 70 da ronakbûna gelê Kurd kete lêgerînên nû. Xebatên rêxistinî yên di TÎP, DDKO û KDP da bi lez mezin û fireh bû. Jixwe dema ku dewleta Tirk a dagirker vê rewşê dît, di 12 Adara 1971'an da bi hukmê eskerî yê faşî pêşîya vê pêşketinê birî. Lê bi encama xwe, derba eskerî û hukmê faşî agirê hîlbûyî netefand û nikaribû bitefanda. Lewra ser-

demeke nû dest pê kiribû, qalikên kevneşopî hatibûn şikandin û loma jî, piştî 12'ê Adarê rêxistin, hewldan û ronakbûnên hevdem ên ku mora xwe li pêvajoya îroyîn xistin, pir zû fireh û mezin bûn û di dîroka Kurdistanê da cara yekem pirsra neteweya Kurd xiste rojeva Tîrkiyê û dinyayê. Ev pêşketin û mezinbûna bi lezûbez, li ser bingeha xebat û hewldanên kevn pal da û fireh bû. Serdema kevn, ango sedema 1906 - 1970, him wek tarîx him jî wek tecrûbe û zanîn ji me ra gelek mîratên heja hîştine. «nkarkirina vana, jibîrkirina alîyên wan ên baş û kêrhatî û ligel vê jibîrkirinê bi tenê destnîşankirina şaşî û xeletîyan ne karekî aqilane ye. Lewra gelek tiştên girîng ên ku şaşî û xeletî nîşanî me didin hene, ji ber vê yekê dema ku meriv li ser mijarekî radiweste û xebatekî dinexîne, divê nerxandin dualî be, bi şaşî û rastîyên xwe bête nerxandin.

Encama ku em ê ji vê şirovekirinê derxin ev e, tarîx yekparçe ye û em nikarin li gor kêfa xwe tarîxê şirovebikin. Em nikarin li gor hesabên xwe yên şexsî û rêxistinî tarîxê ji cîhekî kêfî dest pê bikin û li ku derê kêfa me bixwaze bibirin an jî beşek ji tarîxê tune hesab bikin. Di tarîxê da çawa serdemên serketî hebin wisa jî serdemên kêmketî hene. «ca fam û ferasetêke tarîxê ya ku li serdemên serketî xwedî dertê û serdemên kêmketî înkâr dike yan jî tune hesab dike, ne famên kêrhatî û jîrîkî ne. Famên weha bi zirar in û perdeyek reş dikşînin ser tarîxa neteweyekê...

Salên heftêyî

Wek min li jor jî got, ji bo Kurdan ronakbûna hevdemî ya ku ji rêxistinîya îroyîn ra bû bingeş piştî salên heftêyî qewimî. Di vê serdemê da Kurd cara pêşî bi bîr û bawerîyên hevdemî xwe girêdan û ji bo pirsra Kurd û Kurdistanê xeta îdeolojîk û polîtîk afirandin. Rewşa civakî û aborî a Kurdistanê bi ramanên hevdemî hatin tehlîlkirin û hedefên zelal hatin danîn. Ramanên sosyalîst û zaniyarî di nav gelê Kurd da hatin belavkirin. Kurd rêxistinên xwe yên serbixwe û cuda ava kirin. Ligel rêxistinên siyasî komeleyên demokratîk, sendîka û rêxistinên meslegî li her derî bejin avêtin. Pirsra Kurd û têkoşîna wî ya azadîyê ji heft salî heta heftê salî bû malê herkesî, di rojevê da rûnişt. Bi zimanê Kurdî rojname, kovar û pirtûk hatin weşandin. Bi sedan kadirên zana û têgihîştî gihan. Pirsra Kurd û Kurdistanê ji nav lepên çend xwendevan, ronakbîr û serokeşîran hate derxistin û ev pirs bû malê hemû çîn û tebeqeyên civata Kurd û bi lez kete rengeke gelêrî. Ronakbîrên me yên ku bi tilîyan dihatin jimartin, bi ronakbîrên nû xurt bûn û ev hejmar gihîşt sedan, hezaran.

Ronakbîrên ku em behsa wan dikin, li ser bingeheke welatparêz xurt bû û pêş ket, bi raman û perspektîfên cuda be jî rizgarîya gelê Kurd ji xwe ra kir armanc û di vê rêyê da gelek êş û kovan dît. Bi gotinekî din, ronakbîrîya Kurdistanê ya piştî salên heftê di eslê xwe da li gor pirsra neteweyî ya Kurd pêşve çû (em, “ronakbîrên” ku bi eslê xwe Kurd bûn lê xwe ji bo ronakbîrîya Tîrk amade kirin li dervayî mijara xwe digrin). Hema bêje temamiya ronakbîrên Kurd zanîngehên xwe bi xwe afirandin. Mal, kolan, qehwexane, meydan, komele û rêkxistinên nehênî bû hêlîna wan ên perwerdeyî û têkoşînê. Ji ber vê yekê jî, axlemîya ronakbîran di xetêke polîtîk da xwe gihandin. Bi sedan, bi hezaran ronakbîr an jî berendamên ronakbîrên îroyîn di rûnê xwe da qijilîn û xwe bi xwe gihandin û perwerde kirin. Zanîna xwe ji pirtûkan, ji munaqeseyan, ji jîyana rojane û ji têkoşîna hember zulm û zordariyê wergirtin. Tiştên ku hîn bûn, bi hewldan û hunerên xwe di jîyana rojane da çespendin...

Li welatên ku pirsên neteweyî û pênasî tunebûn, însan bal û dêna xwe didan ronakbîrîyê û ji bo vê yekê jî berê xwe didan çalakîyên çand, edebîyat, huner, muzîk, tîyatro, sînema, siyaset, bazirganî, karîyerên meslegî û hwd, lê li welatê me berê xwe dan ronakbîrîyeke yekreng û yekîtî. Tu gazinekî min ji bo vê yekê tune, ji ber ku ronakbîr û xwendayê me yên nûgihayî, tevî ku gevil zîrekîyên wan ên taybetî yên karîyerên cuda û kesane hebûn, tevî ku karibûn bigihana meqam û cihên bilind jî, bi zanebûn berê xwe dan vê yekrengîyê. Ango Kurdîtîyê hîlbijartin û loma jî gevilên xwe yên taybetî li cîhekî hêştin û ronakbîrîya xwe kirin xetêke siyasî. Şert û zurûfên Kurdistanê jî wana mecbûrî vê hîlbijartinê dikir, ya wê Kurdîtî û şanazîya neteweyî bihata hîlbijartin yan jî nekurdîtî û bêxîretî. Loma jî, ev hîlbijartin bû sedemeke sereke ya ronakbîrîya yekreng û siyasî. Lê îro em dibînin ku hinek vê rastîyê nabînin an jî naxwazin bibînin û bi rexne û xerezên bêbingeh êrîşî ronakbîrên Kurd dikin; wana biçûk dixînin û ji ber ku wek wan nafikirin û nalivin, wana dikin hedefa tîrên xwe, nav û bernavkên bêrê û dijminhî li wan datînin. Ev êrîş û dijminahî, ji xeynî zirarê tu feydeyek nade gelê Kurd!..

Salên heştêyî

Beşek ji ronakbîrên piştî salên heştê ji salên pêncî û şêstî tî, yên mayî û beşa fireh jî di salên heftêyî da gihan. Bi gelemperî, dînamîkên pêşewa yên piştî salên heştê dîsa ev ronakbîr in. Hêj jî di rêvebirîyê da, rêkxistinî da, perwerdegarî û berhemên nivîskî da giranîya xwe datînin. Bêguman komeke

ronakbîrên nû û ciwan jî tevî vê koroyê dibin û ev koro roj bi roj mezin û fi-rehtir dibe. Ev pêşketin serê me bilind dike, hêvî û gumanên me yên pêşerojê rohnîtir û zelaltir dike.

Pîştî salên heştê bi zulm û barbarîya dewleta Tirk, êrîş û terora wê Kurdistan bi hejmareke mezin ronakbîrên xwe winda kir. Bi sedan di îşkenceyan da, li kolanan bi bêbextî ji alî kontrgerîlla û mît û sîxurên dewleta Tirk hatin şehîdkirin. Bi sedan ronakbîr ketin hevs û zîndanên, dîsa bi sedan mecbûrî derketina dervayî welêt bûn. Hejmara ronakbîrên ku derketin dervayî welêt ji yên hundir zêtir bû, lê piranîya ronakbîrên ku derketin derva, vala nesekinîn û ji bo nasandina pîrsa Kurd û Kurdistanê xebateke hêja kirin, pişt dan têkoşîna welat. Li ser zimanê Kurdî, edebîyata wî, çand û tarîxa wî, muzîk û folklorê wî berhem dan. Hetta meriv kare bi rehetî bêje ku, xebatên bingeîn ên li ser zimanê Kurdîya nivîskî ji alî ronakbîrên dervayî welêt hate meşandin û pêşvebirin. Bêguman di xebatên dervayî welêt da di warê sîyasî, dîplomatîk, rêzêkirin û teknîk da, nasandin û aktuel-kirina pîrsa Kurd li dinyayê rola sereke ya rexistinên Kurd e. Ez bi taybetî vê rastîyê destnîşan dikim û vedigerim ser mijara vê nivîsarê.

Em îro ketine pêvajoyeke wisa ku, êdî ligel ronakbîrên me yên kevn li her alî ronakbîrên nû aj didin û hêvîya me xurt dikin. Êdî Kurd ronakbîrîya yek-reng li paş xwe dihêlin û berê xwe didin mijarên cuda, gevil û marîfetên xwe yên pêşketî bi kar tînin û pîralî berheman diafirînin. Ev wêne û pêşketin di serî da bi saya berxwedana rêxistinên Kurd û welatparêzên wî, bi saya hewldan û rikeke xîretkêş giha îro. Di vê xebatê da kêma zêde keda herkesî heye, yek ji yê din kare zêtir be jî. Ev tiştêkî xuristî ye. Lê tiştê xeter ew e ku, hinek dixwazin hemû ked û xebatên heyî ji xwe ra bikin mal, yên dervayî xwe bêpar bihêlin, tarîxê bi xwe dest pê bikin!.. Fam û ferasetek weha, fameke topavêti ye û pêkenok e, lewra bi înkariyê dilive. Gelê Kurd ji sîyaseta înkari ya dewleta Tirk pir kîşandîye, pir êş û kovan dîtîye. Ji ber vê yekê înkari ji ku derê bê bila were, bi kîjan navî dibe bila bibe, bêbingeh e û mehkûmê pûçbûnê ye.

Tarîfa ronakbîr û tevlihevîyek

Tevlihevî dibêim, ji ber ku derbarî tarîfkirina "ronakbîr" da raveyên ecêb tene kirin. Li gor hinekan, tenê nivîskar karin bibin ronakbîr; li gor hinekên din, çarçeve bi sîyasetvanan tê sînorkirin; li gor hinekan jî, kesên ku pesnê şerê çekdarî didin, li ser gerîlla dinivîsin û ligel wî rêxistinê cih digrin karin bibin ronakbîr. Hinekên din jî, ketine komplekseke wisa ku ji bo

ronakbîrên Kurd tu tarîf û cîh nabînin. Nabînin, ji ber ku ew di serê xwe da hin şexsîyetên navdar ên wek Gorkî, Tolstoy, Gogol, Sartre, Çernîşevskî, Çêxov, Pûşkîn û hwd xeyal dikin û li texlîdên wan digerin. Û wisa xuyaye ku rastî wan texlîdan nayên û loma jî bi dilsarî û çokşikestî nêzî vê mijarê dibin...

Dema ku meriv van tarîfan yek bi yek bigre dest, tev jî kêmin in û ji ber ku kêmin berê wan berbi şaşîyan in. Lewra heryek ji wan, tenê beşek ji rastîyê tînin ziman. Lê hemû tîpên ku hatine destnîşankirin dikarin bikevin tarîfa ronakbîr û zêdetir jî. Tarîfa ku li hemû dinyayê hatiye pejirandin li meydana ye û gelek zelal e. Herkesê ku bixwaze dikare bi ser vê mijarê vebe û bigihîje bawerî û qinyatek. Tarîfa ferhengî ya ronakbîr weha te kirin: "Kesên ku bi zaniyarîya dema xwe kemiliye..." Di felsefa klasîk da, "kesên ku xwedî zanînek, perwerdeyîyek û fam û feraseteke kifşkirî ne". Di felsefa modern da jî, "Perwerdeyî, zanîn û fam û feraseteke kifşkirî têr nake ku meriv bibe ronakbîr. Kesên ronakbîr xwedî zanîn, raman û tewrên kemilandî yên hevdem in. Ev jî, eger meriv bigihîje bîr û bawerîyeke hevdem û zaniyarî û dîtîneke dinyayî, dikare bibe ronakbîr".

Ji van hemû tarîfên jor jî tê xuyan ku kesên xwenda, zana, bi kultur û dûrbîn ronakbîr in. Lê em tenê xwe bi vê tarîfê va girê nadin, ji ber ku tarîf bi tenê bersîva ronakbîrîyê nade. Lewra ligel tarîfê gelek pîvanên din ên girîng hene. Wek şexsîyet, afirandêrî, pevgirêdana bi gel ra, ramanek hevdemî û welatperwerî. Bêguman di civata Kurd da, di civatek paşdahîstî da him di zanîne da him jî di pîvanan da tolerans pêwîst e û ev pêwîstî bi şertê welatê me va girêdayî ye. Ango eger em xwe bi civatên pêşketî ra qiyas bikin, pîvanên ronakbîrîya welatên pêşketî bi temamî li ser xwe ferz bikin, em ê di serî da bend û astengîyan li pêşîya xwe deynin û xwe kor bikin. «Ca em dikarin çî bikin? Em dikarin di şirovekirinên xwe yên derheqa ronakbîrî da, şertên welatê xwe bidin pêş çavan, xwedî tolerans bin û li kemilandîneke sedî sed negerin, lewra di seranserê dinyayê da tişteki sedî sed kemilî tune. Herweha hemû çalakî jî, bi destpêkeke qels dertê meydana û di nava zeman da berbi kemilandîne diçe. Em vê rastîyê di bîra xwe da bihêlin û vegerin ser tarîfên jorîn.

Zanîn û tecrûbeyên heyî gelek zelal nîşan didin ku, em nikarin çarçeva ronakbîrîyê tenê bi nivîskaran, sîyasetzan, jêhatîbûna hevdesazên rêxistinî teng bigrin û xwe di wan qaliban da bifetîsin. Lewra zanîn, mijareke pîralî ye û gelek tîp însan dikevin vê tarîfê. Wek nivîskar, sîyasetvan, kulturzan, folklorzan, tarîxzan, zimanzan, hevdesaz, muzîkvan, ekonomîst, bi sedan kariyerên meslegî, akademîsyen û herwisa bi sedan pisporên mijarên

cuda...Hetta kesên ne xwenda yên ku di jîyana pratîkî da gihane jî dikarin bikevin vê tarîfê.

Dîtînen herî balkêş a ku dibêjin, "ronakbîrên ku ligel şoreşê (qesd ji şoreşê, terefdarîya rêxistinekî ye) cîh negrin û li ser şer û gerîlla nenivîsin, ew ne ronakbîr in, xayîn in, bêşeref in" û hwd. Xwedîyê vê dîtina ecêb, gotina xwe ji bo ronakbîrên dervayî xwe dibêjin û bi tawanbarkirineke bêmantiq êrîşt wan dikin. Ji bo îspatkirina dîtînen xwe jî, bûyerên ku xîtabî hestan dikin tînin ziman, şerê çekdarî ji xwe ra dikin mortal û her wisa dikin şûr û êrîş dikin. Bûyerên Kurdistanê çiqas li hestan xe jî, ev nayê wê manê ku meriv rastî û mantiqê bavêje alîyekî. Rast e, li Kurdistanê trajedîyek tê jîyandin, lê çareserîya vê trajedîyê bi zanîn û tesbîtên rast û aqilmendî dibe. Bêguman di şertên welatê me da tekoşîna rêxistinî bêmunaqêşe xwedî nerxeke mezin e û azadîya gelê me bi xebatên rêxistinî dikare bi serkeve. Ez bi xwe jî ligel xebatekî weha me. Lê ji ber ku bawerîya min bi bîr û raya azad heye, ji ber ku divê yek bi yek her însan bi mêjîyekî azad bîrjara ser jîyana xwe bide, şert û zextên ku divê ronakbîr bi rêxistinekî ra bin nayê pejirandin. Eger ronakbîrên Kurd bi bîr û raya xwe yên azad ligel rêxistinekî cîh bigrin yan jî ji alî rêxistinekî bêne îqna kirin û qezenc kirin, li ba min ev tiştê gelek normal e û bawer nakim ku tu kes gîlî û gazinan bike. Herwisa gotina kesî ji bo ronakbîrên ku dixwazin û karin li ser çalakîyên gerîlla binvîsin jî tune, hetta karekî weha hêjayî pesinandinê ye jî. Lê rastîyekî heye, herkesê ku pênivîs dide destê xwe nikare romana şer û gerîlla binivîse. Ji bo vîya gevil (qabilîyet) pêwîst e, daxwazî pêwîst e û naskirina bûyer û qehremanên bûyerê pêwîst e...

Dema ronakbîrekî welatperwer ligel rêxistinekî cîh negre, dêlva ku meriv êrîşt wan bike û bi bernavkên nebaş wana tawanbar bike, divê meriv kumê xwe deyne ber xwe û li ser sedemên dûrketina ronakbîran bifikire. Lewra metoda êrîşê ji gelê Kurd ra xizmet nake, berevajîyê wî dijberîyê kûr dike û him zirar dide rêxistinên êrîşkar him jî doza gelê me..

Eger hûn bala xwe bidinê, ez behsa "ronakbîrên welatparêz" dikim. Ji bo ronakbîrên Kurd, averûya "welatparêzî" pîvanek e û qesda min jî ronakbîrên weha ne. Naveroka vê pîvanê çi ye? Di serî da jî min got, eger ronakbîrekî Kurd pirsîyaran ji xwe kir û got "ez çi me, li dinyayê û di civata min da cîhê min çi ye ; ez kî me, ez çi dikarim bo gelê xwe bikim, tiştên ku ji min tên xwestin çi ne û divê ez çi bikim..?" û di encamê da bi van pirsîyarîyan ber-pirsîyarîya xwe bi cî bîne, mana xwe tercîha xwe kiriye û ev tercîh jî gelê wî/wê ye, welatê wî/wê ye. Lê divê em xwedîyê vê tercîhê di warê îdeolojî, siyasat û rêxistin da azad bibînin, mafê wî/wê yê hîlbijartina azad ji destê

wî nestînin. Lewra em dizanin ku hîlbijartineke bi zor, bi gefxwarin fêkî nade û pîrî caran jî zirarê dide!..

Alîyekî vê pîrsê yê girîng jî, mijûlîyên cuda yên ronakbîran in. Ronakbîr heye ku xwe bi tenê dide xebat û lêkolînên çandî, ronakbîr heye ku tenê bi pîrsên zimanî eleqedar dibe ; bi tarîx, edebîyat, sîyaset, teknîk û bi sedan mijarên din mijûl dibe... Divê em van mijûlî û întreseyên taybetî bidin pêş çavan û di nerxandina wan da realîst bin, her tiştî nekin qalibên sîyasî û xwe ji ronakbîrîyeke yekreng û yektîp dûr bixînin. Ji bo tekoşîn û serketina gelê me, xebatên pîrrengî û pîralî pêwîst in û ancax bi vî awayî em karin hevdemîyê biqefêlin.

Divê Ronakbîr Azad be!

Gelo em ji vê daxuyanîyê çî fam dikin? Herçiqaş şîrovekirinên cuda hene jî, destnîşankirina rastîyê ne zor e. Dema ku em dibêjin "divê ronakbîr azad be", qesd mêmî û ramanên azad e. Azadîyeke weha îmkana pencereyekî fireh, hîlbijartinekî rast, karekî baş û berhemdarîyekî bi kalîte dide ronakbîran. Li gor gevil û întressa ronakbîr, îmkana meylekî rast peyda dibe, bi awayekî azad ji fersendan kelk tê girtin... Piştî ku me vê azadîyê wek heqekê dît û pe-jirand, hêj em dikarin ji wan bixwazin da ku ew heqê ronakbîrîyê bidin, bêguman xizmetên ku karin bidin, ne yên ku nikarin û ji qeweta wan der in. Bi rexneyên (krîterên) xwe dînamîzm bidin wan, çavdêrîya wan bikin û ji bo bicîhanîna berpîrsîyarîyan wan daf bidin. Bînin bîra wan ku, azadî bê bedêl nabe... Beşik ev gotinên me, ne ji bo kesên razayî, kesên ku "azadîyê" wek tiralî, kêfxwestin şîrovedikin, ji gelê xwe dûr dikevin û di jîyaneke egoîstî da difetisin diçin e. Lewra zanîn û gevilên însanên weha çî dibe bila bibe ew nikarin bibin ronakbîr, eger ronakbîrîya wan hebe jî, ronakbîrîya wan ji bo wan e. Ronakbîrên ku ez qesd dikim, kesên ku ji bo gelê xwe berpîrsîyarî dide ser milên xwe, kesên ku tim pîrsîyaran ji xwe dike, dibe hevparê derd û kulên xelkê û ji wan derd û kulan ra li dermanekî digere. Bi kurtî, kesên ku xizmetan pêşkêşî doza gelê xwe dikin. Jixwe ronakbîrên ku bi vê zanîn û bawerîyê dilivin, dizanin ku azadî berpîrsîyarîyeke giran dide ser milê wan û ji ber ve yekê jî barê ku dikeve ser milê wan hildigrin.

Çarçeveya ku ji bo azadîya ronakbîr hatiye danîn, him ji bo ronakbîrên bêrêxistin him jî ji bo yên bi rêxistin derbas dibe. Ferqê ev e : Ronakbîrên ku beşdarî xebatên rêxistinî dibin cotberpîrsîyarî didin ser milê xwe û li gor raya min ev hêjayî pesinandinê ye. Ronakbîrên bi rêxistinî jî alîkî va karûbarên rêxistinê dimeşînin, li alî din jî li gor gevil û întresseyên xwe

karên ronakbîrî dikin. Bi gotinekî din, eger bixwazin roman dinivîsin, eger bixwazin bi tîyatro, helbest, lêkolîn û hwd mijûl dibin...

Bêguman li hember ronakbîrên ku beşdarî karên rêkxistinî dibin û berpirsiyarîyên xwe bi cî tînin, berpirsiyarîyên rêkxistinan jî hene. Dêlva ku ronakbîran di nav hemû cûre karên rêkxistinê da biferisînin, divê şert û îmkanan peyda bikin da ku ronakbîr xwe rehet û azad hîs bikin û karibin gevil û întelektuelîya xwe baş bi kar bînin û bi berhemên xwe xizmetek bikin...

"Divê ronakbîr Serbixwe be!"

Pirî caran ji averûya "ronakbîrên serbixwe", ronakbîrên bêrêkxistin û bê sîyaset tê famkirin. Ev şirovekirin li gor rewşa ronakbîran diguhure. Ew ronakbîrên ku ji pirsgerêkê gelê xwe ra biyanî ne, ji bo pirsê pênasa xwe xema naxwin û ji xwe pêştir li hember tu kesî berpirsiyarî hîs nakin, bi rastî serbixwe ne. Di navbera wan û gelê wan da pevgerîdanek nemaye û ji ber vê yekê jî derbarî pêşeroja welat û gelê xwe da xwedî hîlbijartîneke sîyasî û ramanî nînin. Jixwe em jî, kesên weha him wek ronakbîr nabînin him jî ji xwe hesab nakin.

Ronakbîrên ku em destnîşan dikin, kesên bêrêkxistin in û karê rêkxistinî nakin. Belê, ronakbîrên weha di warê rêkxistinî da serbixwe ne lê di warê sîyasî û ramanî da ne serbixwe ne. Ne serbixwe ne, lewra ji nêz va bi pirs û çareserîyên welat û xelkê xwe mijûl dibin, eleqe nîşan didin, ji bo azadîya gelê xwe tercîhekî wan ê sîyasî û ramanî heye. Ronakbîrên weha di têkoşîna rizgarîya gelê xwe da teref in, bi tercîhên xwe yên neteweyî xwe bi gelê xwe va girêdidin. Wê hingê ev ronakbîrên hanê ne serbixwe ne û ji ber vê yekê jî dîtî û şirovekirînen negatîf ên ku derbarî averûya "serbixwe" da têne kirin bêmane ne û ne rast in. Tiştê ku divê em serê xwe pê biêşînin û munaqêşe bikin, pirsgerêka "gelo çima ev ronakbîrên welatparêz li dervayî rêkxistinan mane ; piranîya van ronakbîran demekî di nav rêkxistinan da bûn û îro çima serbixwe ne ? " Di çavdêriya xwe da tiştê ku bala min diqêşîne, ronakbîrên weha ji ramanên heyî hêvî û daxwazîyên wan, di tesbîtên sîyasî û îdeolojîk da şikên wan, ji bo pêşeroja welatê xwe bîr û bawerîyên wan hene. Tiştê ku em ê li serê bisekinin ev nuqteyên han in. Eger rêkxistin dixwazin van ronakbîran bîqêşînin nava refên xwe, ji xebatên wan kelkê bigrin, divê berî her tiştî dev ji şeweyên kurtebirî û negatîf berdin, bi nîyet û ramanên zelal li ser nuqteyên jorîn tesbîtên rast bikin û di vî warî da gav bavêjin.

TEVGÊRA RIZGARÎXWAZ Û REWŞENBIRÎ

N. ZAXÛRANÎ

Be yî têgihiştina dîroka tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê mirov nikare weha bi hêsanî xwe di tevgêra rewşenbîrên Kurdistanê jî bighîne. Lewra em rind dizanin ku tevgêra rewşenbîrên Kurdistanê beşek ji tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê bi xwe ye. Bê guman ev birra, birrê herî çalak e. Mirov kare bi hêsanî bibêje ku rewşenbîr ji bo destpêkirin, birêvebirin û temsîlkirina tevgêra rizgarîxwaz çi li welêt û çi li derveyî welêt xwedyê rolekî herî serekî ne.

Ev nêzikî dused salî ye ku tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê ji bo rizgarkirina niştîmana xwe li dijî kolonyalîzma tirk, fars û ereban cengeke man û nemanê li dar dixe. Di serpêhatina vê cenga man û nemanê de hêzên dagirker ji bo naserkeftina tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê hemû awayên hovîtiyê bi kar tînin. Ji alîkî ve hêzên kolonyalîst keç û lawên Kurdistanê yên bejntazepişkivî di zîndanên xwe de îşkence dikin, ro bi nîvro li nava bajar û serê çiyayê Kurdistan teror dikin, ji aliyê din ve jî hêzên dagirker ji bo çeperên tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê teng bikin bajar û gundên Kurdistanê wêran dikin. Ji xwe mekanîzmên asîmilasyona tirk yên bi gelek alî - çi bi alîkariya medyayên xwe yên çapemenî û çi bi alîkariya dezgeh û saziyên xwe yî perwerdekirinê - her ku diçe li hember tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê har û dîntir dibin. Îro roj jî ev barbariya kolonyalîzma tirk, fars û ereban li seranserê Kurdistanê tê domandin. Bê guman bi guhertina civaka Kurdistanê re tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê jî bi gelek alî - çi bi aliyê terkîba civakî û çînayetî û çi bi aliyê hevkarî û hevalbendiyê - tê guhartin. Lê ev guhartina ne bi awayekî xwezayî tê pê. Bi peyveke din guhartina civaka Kurdistanê ne li ser dînamîkên xweyî netewî û civakî tê pêkanîn. Ev guhartina li gor plan û projeyên dewletên kolonyalîst tê bi cih kirin. Ji bo vê yekê jî dînamîkên civata Kurdistanê yên civakî û netewî herdem rê li ber geşbûna wan hatiye girtin.

Ger ku mirov bi awireke dîrokî li tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê binêre, dibîne ku tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê jî di nava xwe de tê kategorîkirin. Kategorîya yekem ji serhildana Abdurrahmanê Babanî (1805) heta bi serhildana Dêrsîmê ya di rêbertiya Seyid Riza ku di sala 1938an de bi awayekî hov ji aliyê kemalîstan ve hate şikandin.

Serkêşiya van serhildanên navçeyî/heremî yên bi reng netewî bi pirranî serdestên civata Kurdistanê - mîr, axa, beg û paşa- bûn. Bela ku hêzên dagirker bi

serpêhatina tevgêra rizgarîxwaz a Kurdistanê re, mîr, beg, axa û paşayên kurdan tasfîye kirin, bi serîhildana Seyid Ubeydullah (1880) pê ve serkêşîya serhildanên kurdan yên bi reng netewî ket destê şêx, pîr û melayên Kurdistanê. Ev serîhildanan ji bilî motîvê netewî bi motîvên olî jî hatin reng kirin. Van rengên olî di serpêhatina tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê de bûne hoyê têkçûna yekîtiya netewî li seranserê Kurdistanê.

Ji bo vê yekê jî civata Kurdistanê ya ji hev tar û markirî bêtir ji hev hate atomîze kirin. Ji xwe perçebûna Kurdistanê - çi ya heyama Osmanî û Sefawîyan û çi ya serdema Lozanê- di destên hêzên dagirker de bi serê xwe dibû sedema ji hev belavkirina dînamîkên tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê. Ne bi tenê dibe hoyê belavkirinê, her weha hêzên dagirker bi saya vê pêşketinê şerê di navbera hêzên kurdan de li gor berjewendiyên xwe gurtir dikin.

Rewşenbîrên vê serdemê Şêx, Pîr, Mele, Feqî û pêş îmam bûn. Wezîfa wan ew bû ku îdeolojî û polîtîka civata wê demê biafrînin. Hiyerarşîya wan ya di nava civatê de li ser nêzîkkirina wanî rastûrê ya bi afirandina îdeolojî û polîtîkayê ve girêdayî bû. Bê çiqasî nêzî çîna serekî bûne û di berhemkirina îdeolojî û siyasetê de xwedî fonksiyon bûne, wilqasî jî van rewşenbîran di nava hiyerarşîyê de cîhê bilind bi dest dixistin. Ji ber vê yekê jî ronakbîr organîzmên organîk yên civata sîvîl û polîtîk in.

Ji alîkî ve îdeolojiya çîna serekî diafrînin, wê di warê hemû jiyanê de bîrewer dikin, îdeolojiya wê li temamê civatê belav dikin. Ji aliyê din ve jî dezgehên ku - çi yên polîtîkî û çi yên çekdarî - dibin bingeş ji bo avakirina dewletê saz dikin.

Divê ku bê gotin, Mele, Şêx û Faqiyên Kurdistanê zehv welatperwer bûn. Dîroka wan gelekî duvdirêj e. Xwe dighîne Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî û Elîyê Herîrî. Van celeb ronakbîran bi sedsalan pêşengîya welatperwerîya civata Kurdistanê kirin e. Dîrok û kultura Kurdan parastin e. Lê gelek mixabin ev celeb ronakbîrên me jî cîhana derve re girtî bûn. Aliyê wanî pêşvexistinê gelekî qels bû. Ji bo vê yekê jî pîr-raniya wan ji ditîn, bawerî, pîvan û şeweyê nû re girtî bûn. Edebiyat, kultur û zanyariya navnetewî bala wan nedikişand. Heta demeke rewşenbîrên kurd xwedî fonksiyoneke bi vî rengî bûn. Lê piştî ku serdestê civata Kurdistanê - Mîr, Axa, Beg, Paşa û ed.- ji aliyê hêzên kolonyalîst ve hatin tasfîyekirin, rewşenbîr û berdevkên wan hêdî bi hêdî şûna wan girtin. Bi peyveke din êdî berdevk û ronakbîrên civata Kurdistanê bûne serkêşê tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê. Vê yekê heta bi qirkirina Dêrsîmê ya sala 1938an domand.

Bî têkçûna serîhildana Dêrsîmê re bêdengiyek li Bakûrê Kurdistanê zal bû. Dînamîkên civata Kurdistanê yên netewî û civakî hatin perçiqandin. Hêzên kolonyalîst yên komara tirkîyê bi dagirkirina leşkerî re xwestin ku dagirkirina aborî jî fereh û kurtir bikin. Ji bo vê yekê jî komara tirkîyê hemû hêza xweyî aborî seferberî

ser Kurdistanê kir. Bi vê seferbûnê re kategoriyên civata sermayedariyê bêtir bi cîh û war bûn. Kategoriyên kevn yên civata Kurdistanê hêdî bi hêdî berbidawiya xwe ve diçin, yên nûjen jî roj bi roj di nava jiyana civakî de dibin xwedî gotin.

Ji hingane vir de dinamikên tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê çî bi terkîbên xweyî çinayeti, çî bi însiyatîf polîtîka û di warê rêxistinî de tîn guhartin. Êdî mirov karê bi hêsanî bibêje ku serkêşiya tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê ket destên çîn û refên jêrdest yên civata Kurdistanê. Bi vî awayî jî hêdî bi hêdî giraniya serdestên civata Kurdistanê di nava tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê de roj bi roj kêmtir dibe. Lewra hêzên kolonyalîst serdestên ku welatparêz bûn qirkirin, yên nûker jî bi xwe re întegre kirin. Ji ber vê yekê jî burjuvaziyê kurd yê netewî gelekî qels e. Ji ber vê qelsbûnê jî nikare temsîlîya xweyî siyasî di nava civata Kurdistanê de damezrîne. Ji xwe yê komprador tu carî tû pîrsa welatperwerî pê re petde nebûye.

Di vê heyama aloz, dijar û gelek nakokî de bingehê civata Kurdistanê tê guhertin. Bivê guhertinê re jî nişekî ronakbîran tê pê. Mirov karê bi hêsanî bibêje ku dîroka van rewşenbîrên 1960î virde dest pê dike. Pîrraniya wan welatperwer û sosyalîst in. Bela ku van ronakbîran di dibistanên bilind de dixwînin xwedî dîtînen hevde mî û ji normên jiyana nûjen agahdar in. Ji ber vê yekê jî li ser teoriyên rojevî girftûgoyên germ û kûr dikin. Êdî, ew mîna ronakbîrên Kurdistanê yên kevn di nava çeperên Kurdistanê de mijûl nabin, her weha ew li ser bûyerên cîhanê jî serên diêşînin.

Lê ji ber ku ev celeb rewşenbîrên Kurdistanê di dibistanên dewleta tirk de dixwînin, ji koka xweyî kurd dûr dikevin. Zimanê xweyî zikmakî di kar û xebatên xweyî pratîkî û rêxistinî de bikar nayênin. Pîrraniya wan ji forma jiyana kurdî dûr in. Bi kurtî ev celeb ronakbîrên me ji bo guhartin û pêşveexistinê zehv aktîf in, lê bêtî ku xwe bighînin kokên xwe ku hîmin kultura wan li ser tê avakirin.

Ji vê yekê wîrdetir rewşenbîrên Kurdistanê ji ber pîkolya dewletên kolonyalîst tu mecal nedîtine ku kar û barên xweyên rewşenbîrî bi awayekî peryodîk li ser xaka niştîmana xwe bi cîh bikin. Ji alîkî ve perçebûna Kurdistanê, ji aliyê din ve jî bîkaranîna çend alfabeyên -Alfaba latînî, erebî û kirilî- cûrbicûr bûne hoyê serkutkirina peywendî yên organîk yên di nava rewşenbîrên Kurdistanê de. Ji xwe ji ber êrişên hêzên kolonyalîst, rewşenbîrên Kurdistanê ji saziyên xweyî akademîk bê par mane. Ji bê mecalî rewşenbîrên Kurdistanê dev ji welatê xwe berdidin, dibin penaber li welatê xerîbîyê. Îro roj jî ev rewşa kambax her berde wame. Ma ne ji ber êrişên hêzên kolonyalîst parlementerên ku ji aliyê gelê Kurdistanê ve hatibûn hîlbijartin, dev ji niştîmana xwe berdan? Hevalên wan yên ku fersend nedîtî derketin derve ji aliyê polîsên tirk ve hatin zîndan kirin.

Beriya niha bi çendekî nivîsek li ser pîrsgirêka rewşenbîran ku ji aliyê Huseyîn Kaytanî ve hatibû nivîsandin û di Ozgur Polîtîkayê de hatibû weşandin li ber çavên min ket. Divê nivîsandinê de gelek tiştên balkêş hene ku divê mirov hinekî serê

xwe li ser biêşîne. Yek ji wan ew e ku nivîser dibêje: “Di dîroka xwe de tu gelê mîna kurdan ku dijaminên xwe pesend kirine heta ji celadê xwe re bê westan gotina “Belê” tu gel nîne.” (1) Ma gelo ev nerîna rast e? Bi ya min; NA! Yan nivîskar baş dîroka gelê xwe nizane, yan jî dixwaze dîroka gelê xwe biqurmîçîne, bixe bigoriya “teoriyên” xwe yên bê emsal!

Lewra baş tê zanîn ku gelê Kurdistanê ji bo serfiraziya niştîmana xwe berxwedaneke dijwar li dijî kolonyalîstan ku welatê wî perçekirine, daye û dide. Ger ku em dev ji serîhildanên gelê Kurdistanê yên li beşên din - başûr û rojhilat- berdin, bi tenê li ser Bakurê Kurdistanê mijul bibin, hinganê emê bibînin ku ji damezrandina komara tirkîyê virde gelê Kurdistanê bîst û heşt caran serê xwe li pêşberê kolonyalîzma tirk hildaye. Bi peyvek din, gelê Kurdistanê di heftê û sê salî de bîst û neh serîhildan ji bo azadiya xwe li himberê kolonyalîzma tirk lidar dixê. Gelê Kurdistanê îro roj jî li himberê cenga bi qirêj berxwedana xweyî netewî didomîne. Vêca Huseyîn Kaytanî mirov mîna te “mafê Sezarî nade Sezar”. Lewra gelê Kurdistanê serê xwe li himberê hêzên kolonyalîst û nûkerên wan yên di welatê me de netewandîye û herdem li himberê koletîya koledaran bi dengê xweyî bilind gotiye: “NA”. Ji ber vê “NA” yên wî her dem hêzên kolonyalîst bajar û gundên wî kirine kaviil.

Nivîser bi vê yekê jî namîne. Ew di nivîsandina xwe de dibêje: “Rewşenbîrî ji bo kurdan pîrsgirêkeke cengê ye. Lê yên ku digotin em rewşenbîrên, dest bi ev cengê nekirin, hêza wan têrî vê cengê nedikir. Bi taybet ji destpêkê vir de di nava cenga ku li Bakurê Kurdistanê tê bicîhkirin de gundî û xwendevanên xort hebûn.” (2) Gelekî rast e ku xwendevanên xort û bi taybet gundiyên Kurdistanê ji destpêkê heta îro divê cenga dijwar de ku di salên dawî de tê birêvebirin xwedyê rolekî girîng in. Lê kî karê bibêje ku di serîhildana Cizîra Botan, Nisêbîna rengîn û ya Amedê de rewşenbîrên mîna Wedat Aydin, Musa Anter û ed. nebûn. Ma ne ji ber vê yekê ew ji aliyê celadê tirkan ve hatin teror kirin? Ma Mehmed Sincarî û hevalên wî ne ji ber xebata wanî siyasî ro bi nivro li Batmanê hatin gulebarankirin? Ma ne ji ber xebata rewşenbîrî, siyasî û kulturî hema bibêje hemû berpirsiyarên rojname û kovarên me kurdan ji aliyê komara tirkîyê ve bi madî û manevî hatin cezakirin?

Ji aliyê din ve jî Gunay Aslanî di nivîsandina xwe ya li ser ronakbîran de dibêje: “Lewra di cîhana me de mînaya rewşenbîrên kurd bê emsal e! Rewşenbîrên tu welatan wek yên me li pêşberî têkoşîna tevgêra rizgarîxwaz ya netewî derneketine, êriş nebirine ser. Divê yekê de berevajîtiyek heye.” (3) Di destpêkê de divê ku bê gotin du aliyê vê berevajiyê hene. Ya yekem ew e ku, Gunay Arsalî tevgêra rizgarîxwaz ya netewî û PKKê wek hev dibîne. Yên ji derve jî - çî organizasyon û çî rewşenbîr- mîna êrişkeran dinirxîne. Ji bo vê yekê jî ew ji dêla ku daristanê li gel hemû darên wê yên şîn bibîne, bi tenê ew darna wê dibîne. Çimkî tevgêra rizgarîxwaz ya netewî bê çawa darîstanek hemû daran himbêz dike, her weha ew jî hemû tevgêran - çî yên demokratîkî, polîtîkî û çî yên rewşenbîrî- himbêz dike. PKK yek ji wan e. Bê

guman divê ku bê gotin PKK di dîroka tevgêra rizgarîxwaz ya van salên dawî de rolekî ber bi çav dileyize. Li welêt di pêşvantiya PKKê de li himberî cenga bi qirêj ya ku ji aliyê dagirkerên tirk ve li himberî gelê Kurdistanê tê bicîhkirin, berxwedaneke çekdarî bi awayê gerîla tê birêvebirin, li derveyî welêt jî di warê siyasî de hêdî bi hêdî li pêşberî kolonyalîstên tirk xwe bi cîh û war dike. Li gel vê yekê jî divê ku kar û xebata partî, rêxistin û grubên din jî bê dîtîn. Lê mixabin ev yeka ha di awayê akîlmendariya Gunay Aslanî de hatiye kesixandin.

Aliyê din yê berevajiyê ew e ku ji heyama “Qal û Bela” yê ve tê gotin “Bi pirranî di nava rewşenbîr û hunermend de duruşmên sipehî yên azadiyê li pêşberî azadiyê tîn bikaranîn, bi vî awayî jî him di vexurtina xwe de bi ser dikevin, him jî li pêşberî geşbûna giştî mîna hewldana çineke paşverû weke latekê dirawestin. Li himberî azadiyê “azadî!” (4) jî vê yekê vîrdetir “Hewldanên rewşenbîrên kurd yên ku mîna yê berî, şoreşger jî tîn xwiyakirin ji bo têgihîştina vateyên wan bê çiqasî dê li dijî şoreşê bin, pêwîstê bi analîzên kûr nîn e” (5) Vêca dozaja êrişên di rêzên jorîn de bi hêsanî tê xwiyakirin. Ji ber vê yekê jî pêwîstî bi şîrovekirinê nîne. Lewra ev siyaseta awirteng û bi yek alî ji heyama “Qal û Bela” yê ve li pêşberî rêxistin û rewşenbîrên Kurdistanê tê birêvebirin. Ma gelo haya Gunay Aslanî jî vê siyaseta ku ji êrişan hatiye barkirin nîne? Çima hinek êriş tîn dîtîn, lê hinek nayên dîtîn? Divê ku mirov serê xwe li ser vê yekê biêşîne da ku mirov karibe pîrsgirêkên civata xwe çareser bike. Lê ne bi yek alî.

Beriya her tiştî divê ku mirov xwediyê asoyeke netewî be. Hinganê mirov kare tevgêra rizgarîxwaz ya netewî bi hemû aliyên wê bibîne. Bi alîkariya nerîneke weha hevbeş û birêkûpêk mirov kare nakokiyên civata Kurdistanê yên “daxilî” çareser bike.

Ji ber ku baş tê zanîn heta îro nakokiyên “daxilî” yên civata Kurdistanê ji aliyê dînamîkên netewî ve bi awayekî aşîtî nehatine çareserkirin. Ji ber vê yekê jî dijminên kurd û Kurdistanê dînamîkên netewî yên civata Kurdistanê li gorê demê - carna bi awayên aşîretî, carna bi awayê olî, carna jî bikaranîna transformîzmê ji bo kedîkirina rewşenbîrên “me” kurdan - ji hev perçekirîne û bi vî awayî ji rewşa welêt ya wêrankirî bêtir ji hev ketiye, lê desthelatdariya hêzên dagirker bêtir hatiye bi hêz kirin. Bi awayî dibe bila bibe divê ku hêzên me yên netewî vê rewşa serûqunî bibînin û ji bo çareserkirinê hewldanên xwe bi leztir bikin. Bi ya min dermanê vê yekê ew e ku hêzên netewî di nava xwe de aştîxwaz bin. Lê li pêşberê hêzên dagirker piştgiiriya hev bikin, da ku fên û fûtên hêzên dagirker bîn dîtîn.

Çavkanî

1- Ozgur politîka

2- = =

3- = =

4- Serxwebûn - Hejmar : 169

5- = = =

NIVÎSKAR ÇIMA PÊWISTÎ BERSÎVA HINEK TIŞTAN E?

Medenî FERHO

Wêke pirr tiştên din, nivîskarên Kurd hê bersîva nivîskariyê, bersîva pêwistî û karbendiya nivîskariyê ne da ne. Rast e!... Ne hêsanîye!... Ev bersîv di demek kin de û nîşekî de nayê dayin. Dîroka nivîskariya Kurd ne dirêj e... Ji **dibîstana Mîr Celadet**, yan jî **dibistana Hawarê** û vir de, gavên dişwar û fereh nû nû têne avêtin. Lewra jî, dîrok gutebir bû ye. Navber jî ne hindik e... Dora pêncih salî ye... di vê navberê de yekî mîna **Cegerxwîn**, bê rawestandî meşî be û gihabe nîşê me û al da be destên me jî, ji bo dîroka nivîskariya Kurd qelsî ye, misrîtî ye... Ku em dêhnê xwe didine nivîskarên **dibistana Hawarê**, pirr kesan ji wan jî berhem ne da ne. Bo dagirtin û evîndariya nivîskariya Kurdî, pirraniya wan bi îşk û tujikên **Mîr Celadet** nivîsîne. Ew kes jî demedorên wan jî, ji nava tevgereke tuj û dişwar, ji nava serhildaneke pelixî û şikestî hatibûn. Çenda ji wan bîranînên xwe nivîsîne, li ser bûyer û kêmasiyên rêxistinî rawestiya ne. Ê ku hene jî hêrişên hember hevûdin in, sixêf in, reşî ne. **Osman Sebrî û Ekrem Cemîl** jî di nav de... Car din em, dîlşahiya xwe tînin, gorbihitiya wan ji Yezdan niyaz dikin û pîrozbahiyên xwe nîşan didin.

Helbet bêhêzî û misrîtiya pirtûkxana Kurdî jî, wê wilo derbikeve meydanê û hember demedorên xwe, korîk bimîne... Ev sedeme ku pirraniya pênuşşorên(*) me bi guhikê abayê nivîskarên bi tuxmên xwe Kurd, bi raman û pênuş û biryara jiyana xwe ne Kurd, digirin û ber bi hêla koma nivîskarên Kurd de dikişînin. Helbet gomanek e... Gomanek bê bersîv e... Hêviyên bi tayên xaf ve girêdayî ne... Car din hêvî kirina hinek kesan e ku li gorî baweriya min, nabe war ji Kurdan re.... Baweriyek dilxwazî ye... Dawî wê pûç derbikeve... Heya hingê jî em û media me di xizmeta wan de ye... Mîna îro, ji bedêla pirtûkên Kurdî bêtin nasandin, yên wan wê bibin dabaşa rojane... Dilê me, parîkî bi kovarên me xweş e... Bi hejmara xwe hindik bin jî, bi belbûna nava xelkê, qels jî bin car din hêvî ew in... wekî din, rojnemeyên rojane ji nasandin û piştgiriya nivîskarên Kurd dûr in...

Pênûşşorên me jî dizanin ku yek ji wan nivîskarên navdar, xwedî cîh û qedrûqîmet, pihîna xwe li firaza xwe naxin, daw û delingên xwe na çikçikênin, nûjen dest bi karûbarê nivîskariya Kurdî nakin. Kes qîma xwe bi nivîskariya Kurd nayîne... Tu sedem jî tuneye ku bînin... Pirr nivîskarê ku xwe Kurd dihesibînin jî, ku di nava civata Kurd de ne, yan jî xwe wilo dihesibînin, rojekê, di yek gotin û nivîsandina xwe de zimanê Kurdî, ji xwe re ne kirine mijulayî û bala xwe bernedaye ser ramana Kurdî. Zimanê rojane di nav de... Standên rêxistinên bi pirtûkên wan kesan dagirtî ne, lê ew rêxistin hêzê di xwe de dibînin ku ambargo li ser pirtûkên Kurdî datînin. Heger hin doza ayankirî bikin, ez dê yek bi yek bi hejmêrim. Bo kes nekevê bin kirasî demê û xwe ji bo pêwistiya bi zimanê Tirkî û mesajan ne xapîne. Serdar û rêzanê Kurd, polîtîkvanên Kurd vî karî dîkin, hewceyî lêkolînan li ser çanda Kurdî bi zimanê Tirkî, ji teref pênûşşorên Kurd nîne. Ev karûbar, çanda Kurdî jî, bi giştî epopa kurdî teva weran dike. Mînak: Lêkolînek bi Tirkî li ser **Evdalê Zeynikê** bête kirin, gotin, leylan, dîlok û stranên wî teva bi Tirkî bêne nivîsandin. Ev tê çi manê? Heya îro jî kesî lêkolînên wilo ku ji bo çanda Kurdî kirine hember çanda kedxwaran tu hêz bi kar naniye. Ez bi xwe tu ferqîyetê di navbera wan û **Îbrahîm Tatlis** de nabînim. Bêgoman ferqîyetek pirr mezin heye, yek jê xwe zanîst û taca serê komên xelqê dibîne, yê din jî di dilê xelkê de text divegire û bi tacek têr dirrî dirûne....(?) Çima em xwe dixapînin û lêgerên û lêkolînên xwe, bi xwe dest, di nava xwe de nakin? Helbesta xwe, çîroka xwe, romana xwe bi zimanê xwe na nivîsin? Tê nagihijim, sedem çi ye? Xortên xwedî cewher roj li roja din zêde dibin. Roj nîne ku ji hêlekê ve çirisandinek, xwe diyar nake. Çi li welat, çi li derî welat... Nivîsarên wan jî, têkilî û çalakiyên wan jî hêviyek mezin didin. Di nava tuneyî û tevnepirka pîrsgirêkan de, rê û şivîleyan dibînin, dengê xwe digihînin komê xelkê. Çi bi pirtûkan be, çi bi nivîsarên rojname û kovaran be.

Sê pirsên din: Gelo nivîskar, berpirsiyarê dema xwe ye, yan berpirsiyarê demsalan e? Bîlî vê pirsê, şîrovekirina dîrokî derdikeve hemberî me. Tewanbariya nivîskar hemberî dîrokê... Û herdu pirsên din: Gelo nivîskar berdevkê gelê xwe ye, yan jî çavdarê hemdema xwe ye? Berdevk û çavdarî çiqasî nêzikî hevûdin in? Kesên bi Tirkî dizanin teva dît in û xwendin, çend rojên dirêj ku guftûgoyek xurt, lê ne bi hêz di navbera rewşenbîran de domand. Ku we bala xwe dabê nivîsaran, ew guftûgo, ne di navbera rewşenbîran de çêbû. Nivîskaran li ser rewşenbîran nivîsî. Ji ber ku rewşenbîrên ne pênûşşor têkilî vê guftûgoyê nebûn. Gotin li ser giştî bû, lê ew rewşenbîrên bi

navûdeng lê ne pênuşsor li meydana tunebûn. Bêhêzî û tevgera bi tayê xaf ku bihevûdin ve girêdayî û destpalandina demedoran, ji vê tê. Civata Kurd xwe ji gundîtî xelas ne kiriye. Polîtîkzanên me, nivîskar û rewşenbîrên me jî di nav de. Ya em nayên cem hevûdin, ku em hatin jî pevçûn e....

Helbet berdevkiya gelan, berdevkiya deman ne hêsanî ye. Kar jêre divê. Berhem pêwist in. *Tu xelat jî tune ye...* Ne xelat bi tenê, *xwendevan jî tune ne...* Bilî vê, ne rexne, hêrîşên dijwar hene. Rexne, karekî zanistî û lêkolîngerî ye... Hêrîş jî, di bingeha xwe de feodalîzmê dihilgire... Helbet kes qîma xwe bi van bûyeran nayîne. Serê ku ne eşe, ne hewceyî girêdanê ye. Lê, kurê ciwamêran ne wilo kirine. Sînga xwe dane ber derban û hemberî çewtiyan bi hêz rawestiya ne. Gotine û kirine. Kirinên wan teva, ne gotinên ber hêt û berberoşkan e, berhem in... ***Birçî mane nivîsine... Hatine girtin nivîsine...*** Hatine sergom kirin, nivîsine... Lê ji ya xwe nehatine jêr û berhemên çê derxistine meydana... Li cîhanê teva wilo bû ye. Bêgoman, kesê lingê xwe li erdê daye bi serketiye. Helbet di rêya rastiye de... Kesê ku berê xwe daye nûjeniyê, serkêşiya ramanên nû û guhertinê û tevgera hemdemî kiriye, gihaye armanca xwe. Çiqasî li ber şekûpeka katibe jî, dîrokê ew xelatgir kiriye. Di dilê gelê xwe de bû ye xwedî textekî zêrîn û tacake dirrî... Berdevkiya gelê xwe jî kiriye, çavdariya dema xwe jî kiriye. Bo nîfşên pêşerojan jî bingeheke bi hêz daniye. Heger ne gihabe avaniya ramanê gelê xwe avabike jî, bûye kevirê herî mezin û bihêz di bingeha wê avaniyê de.

Yeke din: Em hevûdin rexne nakin. Em, hevûdin birîndar dikin. Ji ber ku nêrînên me, ne rexnegîriya çandî û zanistî ye. Polîtîkî ye... Nizanim, rexne û polîtîka çi dibêjine hevûdin? Şaşîtiyek heye. Di nava Kurdan de, hê nivîskarî, rojnamevanî, polîtîkzanî, zanistî ji hevûdin cuda ne bû ye... Bi giştî bala xwe bidine nivîsarên di rojname û kovaran de... Ji hevûdin nayên cuda kirin. Ziman û encama nivîsaran ji hevûdin cuda ne bû ye. Zimanê pirtûkan, zimanê nûçeyên di rojnameyan de, zimanê polîtîkzanî û zimanê zanistî nabe yek û nakevê qalibekî de. Ji hevûdin cuda ne. Her kes di her hêlî de pênuşsoriya xwe berdeyam dike. Kes jî dengê xwe nake.

Zordestiyeke mezine ev. Zordestiyek ku avaniya çanda Kurdî bê bingeha ava dikê ye. Lewra jî, em destên xwe li derî xwe ne palênin û guhikê sakoyê kesî ne girin. Em bi xwe bikêrî xwe werin û bersîva demê bidin. Bersîvdana demê, bersîva hewceyîya gelê Kurd e.

(*) **Pênuşsor** : Kesên pênuşan dide axaftin, bi pênuşê şor dike.

DI ZANYARÎYÊ DE METOD

Zanyarî di hêlek de metod e. Karanîna metoda zanyariyê bi her awayî girîng e. Di pêşketina civakan de, metoda zanyarî rênîşandaneke îlmî ye. Mirovên zanîst ji bo pêşketina civakê gelek xizmetên girîng kirine. Descartes sîstema ramanî ya Kartezyenê afirandiye. Newton zagona erdkîşandinê afirand. Hegel zagonên diyalektîkê afirand. Marks bi ramanên xwe yên zanyarî cîhanê hejand. Arîstoteles zanyarekî biolojî, astronomî, fîzîkerî û ansîklopedîkî yê dema qedîm bû.

Zanyarî dişibe hunerê. Beethoven hunera muzîkê bi metodek zanyarî afirandibû. Bi metoda zanyariyê zagonên îlmî yên xweza û civakê tête afirandin.

Balzac bi metoda romannivîseriyê li sazûmana dewlemendan rexne

girt. Chernîşevskî di romana xwe de bi metodek zanyarî bîr û ramanên pêşveçûyîne hanî zimên. Tolstoy di berhemên xwe de bieqilîyê, zanabûnê derxist pêşberê xwendevanan.

Metod ji bo fêrbûniyê riyek e. Ji bo zanabûniyê pêwestiyek e. Zanabûniya her tiştî ji bo xwe metodeke wê heye. Wek mînak, metoda zanabûniya Matematîkê cuda ye, ya fîzîkê cuda ye. Metoda zanyarîya civakê ji wan hîn cudatir e. Felsefe metodekê wisan e ku rêbaziya her tiştî dike. Metoda felsefîk rênîşandan e. Metodên cîvakî û xwezayî li gor zagonên wan têt bikaranîn. Hemû fêrbûnên îlmî-zanîstî li gor xwe û bi xwe re metoden pêk tînin. Metodên zanîstî li gor rastîya zanîstî tête afirandin. Ji bo perwerdekirinê jî metodek zanîstî pêwîst e.

Kovara Helwest

EDEBÎYAT Û ZANYARÎ

A. NISÊBÎNÎ

Civata gelê Kurdistanê civateke kevnar û rengîn e. Naqş û rengên wê her ku diçe bi têkoşîna keç û lawê Kurdistanê yên hunermend û rêgihîştî dixemile. Mirov karê bi hêsanî bibêje ku huner bûye birrek ji jiyana gelê Kurdistanê di serpêhatina dem û dewranan de. Ji xwe mirovê ku haya wî ji dîroka gelê Kurdistanê ya kevnar hebe, dizane ku hunermendên civata Kurdistanê - mîna dengbêj, şaîr û ed - herdem şevbêrkên me Kurdan bi hunera xweyî rengîn jîyan û can danê. Bi saya kevnêşopîyeke weha bê westan hunera gelê Kurdistanê ji nivîşkî gihîştîye nivîşkî din di serpêhatina dîroka Kurdistanê ya kevnar û nûjen de.

Ji aliyê din ve jî divê ku neyê jibîrkirin ku welatê me Kurdan ji aliyê hêzên dagirker ve ji sedsalan virde hatiye parçekirin û wêran kirin. Vê parçekirin û talankirinê bi gelek alî rê li pêşveçûna huner girtibe jî, hunermendên me yên gelêrî herdem bê westan hewldane ku kultura xwe ligel hemû şaxên wê yên hunerê pêşve bibin.

Lê bela ku Kurd di welatê xwe de ne azad in, tu mecal nedîtine ku dezgehên xwe yên netewî damezrînin ji bo ku karibin ziman, huner û bi gîştî kultura xwe li gor dem û dewranan bi awayekî ku ji wan tê xwestin bi gelek alî geş û bal bikin. Ji ber vê yekê jî edebîyata Kurdî ya devkî ji edebîyata Kurdî ya nivîskî bêhtir di nava rafên gelê Kurdistanê yên cûrbicûr de şax û per da. Bê guman vê pêşketina edebîyata Kurdî ya di warê devkî de materyalekî giranbiha vexwendî hunermendê gelê Kurdistanê kir ji bo lêkolînên edebî/hunerî. Ji xwe di vî warî de hunermendên Kurd kar û xebateke rengîn didomînin. Ev yeka ha jî dibe pevgirêdanek di navbera paşeroj û pêşeroja civata Kurdistanê bi xwe. Lê belê kare bê pirsîrîn: Bê çawa ev materyalê giranbiha yê edebîyata devkî û edebîyata nivîskî - bi taybet jî hunera romanê - ji bo lêkolînên hunermendan dibe mijar, her weha ev materyalê giranbiha kare bibe serçavî ji bo lêkolînên zanyarî û ramanî di serpêhatina jîyana civakî ya rojane de? Bi ya min erê! Lê çawan?

Çawabûna wê jî divê ku mirov di nav vegotin û nirxandina berhemên hunerî de vebêje ji bo ku peywendîyên bi reng dîyalektîkî di navbera berhemên hunerî û zanyarî de bîn danîn û bi vî awayî jî xwendevanên hêja û delal bibin xwedî zanîstî di derbarê pirsîrêkên hunerî û zanyarî de bi herikandina jîyana rojane

re. Ji bo vê yekê jî, divê ku merivê hunermend vegotina xwe ya hunerî heta ku jê bê bi zimanekî gelêrî vebêje. Lewra em dizanin ku berhemên hunerî mîna berhemên zanyarî - bi taybet yên xwezayî - ji merivên xwedî pîspor re nayin berhemkirin. Ew ji bilî pîsporan, ji refên gel - karker, gundî, rewşenbîr û ed - ra tîn pêşkêşkirin. Heger zimanê vegotina berhemên hunerî ne zelal be, hingane merivê xwedî pîspor bi tenê têde dighin lê ne refên gel. Di vî warî de gelek materyal di destê me de hene, lê ez dixwazim ku hinekî li ser romana Mehmed Uzunî ya bi navê "Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê" rawestim. Bi vî awayî jî pirs-girêkê ji hev vewejêrim.

Meriv dema ku romana Mehmed Uzunî ya bi navê "Rojên Ji Rojên Evdalê Zeynikê" dixwîne, dibîne ku Mehmed Uzunî di vê romana xwe de ji jîyana Evdalê Zeynikê wîrdetir civata Kurdistanê ya serdema Evdalê Zeynikê ku bi gelek alî ji aliyê hêzên dagirker ve hatiye wêran û kambax kirin bi zimanekî dest-tankî pêşkêşî xwendevanan dike. Lewra baş tê zanîn ku "mirin, kuştin, şewat, nalîn, qêrîn û hawar bûn nan û ava me, welatê me bû xirbe û kavi. Xwedayo... niha ew çiya, zozan, deşt, şikeft, bajar û gundên welatê Kurdistanê bikaribûna bipeyviyana û serpêhatiyên xwe bigotana! Hey lê gidî.... wan çi dîtîn, çi nedîtîn!.. Hema meriv çavê xwe li van bûyerên 34 salên dawîn bigerîne.... ji 1900î vir ve, ji nîv mîyonê bêhtir Kurd hatin kuştin. Û welatê Kurdistan bû çar perçe. Şerê malkambax ê cihanê bi sed hezaran Kurd birin gorê. Di serhildanên Kurdistan ên 1925, 1927-28, 1930an de jî, dîsen bi deh hezaran Kurd serê xwe danîn." (*1) Hovîtiya hêzên dagirker bi vê yekê jî qail nebûn, lewra "îro li tirkîyê kesên ku bi Kurdî dipeyîvin, tîn cezakirin. Çeza gotineke Kurdî qurîşkî ye. Du gotin du qurîş, sê gotin sê qurîş. Hey gidî dinya malbax hey!.. (*2) Vêca rewşa welatê me Kurdistan netu rewşe. Di vî welatê weha bê xwedan de ku Evdalê Zeynikê kor bibe ma gelekî seyr (ecêp) e? Ma ku evîna Bengîn û Meyro di civateke weha ji hev ketî û parvekirî de bibe bigoriya nûkerîya Egîd Begê zehf seyr e? Bi ya min na!

Ji ber vê yekê jî Kurdê mîrxas, welatperwer, xwedî mirovanti û berdevkê gelê xwe yên mîna Tahar Xanî her dem li berxweda bin jî, paşayên Osmaniyan bi alîkariya nûkeran rê li ber wan bi hêsanî girtina. Bi vî awayî jî Kurd bi darê zorê ji welatê xwe hatine xwînî kirin. Bi vê xwînîkirinê jî ol, folklor, huner û zimanê Kurdistan hatine talankirin. Ji aliyê din ve jî namûs û xîreta Kurdistan hatiye bin ling kirin. Ma qey hunermendê bi navûdeng, cîgirê dengbêjê dengbêjan yê Evdalê Zeynikê Şêx Silê ne ji ber vê yekê jî welatê xwe hatiye xwînî kirin! Tê zanîn ku civata Kurdistanê weke gulîstaneke bihara rengîn e. Ji bilî Kurdistan di vê gulîstana rengareng de birayên Kurdistan Ermenî, Asurî-Suryanî, û êd. ku bi hezar salan li kêleke Kurdistan mîna hemwelatî û cîranan bi cîh û war bûne, bi revtêdana paşayên Osmaniyan bûne dijminên hev û qirîkirinên bi gemar û qirêj li ser vê xakê hatin li dar xistin. Bi vî awayî mirovantiya bavê temo, bapîrê

dengbêjên Kurdan, hostayê edebîyata Kurdî ya devkî Evdalê Zeynikê di nav vê dirindîtiya (zalimtiya) paşayên Osmanîyan de tê windakirin û dijminatîya di nav van biran û cîranan de heta ku ji paşayê Osmanîyan hat xurtir kirin. Lê wê rojekê bê mirovperweriya Evdal û Gulê mîna pêlên Dicle û Feratê bi ser pêlên fitna paşayên Osmanîyan bikeve. Hinganê wê nûkerên mîna Egîd Begê bi ku de herin. Nûkerên ku bi hezaran salan bûne kelem li pêşberê azadî û zanyariyê di welatê bavûkalên xwe de. Bi vî awayî jî welatê xwe xistin nava tarîstana nezaniyê. Ji ber vê yekê jî divê ku mirov li ser nûkerîya di welatê me de raweste. Ez bawer dikim ku nûkerîya di welatê me de mîna yên welatên din ku ji aliyê rewşenbîr û siyasetmendên wan bi rengbêrên (sîfatên) komprador, çete û axayên cengê dihatin binavkirin, mirov nikare nûkertîya di welatê Kurdan de weha rengdêr bike. Lewra van "komprador û axayên cengê" yên gelek welatan bi gotinê be jî xwedî li welatê xwe derdiketin, lê nûkerên "me" çi dikin?. Tu berpirsiyareke wan ku xwedî li welatê xwe derkevin ji kar û barê wan tu carî nehate xuyakirin. Bi ser de jî ew her dem bûne paşmêr ji bo hêzên kolonyalîst ku welatê me tar û mar dikin. Ez bawer dikim ku navê herî baş ji aliyê gelê Kurdistanê ve li wan hatiye kirin "caş" ango mirovê ji keran. Lê ne ji me Kurdan.

Îro jî "caşikên keran" xwe difroşin kontrayê tirkên û li Nisêbîn, Batman û Silvanê û ed. xort û keçên Kurdan ro bi nîvro didin ber gulan.

Vêca Mehmed Uzunî di romana xwe de bi awayekî xeyalî be jî li ser hinek pirsgerîkên kronîk yên civata Kurdistanê - mîna dabeşkirina Kurdistanê, parçebûna Kurdan ya alî eşîretî û ed- karin bibin mijar jibo lêkolînavanên zanyarî ji bo rewşenbîrên me Kurdan di serdema me de. Lewra serdema me serdemeke dîrokî ye ji bo pêşerojê gelê Kurdistanê. Ji alîkî ve dewletên kolonyalîst hewl didin tevgêra rizgarîxwaz ya gelê Kurdistanê ji binî ve vemirînin, lê ji aliyê din ve jî keç û lawên Kurdistanê têkoşîneke bê westan li nava welêt û derveyê welêt li dardixin ji bo ku tevgêra xweyî rizgarîxwazî di hemû warê jiyanê de pêşve bibin. Bi vî awayî jî nîrê kolonyalîzma tirk, fars û ereban li ser xaka niştîmana xwe rakin da ku bingehe welatekî serbixwe, civateke azad û demokratîk bê danîn.

Ji bo vê yekê jî berhemên edebî û bi taybet hunera romanê di serdema me de xwedî rolekî girîng yê dîrokî ye. Ji alîkî ve hunera romanê zimanê Kurdî yê serkutkirî divejîne, ji aliyê din ve jî pirsgerîkên civata Kurdistanê yên olî, civakî, kulturî û aborî destnîşan didin.

Lê ev destnîşandana berhemên edebî ji destnîşandana berhemên zanyarî di warê metod û materyal de ji hev cûda ne. Lê xwediyê yek fonksîyonê ne. Di pêvajoya afirandina berhemên hunerî an jî edebî de bikaranîna metod/ materyalê bi reng çavderî dibe gava pêşî ji bo bi destxistina rastîya cîvakî an jî xwezayê bi xwe ye. Divê neyê jibîrkin ku bi destxistina rastîyê ji kar û barê

çavderiyê wîrdetir e. Ji bo vê yekê ji merivê hunermend an jî edebîyatzan ji merivên ku bi pirsgerikên zanyarî mijûl dibe bi kêmtir materyal berhemên xweyî edebî/hunerî diafirîne. Dema ku merivê hunermend weha nekire, hinganê bi hêsanî dikeve davka ampîrîsîzmê.

Edebîyatzanên ku berhemên xwe bi alîkarîya hewldanên çavderiyê bi tenê dihune, weka masîyê di nava çemê çilkanî de li rastê dimîne. Bê çawa masî ji durketina avê dûrî jîyanê dibe, her weha hunermendê ku di xebata xwe de, ji afirandinê bêhtir metodên çavderiyê an jî materyalê zanyarî bikartînin ji jîyana hunermendiyê dûr dikevin. Bê guman di hunandina berhemên edebî/hunerî de dîrok an jî zanyarî tê bikaranîn. Lê ne bi awayekî ku motîvên zanyarî an jî dîrokî tekstên edebî di nav xwe de winda bikin. Bi qasî ku tê xuyakirin Mehmed Uzunî di vî warî de bi serketiye. Lewra Mehmed Uzunî xwe berdide nav xeyaleke hûr û kûr û xwe dighîne serdema bapîrê stranbêj û hostayê edebîyata Kurdî ya devkî Evdalê Zeynikê. Di vê heyamê de rewşa civata Kurdistanê ya kevnar li gel nakokîyên wê bi gelek alî ji xwendevanan re pêşkêş dike. Bi vê pêşkêşkirinê re mirov dibîne ku civata Kurdistanê çendî aloz û ji hev ketî ye. Kurd li himberî dijminên xwe bê mecal in. Bê bav û kalên me çima weha bê rêxistin bûn? Lê, li pêşberî hev çendê şêr û mêr in ma ne ji ber vê yekê ku evîna Xêça Resul û Siyamendê Silivî bi awayekî dramatik tê bi dawî kirin.

Vêca ev alozî û pirsgerikên ku di rêzên jorîn de bi awayekî kurt di serpêhatina vegotina romanê de ji aliyê nivîser ve hatine dest nîşankirin, karin bi hêsanî bibin mijar jibo mirovên organîzator, dîrokzan û sosyologên roja me da ku rewşa welatê Kurdan, Kurdistan bînirxandin û li gorê ku ji wan tê xwestin pirsgerikên xweyî netewî, cîvakî û navnetewî çareser bikin. Biqasî kû tê xuyakirin dînamîkên cîvata Kurdistanê jî hêdî bi hêdî li welêt û li derveyî welêt xwe organîze dikin. Bivê-nevê dê rûşenbîrên me di van dezgehên xweyî netewî de cîh bigrin. Hinganê jî dê rola xwe bi awayekî bi rêk û pêktir bileyîzin.

Ji aliyê din ve jî dema ku mirov romana Mehmed Uzunî ya bi navê “Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê” dixwîne, hinganê mirov dibîne ku zimanê wê ne bi çêşna romanê hatiye nivîsandin. Lewra em baş dizanin ku çêşna zimanê romanê çêşnekî nûjen û hevdemî ye. Bi gotinek din bê çawa zimanê serdema burjuvazî ji ya heyama kevnar ya bi reng feodalî bi çêşn û vegotinê bi rêk û pêktire her weha zimanê romanê ji zimanê destanan tîkûz û rengintir e. Lê Mehmed Uzunî ji zimanê romanê wîrdetir zimanekî kevnar yê cîvata bihurî bikaranîye.

Di serpêhatina vegotina romanê de bikaranîna zimanekî weha kevnar hiştiye ku awayê vegotina zimanê romanê lawaz bibe. Karê bê gotin ma qey mirov nikare hunera romanê li ser bingehe serçavîyên kevnar -mîna destan û mîtolojîyan- ava bike? Bê guman roman karin bîn hunandin li ser bingehe çavkanîyên kevnar. Lê ne bi zimanê wan. Çimkî mirov bi alîkarîya hunera romanê şêveyên vegotina nûjen di berhemên edebî de diafirîne. Bi vî awayî jî

him vegotin jîndartir dibe, him jî edebîyata netewî hêdî bi hêdî ber bi globalîyê ve diçe. Ev serpehatina ha jî diyardeke (fenomeneke) gelek pîroz e di dîroka edebîyata netewî de.

Ji bilî zimanê kevînar yê civata bihûrî ku ji alîyê Mehmed Uzunî ve di hunandina romanê de bikaranîye, ziman bi xwe jî carna aloz e, carna jî kêr û tevlihev e. Ji ber vê yekê jî ez dixwazim ku di rêzên jêrîn de çend mînakên pêşkêşî xwendevanan bikim da ku pîrsgirêk bê zelal kirin.

Di hinek cihan de hinek hevok hatine bikaranîn mirov nikare bi hêsanî xwe di wan de bighîne. Yek ji wan hevoka ev e: "Çika tu dengê derkeve û ji me re çend stranan bibêje" (*3) Belkî amana nivîser bi hevokê ew e ku dixwaze bibêje: Heta ku dengê te derkeve ji me re çend stranan bibêje. Hinek caran jî mîna ku nivîser bi awayekî ku bi xwezaya zimanê Kurdî re nagunce hinek hevok bikaranîne, mîna hevoka "Axîneke kûr ji siyabend rabû û got 'wey felekê tu çiqas li min xayîn î'" (*4) Bi ya min ku di şûnê de bigotana "Axîneke kûr bi Siyabend ket...." dê baştir bûna.

Her weha nivîser di gelek cihan de daçek (edat) bi awayekî ku bi hevokê nakeve bikaranîye. Mîna ku ew dibêje "Gulê wê şevê devê xwe venekir û stran negotin, ji ber ku Evdal bi têra xwe hebû" (*5) Bi ya min ku di şûnê de bigotana "Gulê wê şevê devê xwe venekir û stran negotin, ji ber ku Evdal têra xwe hebû" dê hevok serrasttir bibûna. Di cîhekî din de jî nivîser dibêje "Qede li dinê bikeve" (*6) Bi ya min ku şûnê de bigotana ; Qede xwedê bi dinê keve dê behtir bi vegotina zimanê Kurdî bikete. Di rûpelekî din de jî nivîser weha dibêje "Kurd û ermenan li hev dikirin, diçin û dihatin ser hev û bi hev re merivantî û kirîbatî danîbûn" (*7) Bi ya min nivîser di şûnê de weha bigotana, dê rindtir bibûne: "Kurd û ermenan li hev dikirin, diçûn û dihatin ba hev -cem hev- û bi hev re merivatî û kirîvatî danîbûn." Lê ya herî balkêş ew e ku nivîser dibêje "Li jêr, nêzîkê konan hespekî kîre kîr dikir û dîza û canîye dianî dinê" (*8) Bi ya min ku di şûnê de weha bigotana "Li jêr, nêzîkê konan, mehînekê hîrehîr dikir û dîza û ciwanîyek dianî dinê." dê baştir bûne. Ez bawer dikim herkes baş dizane ku hesp naze. Çimkî hesp nêr e, ne mê ye.

ÇAVKANÎ :

- *1 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 8
- *2 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 8
- *3 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 70
- *4 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 56
- *5 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 73
- *6 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 145
- *7 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 97
- *8 - Rojek Ji Rojên Avdalê Zeynikê - Rûpel - 140

HINEK XISÛSIYETÊN TAYBETÎ YÊN ROMANNIVÎSERAN

— Cîhan DILŞAD —

Romannivîsîn bi serê xwe hunerek e. Romannivîsîn kar û xebatek pîroz e. Di vê xebatê de ked heyê. Keda mejî. Nivîsîna romanê hêsan nîn e. Jê re bêhnêk fireh divê, sebir divê. Bi lez (acele), zûbizû roman nayê nivîsîn. Romana ku bi lez, zû bi zû bête nivîsîn ji alî edebî ve estekîka xwe qels e. Hinek nivîskar li ser romana xwe bi deh salan dixebitin, yanî di demekê dûr û dirêj de berhema xwe diafirînin. Romannivîserê Kurd Mehmed Uzun (li gor agahdariya ku wî daye me) ji bo afirandina romana “Bîra Qederê” deh sal xebitiye. Ev keda deh salan berhemek hêja derxiste holê. Ev berhema wî ji berhemên wî yê berê çêtir e. Ji xwe xisûsiyetên taybetî yê romannivîseran yek jê jî ev e ku, ew pir bi sebir in, bêhna wan fireh e, bêwestandin xebata xwe dom dikin, yanî nawestîna û ranawestîna. Lê, ev nayê wê maneyê ku di demekê kin de jî roman nayê nivîsîn. Hinek nivîskar di demeke kin de jî dikarin roman binivîsin û dinivîsin. Hinek nivîskar di salek de, hinek di du - sê mehan de roman dinivîsin. Azîz Nesîn di mehek de romanek dinivîsand.

Romannivîser ronakbîr in, jîr û zana ne. Bi saya jîrbûn û zanabûna wan berhemên edebî yê nemir têne afirandin. Romannivîser heger jîr û zana nebe, tembel, xantal û tiral be, nezan be, nikare roman binivîse.

Romannivîser divê bi her awayî ziman bizanibe ku bikaribe di berhema xwe de zimanekî edebî bi kar bîne. Xisûsiyetek girîng ên romannivîseran ew e ku berhemên xwe bi zimanekî edebî lihev dihonin.

Romannivîser divê çanda neteweya xwe û cîhana gelê xwe baş bizanibe. Romannivîserê ku rewşa cîvaka xwe nizanibe, çanda xwe ya netewî nizanibe, nikare berhemekê neteweyî ava bike.

Divê zanebûna romannivîser a felsefî hebe. Ew (romannivîser) wek fey-lezofek ji felsefê hayidar be. Zanebûnîya wî ya felsefî ne tenê ji bo felsefa ge-lempêrî, yan jî felsefeya li ser xwezayê (natûrê) be, zanebûnîya wî divê li ser felsefeya Kurdan be jî. Ew, divê civaka Kurd, psîkolojiya wê divê baş nas bike.

Divê nivîskar di derbarê mîtolojiya Kurd û Kurdistanê de xwedîyê zanabûnek be. Gelek bûyerên mîtolojîk ên Kurdan hene, nivîskar van bûyerên mîtolojîk bizanibe, ji bo wî gelek baş e. Bi vê zanabûna xwe, ew dikare bûyereke mîtolojîk bi teknîkek modern û bi estetîkek edebî wek ro-manek dikare ji nûh ve biafrîne.

Romannivîser divê zanîst û şahîdê dema xwe be. Lê, ev nayê wê maneyê ku ew dê bûyerê dîrokî û efsanewî nenirxîne û nenivîse. Gelek efsaneyên Kurdan hene, romannivîs dikarin wan efsanan wek roman binivîsin. Ji xwe gelek romannivîser bûyerên dîrokî û kesên efsanewî ji nû ve dihulqînin, wan ji nûh ve dijînin.

Gelek romannivîs serboriyên xwe dinivîsin, dikin roman. Romanên serborî awayekî, şiklekî romanê ye. Di nav Kurdan de yê ku cara pêşîn vê şiklê romanê bi kar aniye û berhem afirandiye Erebi Şemo ye. Romana Erebi Şemo “Şivanê Kurd” romanek serborîyê ye. Di romanên weha de qehre-manê romanê nivîskar bi xwe ye. Romana Mehmed Uzunî “TU” jî roma-nek serborîyê ye. Ji xwe gelek romannivîserên navdar bi serpêhatiya jiyana xwe, bi romanên serborîyê dest bi romannivîsê kirine û bi ser jî ketine.

Lê, di aliyê pîvana qelsî û bedewiyê de, romanên serborîyê -ji ber ku romanên yekemîn in jî- romanên qels in. Romana Erebi Şemo ya bi navê “Dimdim” romana serborîya nivîskar nîne, romana qumandarekî Kurd bi navê Xanê Çengzêrîn û berxwedana kelehek e. Ev roman, romanek bedew e, romanek bi serketiye. Romanên Mehmed Uzunî, “Sîya Evînê” û “Bîra Qederê” ji romana wî ya serborîyê, ji “Tu” yê gelek çêtir in.

Xisûsiyeta romannivîser yek jê jî ev e ku; serpêhatiyên xwe wek roman dinivîse. Ev jî karê her nivîskarî nîn e. Hinek nivîskar serpêhatiyên xwe wek bîranîn dinivîsin. Ev cure nivîs, nivîsên nesîr in, dûz in, hêsan in. wek ro-mannivîsandinê zehmet nîn e.

Hinek nivîskar hene hem çîrok û helbest, hem jî roman dinivîsin. Bi ya min giraniya xwe bidin li ser tiştek hîn baştir e. Wê gavê dikarin bi serkevin.

Kemal Burkay ewil romanek bi tirkî nivîsî, paşê teatirek(şanoyek) û çîrokek bi Kurdî nivîsî, lê wî giraniya xwe da ser helbestan, nivîsandina şîfran berde-wam kir û bi ser ket. Mehmed Uzun jî hinek şîfr nivîsî, lê giraniya xwe da ser romannivîseriyê û bi ser ket.

Ji bo nivîskarek (çîrok û wakîa nivîser, helbestvan an jî romannivîser) ber-dewambûna nivîseriyê gelek girîng e. Hinek nivîskar pirtûkek dinivîsîn û dev ji nivîsandinê berdidin. Divê dev ji nivîsandinê bernedin, hîn pirtir binivîsîn û xwe pêşve bibin, xwe bikemilînin û berhemên hîn baştir biafirînin.

Romannivîserên Kurd gelek hendik in. Hemû li ser hev (yên ku nûha dijin û dinivîsîn) 10 - 15 mirovî nabûrin. Hinek ji wan roman nivîseran tenê romanek nivîsîne û êdî romana xwe ya duyem nenivîsîne. Dr. Nacî Kutlay romanek bi navê “Zevîyê Soro” weşand, romana wî ya duyem hêj jî derneketiye. Mehmûd Baksî çend roman bi Kurdî nivîsî û weşand, lê wî romana xwe ya dawî bi Swêdî nivîsiye û weşandiye. Xurşîd Mîrzengî romana xwe ya yekem a bi navê “Sînor” weşand, romana wî ya duyem hêj jî derneketiye. Bavê Nazê, romanek weşand û di şûna xwe de rûnişt, romana wî ya nûh (ev bû çend sale) derneketiye.

Romanivîserên ku tenê romanek weşandine ev in:

1 - Nacî Kutlay - Tenê romanek nivîsiye - “Zevîyên Soro”	
2 - Îbrahîm Ahmed -	= - “Jana Gel”
3 - Şahîn B. Soreklî -	= - “Wendabûn”
4 - Temo Xemgîn -	= - “Pala Bêşop”
5 - Hesenê Metê -	= - “Labîrenta Cinan”
6 - Îhsan Çolemergî -	= - “Cembelî”
7 - Bavê Nazê -	= - “Çiyayê Bi Xwînê Avdayî”
8 - Haydar Îşîk -	= - “Memîk Axa”
(Roman bi tirkî ye, lê nivîskar Kurd e û romana wî jî li ser axayekî Kurd e.)	
9 - Alî Aslan	= “Serçe”
- (ev jî bi tirkî ye, lê li ser Keçikek Kurd e.)

Xwendevan li benda berhemên nûh ên van nivîskaran in. Divê ev roman-nivîskar cehd bikin, berhemên nûh biafirînin.

LI BER GUHXISTINÊN SIYA EVÎNA WINDA, RÛDÊNÊN EZMANAN YÊN KU NE YÊ ME NE....

Demîr OZLU

Werger : A. Nisêbînî

Ez bawerî dikim ku min Mehmed Uzunî ber bi dawîya havîna 1977an li civîna malekê ku gelek merivên binavûdeng jî tê de bûn, nas kir. Hinganê ez ji bo zemanekî “demkî” mihekê an jî du mehan hatibûm Swêdê. Mehmed Uzunî piştî 12ê Adarê 1971ê ku dema “nêçîra azadiyê” dest pê kir, mîna mahkumekî “gunahkarê ramanî” li girtîgehên serekî yên mîna Amedê, Mamakê, hat girtin, hêj di temenê xortaniya xwe de îltîcayê Swêdê kir, ji neçarî mîna peneberê dest bi jiyanê kir.

Ev der cihekî zehf cûda bû. Ne bi tenê îklîm, demsal, jiyan, bi hemû awayî cihekî pirr cûda bû - Mala ku em lê bûn, di nivê bajêr de li kuçeke naskirî ku bi navê Upplandsgatan bû - Lê bi roj û şevan ev kuçe bê çiqasî qar bû! Xwedya malê Elîn Clason ji malbateke Swêdî yeka naskirî bû. Li qata jêrîn şairekî Swêdî dima, ew jî derdiket qata jorîn, tevî civînên li wir dibû. Bi qasî ku ez dizanim wê rojê di nav mehvanan de nivîskara pirtûkên zarokan ya naskirî Astrîd Lîngren jî hebû. Ew mîna “dayîka çîroka Swêdî” didan naskirin. Xanima bi temen li ba maseke biçûk di nav bêdengiyêke mutewazî de runîştibû. -Pişt xanî jî vîkî vala bû- Rojê dest pê kiribû ku di dawîya mehên havînê de ji van xakan dûr bikeve. A niha tîrêjên ku li rengê erguvanê diçin, davêjin nav bexçeyên xalî yên nava dîwarên rengkirî yên bircan. Li wê derê mirov xwe ji cîhanê durketî hîs dikir. Ew dema ku roj bi awayê ji kuçe derketî diçû ava. Li kuçe hertişt, heta bi siya kevirên biçûk jî bê çiqasî li ser dikê dirêj dihat xuyakirin.

PENEBERÊ XORT

Ji xwe hefteyên ku min dest pê kiribû bême Stokholmê bi vî peneberê xort re ku xwe ji Tirkiyê bêhtir dida edebîyatê, her dem me hevûdu didît. Ber bi dawîya 1977an ku min ji serpehatîyên cîvakî, siyasî yên Turkiyê nefret dikir, piştî ku ez li Stokholmê bi cîh û war bûm, hevduûdîtîyên me hîn pirtir bûn. Mehmed Uzun ku di bîst û çar salîya xwe de ku ji neçarî bûbû peneberê siyasî, bi qasî ku ez dizanim, xortê ku ji navçeyê kevnî kulturî yê “Ana-

doliyê” dihat, xwe bi hemû awayî dabû kultur û edebîyatê. Kêmasîyên xwe yên di zimanê xweyî zikmakî de, piştî ku dest bi nivîsandina zimanê xweyî zikmakî kir, bi awayekî zelal kêmasîyên xwe dîtîn, zimanê xweyî zikmakî dewlemend kir, meyla xwe dida ser serçavîyên kevn yên vî zimanî. Ji xwe tirkîya wî ku hêj ji destpêka dibîstana seretayê hîn dibû, baş bû. Bi awayekî hiç(sûrat) hînî zimanê Swêdî jî bû. Ji serçavîyên hersê zimanan jî sûd werdigirt. Di salên dawî de jî metnên xwe bi her sê zimanan dinivîsandin.

CIVÎNÊN QEHWEXANAN

Di temamê wê dema rejima leşkerî de, peyre demên nedemokratîk yê halo an jî wilo ku pişt re hatin, di mehên havînî yên xweş de jî ku sar e, lê bi alîkariya medeniyeta hevdem ku bi awayekî hêsanî mirov di mehên zivistanê de jî, ji sermê tê parastin, hema bibêje her rojên yekşeman di qehwexaneyekê bajêr de *A la mode* ku xwendinên, me dixwendin me ji hev re bahs dikir, pirtûkên ku diketin destên me, me dadaniyan holê, kovarên bi zimanê curebecur me pêşkêşî hev dikirin. Di van rojên yekşeman de civînên ku me li qehwexaneyan pêktanîn, hevalên ku meyla wan li ser edebîyatê hebû, dihatin. Bi vî awayî jî ev civînên me dibûn mîna semîneran. Mijarê herî serekî edebîyat bû. Hemû edebîyatên cîhanê yên ku me karibana meyla xwe bida ser wan. Lê bi saya netîca xwendina bi salan di wan civînan de dîroka me ya ku bi darê zorê hiştîye ku em li vir, li Stokholmê bijîn, hate nixxandin. Bi vî awayî jî jiyana nefyê mîna gera ku nahêle mirov serê xwe ji binê avê kûr rake, derdiket, li gel dûrbûna ji welêt û dîroka xwe, îmkanên ji bo peydebûna zextên afirandî pêktanîn. Nefî bûyereke bi hizn û sext e, lê ji bo nivîserekî jî wilqasî xwedan huner e. Heyama sedsala bîstan bê çiqasî xwedî nefyên mezin yên nûjen e.

Mehmed Uzunî di salên dawî de li Parîs û Londonê ma. Di navbera vê mana xwe ya ku bi mehan dom dikir, hewl da ku xwe hînî zimanê Fransî û Îngilîzî bike. Bi qasî ku metnên di xebata xwe de fêhm bike, hînê van zimanan bû. Di vê navberê de roman û ceribandinên xwe nivîsandin, tevî xebata berhevkirina edebîyata Kurdî ya kevnar bû.

Bi rastî jî îro roj bajarê Stokholm û Uppsalayê bûne cîhê ku kultura Kurdî ji nû ve bal dibin, metnên kevn ji nû ve tên weşandin, tên modernîze kirin, ji nû ve tên weşandin. Ev azadîyên ku li welatê rewşenbîrên Kurdan nedana wan, Swêd bêtî ku tişteki bixwaze dane ronakbîrên Kurdan. Him jî weke mafekî bi zehf reng xwezayî.

Ronakbîrên Kurd celebê ku di serdema me de herî zehf duvdirêj li nefyê

dijî, celeb rewşenbîr e. Nivîskarên Kurd ne bi tenê li ser xaka xwe di bin tehdîta rejimên kotekdar û faşîzan de ne, herweha di bin tehdîda çekan, bombeyan -heta bi bombeyên bîyolojîk- de ne jî.

AFIRANDINA XWE BI XWE

Di 12ê Adara 71ê de, hê di hijdeh saliya xwe de, Mehmed Uzun pêşî li Amedê, piştî çend salan ket girtîgehên Mamakê, li pey hilbijartinên 1973an di dema derbasbûna “sivîl” de jî, ji ber ramanên xwe ev xortê bejn-tazepîşkivî di dadgeha Ewlekariya Dewletê de hat dadgehkirin, di piştî çar saliya xwe de li nefya ku wî ji xwe re neqand xwe bi xwe afirand, pênc roman, çend cerbandin nivîsandin. Antolojî amade kirin. Li ser kultura Kurdan û ya cîhanê lêkolînên himbêz kirin. Li Swêdê û welatê din yên rojava mîna nivîskarekî binav û deng tê naskirin. Di vê dema hevaltî û hevdiştinên me yên duvdirêj de min li ba vî mirovê lîberal yê “Anadolîyê” ku xwedîyê mirovatiyeke kûr e, tu meylên şovenîzma kulturî nedîtin. Li Tirkîyê ev mirovê ku ji girtîgeheke diket girtîgeheke din, bûye rewşenbîrekî hevdem yê navnetewî, lîberalekî modern, şagirtiyeke xweşbinî û humazîzmayê.

Romanên wî yên bi Kurdî hêj min nexwendîne. Ez weha dizanim ku ew ê di demeka nêzîk de bi tirkî û di zimanên din de jî bîn weşandin. Ceribandîna romana wî ya modern pêşî bi navê TU di pirtûkxana min de ye. Destnivîsandîna romana wî ya duyemîn ku min bi tirkî xwend weke ku min texmîn dikir ji avayê vegotina rojavayî fêda wergirtiye. Piştî romanek bi hecmekî mezin ku jiyan û çarenûsa rewşenbîrên Kurd di destpêka vê sedsala me de bi belgeyan dinirxîne, nivîsandiye.

NEYÊNİYÊN SEDSALA BÎSTAN

Sedsala bîstan li gel ku medenîyet tê de geş û bal dibe jî, Mehmed Uzunî baş dizane ku sedsala cengan, qirkirinan, nefyan, koçberîyan, faşîzman, nîjadperestiyê, şovenîzmê, dijminatîya biyanîyan e jî. Di bîngehê wê de jî avahîya ramanî ew e ku cûdabûna “em” û yên “din” e, Mehmed Uzun vê yekê him ji jiyana xwe, him jî ji nêzîk ve naskirina întellîgensîya Kurd e ku sedsalan didomîne, bi kurahî hîs dike. Sedsala ku xwe nêzîkî xelasîyê dike, ger ku gel bi kulturên xwe, bi nasnameyên xwe bi ser nekevin û li ba hev ne jîn dê bibe sedsalekî pirr bi tirs û felaket. M. Uzun ji zû ve di ferqa vê yekê de ye. Pêwîst nîn e ku mirov bibêje. Diviyabû ku hukûmetên Tirkîyê ev

polîtîka pirîmîtîv ku li ser nasnameya zimanê Kurdî, li ser nasnameya kultura Kurdî bi cîh dikin, ji mêj ve hatibana guhertin. Lê azadî, serxwebûna kulturî, bidestxistina nasnamê bi awayekî serbest, heta di civakê demokratîk ku li ser neqandina nasnamê tê avakirin, bi tenê mirov bibêje “civateke demokratîk” jî têr nake - ev peyva demokrasîyê li Tirkîyê ji bo gelek serîyan tu maneyê îfade nake - civatek ku di nava xwe de aşîxwaz e, civateke ku kare geş bibe, civateke medenî, civateke bi mirovantî... Uzunî vê yekê di ceribandînen xwe de yên di vê pirtûkê de bi awayekî lîberal vedibeje, hema bibêje hîn dike, bi detay pêşkêş dike.

CERIBANDINÊNEKE TIJÎ HIZN

Ceribandina bi navê “Şidet û Diyaloga Kulturî” di nav “Dîsa Azadiya Ramanî, Dîsa Tirkîye” de ku ji aliyê weşanên CANê ve hatibû weşandin, cîh girtibû. Ceribandina “Nefî:Cûdabûn Hiznek e” ku di sedsala bîstan de nefya rewşenbîr û nivîseran ji xwe re dike tema di kovara LETTRE INTERNASYONALê de bi gelek zimanê Ewrûpî hate weşandin. Tirkîya wê jî di kovara BÎRÎKÎMê ya Gulana 1992an de, di hejmarê 37an de hatibû weşandin. “civata bi gelek kulturî” konferanseke bi tirkî bû ku li Almanya hate dayîn. Ceribandina bi hîzn ya bi navê “Kulîlkên Hinaran” ku gelek tişt fêrê me kir, li tu cîhek de nehatiye weşandin.

Nîjadperestîya ku roja me diqelîne û dişewitîne, şovenîzm, ceng, kiryarên qirkirinê, di van şertên sext de yên ku bêhêvîtiyê bi xwe re tînin, dîsan nivîsên pirtûkê paşerojê mirovantîyê, demokrasî, wekhevî, mafên hemwelatdarîyê, azadîyên ferdî û aşîtiyê bê wê li ser kîjan rêçan bîn avakirin, hewl didin ku nîşan bidin.

Çiqasî bi pirr kultur û gelek gel bê jî, welatên ku nêzî azadiya nav xwe, nêzî mafê ferdî û demokratîk bûne, di eslê xwe de, bêtir pêş dikevin. Ev yeka hanê ji aliyê serê teng û despot ve nayê rêgihîştin.

Divê ku mirov ji rastiye nereve : Heta ku mirovantî negihêje vê îdrakê, bêguman sedsala bîst û yekê dê ji sedsala ku em tê de dijîn bêhtir bi xwîn, bêhtir dê felaketên ji derî mirovantîyê bîn kirin.

(*) Ji misreke **Asturîas** e.

Têbînî: Ev nivîsar, pêşgotina Demîr Ozlu ye ku ji bo pirtûka Mehmed Uzun a dawîn “Nar Çiçekleri” nivisiye. “Nar Çiçekleri” li Tirkîyê meha Sibate 1996, bi tirkî ji aliyê Weşanxana BELGE, derçû.

Li ser hozan û helbestvanên bê nav! Û yek ji wan; Dilpêt JÊLÎ Adîl DURAN

Dî rôka Kurdan de ciyê edebiyatê û hosta û zehmetkêşên wê hê derneketiye ronahî yê. Ji ber ku sazgehên lêkolîn û lêgerînan nîne! Eşkerekê ye ku ji bona têgîhiştina civatê, berhemên nemir yê nivîsî anjî devkî roleke mezin dileyîzin. Bê guman edebiyata Kurdan, ya devkî gelek kevne û xurte, yê nivîsî cîyê xwe negirtiye û her çiqas hebe jî kême ew kêmasî ne bê sedem e.

Sedemê herî mezin ew dewletên dagirker yê ku Kurdistan dinavxwe de parve kirine tu carî mecal nedane ku Kurdî bê nivîsîn û axaftinê. Yê heyt jî talan kirine bi xwe re birine û xistine nav heyîyên xwe anjî şewitandine. Her wiha ew zor û zilm, îşkence û tade ketiye para hûnêrmend û nivîskarên, bi mirinê, çavên wan tirsandine û devê wan jî girtin e.... Yê mayî jî bi nivîsa nivîskarên biyanî heta îro tê û nemir e....

Edebiyata devkî, herdem wek bareke giran ketiye ser milê Kurdên welatparêz û wan ew tiştên rûmet bi gelek zahmetî wek dildizî zaro neviyên xwe re gotine û wek mîrasek ji me re hiştine. Vêje angoyê edebiyata gelan wisan bihêsanî nayê afirandinê mixabin edebiyatê de karê helbestan bi hêsanî ye û sivik tê zanîn û ew xebatê pîroz û rûmet ji bo me bûye kareke nankor û xwediyê xwe jî birçî dihêline... Gelek helbestvan (şair) ên

mezin yê bi nav û deng piştî mirinê tî zanîn û qedr û qîmetê wan tê girtinê. Hinek zehmetkêş jî hene ku berhemên wan, navên wan qet nayên zanîn û demê ku ew ji navme koç dikin, ew berhemên wan yê giranbiha bi wan re gorî axê dibe.

Îro hertiştî me li ber mirinê ye û dişewitî û tine dibe. Em çiqas hewlbidin xwe û çiqasî jî nav agir rizgar bikin ew jî me re fêde ye ku mezine ber ku dijmîn jî bingehe wê ve dest bi xirakirinê kiriye. Ew bingehe jî bo hatin û pêşeroja kurdan wek pir ek e. Dema ku ew pir di navberê duh û îro de bêt hêrifandinê em nikarin derbazî pêşerojê bin. Ew jî ji me re mirine û mirineke xedar e.

Sedemek jî wan sedeman ev e ku, me gelek têkiliyên civatê; wek huner, çand, edebiyat, siyasî û însanî wek arvan û genim li nav hev qelibandiye yê ku tu tişt jî destê wan nayê û piştgirê xwe hene berhemên wan wek ka yê tê belavkirin. Yê ku jê hatine û bi serê xwe ne ji xwelî serbune. Hinek jêhatî û zehmetkêş jî hene ew li welêt dijîn û berhemên wan jî bi wan re gorî axê dibe. Tu kesê ke li ser berhem û jiyana wan lêger û lêkolînan bike û wan berhemên giranbiha derxine ronahî yê nîn e.... Yê ku di wî warî de hewl didin xwe kes alîkariya wan nake û ew kar badilhewa diçe....

Desthelatîyek (otorîte) nîne ku,

hindek tiştan ji hev cuda bike, ked û mafê Sezar bide Sezar!... Naxwazim zêde dût û dirêj bikim. Ew durîşm her wek tê zanîn dîyare. Dixwazim rewşa şaîrekî bê nav û bê xwedî bixim berbiçavan û ji helbestên wî çend numunan ji we re pêşkêş bikim. Dîlpê JÊLÎ, şaîerkî têtî xwe ye û niha li welêt dijî û ji Kurdistanê bakûr e. Gelek dîvanên wî hene û di nav gel de jî tên zanîn, yek ji wan "Dîroka Bîranîna Şehîdan" e. Bi zehmetî pel bi pel ji min re rê kiriye. Bes helbestên min bi xwe destê min de genî bûn e. Dîsa ji dil û cergên min li ser berhemên wî dişewitî. Min gelek hewl da xwe nekaribûm dîvana wî bidim weşandinê û ew jî ji min re bûye bareke giran... Ji ber ku min ceribandîye û bi gelek keftelefî berhemê xwe "Destana Dersîmê" weşand. Tenê weşandin ne bese! Tu keseke bigre û bixwîne nîne. Hinek ji min loman dîkin û dibêjin, ew kurdî ye. Ji ber çî te tirkî nenivîsandiye! Ma ez bêjim çî? Yê ku kurdî nizanin bi xwe kurdin û berhemên xwe tirkî diweşînin rexneyên ji bo wan jî hê dijawabê!

Ez pê re ketime belayê! Berjor tûwkim sibêl e, berjêr tûwkim rî ye! Ez ê nizanîm bi çî zimanî û bi çî awayî biniwîsînim. Ma ew jî hale? Dixwazim nivîsa xwe li vir di gel çend nimunên bi helbestên Dîlpê Jêlî ve hê dom bikim.

Wê tola şehîda vekin
Şoreşa kurda xurt bikin

Evî welatî rizgar kin
Dilê gelê me pê şakin

Seb çî tola wan venakin
Alê ser wa bilind nakin

Piştî wan rîste an dil bi keser bi hesreta
azadî û rizgariyê wisan dilorîne..

Xwîna lawê xwe dibînim
Vê kîna we pir hiltînim

Kurê min qurbana welat
Bo min bese rêka felat

Tevde mal û can û hebûn
Bila bibe gohrî serxwebûn.

Û bi sereke bilind û dengeke zîz û delal
dengê xwe dide ber bi bahoza tevkûştina
welêt

Şîna cendegê xwe nakim
Dilê neyara xweş nakim...

Û bi dengê şêran hawar li dilê xwe dike û
ji kezebê kur dinal e.

Ka Mahsun Korkmaz ê gernas
Ka ew amirhêzê mêrxas

Em natirsin ji kes bê şik
Ji bîr nakin xwîna ter û hişk

Dê şoreşê berdewam kin
Gelê Kurdistan rizgar kin

Dê bînin rizta wek hevî
Çaxê bi serkeve netewî

Emê bi serbest û azad
Bigîhin serxwebûna welat

Ser vî dilê germ û kelî
Wiha got Dîlpê Jêlî...

ZIMAN, ZARAV Û PIRSINE DIN

Şahînê B. SOREKLÎ

Ziman pira danûstendina di navbera merovan de ye. Bi dîtina hindek filosofan ziman merovtî bi xwe ye. Noam Chomsky, yek ji pisporên navdar yên zanistiya zimên, dibêje(1) “dema em xwe fêrî zimanekî dikin, em ber bi hêzeke mezin diherin, hêzeke ku merov dikare navê canê(ruhê) merovtiyê lê bike, tiştêkî ku tenê li nik merovan heye.” Fromkin û Rodman dinivîsîn(2), “yê bixwaze merovtiya kesekî fêhm bike, divêt bi zimanê wî bizanibe.”

ZIMAN ÇI YE?

Ziman sîstêmek e ku tê de deng û xwebêj bi hevûdin re eleqedar in. Dema kesek diaxife dengê wî dikeve guhên yekî din. Mêjiyê guhdêr wî dengî li gor sîstêma zimanekî analiz dike, xwebêjê dide peyv û komikên tê de û li gor wê bersîva xwe amade dike, bi deng dişîne guhên yê li hember xwe. Wisa, ji dest van herdu merovan tê der ku ew ramanên xwe bigihînin hevûdin, yanê, danûstendinek di navbera wan de cîh digire.

Danûstendin axiftin û guhdarkirina bi têgihîştin e, yanê: + û - . Axiftin (herweha nivîsandin) dayîn e (+) û guhdarkirin(herweha xwendin) stendin e (-). Bi peyvîne din, danûstendin çûn û hatina xwebêjan e. Bêyî dayîn marov nikare behsa stendinê bike, ne jî bêyî stendin dayîn cîh digire.

Yek ji grîngtirîn tiştên ku merov û lawir(heywan) ji hevûdin cuda dike ziman e. Rast e, zarokekî di nav komeke meymûnan de mezin bibe nikare bi zimanekî merovan biaxife, lê mêjiyê wî xwedan pêkaniyeke taybetî ye, mêkanîzmeke ku di beşê çepê yê mêjî de bi cîh dibe, ku dikare fêrbûna zimanekî ji bo wî pêkan bike. Ev zarok, Eger têkeve nav civakeke merovan, dê bikaribe hêdî-hêdî bi zimanê wê civakê biaxife, lê lawirekî din, çîqa di nav wê civakê de bimîne jî dê nikaribe bi zimanê wan biaxife. Zarokek li dû demeke ne weqa drêj têdigihe ku hemî kes û tiştên nêzikî wî bi nav in. Drêj nake, ew jî wan navan bi kar tîne. Di destpêkê de gotinên wî pirr zelal nayên der, lê bi derbasbûna demê re ne tenê gotinên wî zelal dibin, ew her-

weha dest pê dike bi endamên malbat û civaka xwe re bide-bistîne, zimanê wan fêhm bike û pê biaxife. Çawa zimanê zarokêkî roj li dû rojê, hefte li dû hefteyê, meh li dû mehê û li dû derbasbûna saline ber bi pêş diçe û dewlemend dibe, wisa jî merov dikare gotina pêşveçûn û dewlemenbûna zimanê civakeke merovan bike, ku ji sedsalan û virde di rêya xwe de berdewam e.

Ziman ji peyvan pêk tê, lê ew bi serên xwe nikarin zimanekî bi kesekî fêrkirin bidin. Eger wisa bûya merov dê bikaribûya bi rêya ferhengêkê xwe fêrî axiftina zimanekî bikira. Li milê din, zimanek çîqa dewlemend be jî bêjeyên wî bi sînor in û dikarin di ferhengêkê de werin jimartin, lê ne hevok(cumle). Hevokên zimanekî bêtî sînor in. Wek nîşe, em dikarin bi alîkariya peyvên MÊVAN, BIRÇÎTÎ û lêkera bûyînê gellek hevokên bi xwebêjên cuda çêbikn: Mêvanê birçî. Mêvan birçî ye. Mêvan birçî bû. Mêvan birçî dibû. Birçîbûna mêvên. Birçî bû mêvan. Birçî ye mêvan? Mêvantî birçîbûn e. Birçîbûna mêvên. Mêvantiya birçîbûnê. Birçiyê mêvantiyê,...

Da em bikaribin bi navê zimanekî behsa komeke ji bêjeyan bikin, ji bo wan sistêmek divêt, ku jê re rêziman, yanê: GRAMER tê gotin. Gramer şêwe û rêçikên birêvebirina DENGan(Phonology), XWEBÊJan(Semantics), û HEVOKan(Syntax) e. Endamên civakekê divêt ber hertiştî dengên di zimanê wan de xwedan xwebêj bi kar wînin. Dema ez bibêjim, Sifo torpon toso rebmûn , kurdekî din nikare tiştêkî ji vê gotina min fêhm bike, ji ber ku van dengan di zimanê kurdî de çî xwebêjan nadin. Li milê din, dengên di zimanekî de xwedan xwebêj pêwîst e li gor şertên gramera wî zimanî werin bikarhanîn. Hevoka: salan li wî Hewlêr deh ew dît berî ji peyvên kurdî pêk tê, lê ev peyvan li gor gramera kurdî nehatine rêzkirine. Loma, xwebêja van dengan ne zelal e. Lê dema ez bibêjim: wî ew berî deh salan li Hewlêr dît , xwebêja hevokê zelal dibe, ji ber ku vê carê ew li gor rêzimanê kurdî hatiye nivîsandin. Bi kurtî, em dikarin bibêjin, zimanek ji hejmareke bêjeyan û gramara wan pêk tê. Eger em vê gotinê bipejirînin, wê demê grîng e bête gotin ku zimanek ji yekî din ne çêtir e. Zimanê di navbera endamên civakekê de danûstendinê pêkan bike, ji bo wê civakê ew ji hemî zimanên civakên din bi kelktir e.

ZIMAN Û GUHERTIN

Ne hêsan e merov du kesan bibîne ku ji sedî sed wek hev dipeyivin. Rast e,

endamên malbarkê, yan şêniyê gundekî heye ku cudabûneke mezin di navbera şeweya axiftina wan de nebe, lê her yek ji wan di axiftina xwe de xwedan metodeke taybetî ye. Li milê din, axiftina merovekî jî li gor kesê ew li gel wî dipeyve tê guhertin. Axiftina li gel dostekî ne wek axiftina li gel kesekî biyanî ye, peyivandina li gel zarokê ne wek peyivandina li gel mezinê ye û şora li gel yarekî ne wek ya li gel neyarekî ye. Wek nîşe, mazûvanek heye ku bi gotineke wisa bi xêrhatina mêvanekî qedirbilind bike:

Wey, hûn li ser ser û çavên me hatin. De kerem kin danişin. Halê we, keyfa we? Înşallah hûn hemî bi xêr û silamet in?

Eynî merov, dema bi xêrhatine gundiyekî xwe bike, heye ku ji bo eynî amancê wisa bibêje:

Merheba, Oso. Tu çawa yî?

Bêguman, guhertinên wisa di jiyana rojane de gellek in. Mînak pîrr in, wekî axiftina di civînên siyasî de, axiftina di radyo û têlvîzyonê de, peyivandina li gel serokê partiyekî, ya li gel axmezûtekî, ya li gel rûspiyeke, ya li gel endamekî / endameke malbatê,...

Ziman bi rengekî din jî, bi şeweyeke firehtir û gelemper, dikare were guhertin. Dema axîfgerên zimanekî ji hevûdin bi dûr dikevin, yan ji bo sedemine nema dikarin li gel hevûdin bidin-bistînin cudabûn dest pê dike têkeve nav şeweya axiftina wan. Ev cudabûn bi derbasbûna demê re kûrtir dibe û li dû bi sedan sal herdu şeweyên axiftina vî zimanî dibin du zaravayên (lehceyên) cuda, heye ku tew ji zimanekî du ziman werin holê. Firehbûna Kurdistanê û asebûna çiyayên wê li haliyekî, muhacirtî û jihevûdinveqetandina siyasî li haliyê din; herweha bandora zimanên cuda li beşên cuda, bêguman, bi derbasbûna bi dehan sal rola xwe di zayîna zaravayên cuda yên zimanê kurdî de lîztine. Mixabin, çî lêkolînên rêk û pêk di derheqê vî pîrsê de li holê nîn in, lê wek nîşe, ne dûr e ku Kurdên Şeşak (li beşekî Kurdistanê Îranê) û Kurdên herêma Kobanî û Srûcê bi eslên xwe xwediyên eynî zarav bin, lê bi dehan, heye ku bi sedan sal berê ew ji hevûdin veqetiyabin û nema êdî fersend dîtîbin li gel hev bidin-bistînin. Wisa, îroj, li gel nêzikbûna di navbera şeweya axiftina herdu beşan de jî, merov dikare behsa du zaravayan bike: ya deverên Kobanî û Srûcê û ya Şeşakan. Nîşeyeke baş di vî warî de zimanê inglîzî ye. Dora 1500 sal berê çî zimanekî bi navê inglîzî li cîhanê nebû. Li gor pirtûkine dîrokê, di sala 449an de kiralê Kêltan (li şûna İnglîztana îroj) biryar girtiye hêzeke leşgerî ji endamine êleke almanî saz bike (yanê endamên vî hêzê ji Almanya ya îroj hanîne) û wan li dij serhildanan, û şerê hundirîn

yê di navbera êl û eşîrên Kiltan de bi kar wîne. Lê li dû demekê endamên hêza “almanî” ev wara (Îngliztana îroj) xistine bin karbidestîya xwe. Li dû vê yekê bêtir ji endamên êlên almanî, Angil û Sakson, xwe gîhandine wir e. Bi derbasbûna demê re êla Angil ya xwe bi ser xistiye û ev welata êdî bi navê Angel-land, yanê Angilistan(welatê Angilan) hatiye nasîn û dû re ev nav bûye England, Îngliztana îroj. Angilan û Saksonan di destpêkê de bi zaravayên almanî diaxifitin, lê li dû derbasbûna şeş sed sal zimanê wan nema eynî zimanê meriyên wan yên li Almanyayê mayî bû, ji ber ku wê demê tiştên wek radyo, têlvîzyon û rojname nebûn, û danûstendina di navbera herdu beşan de pirr hindik bû. Li milê din, zimanê Angil û Sksonên li welatê Kiltan gellek bêjeyên ji zimanên din xistin nav xwe,... Di sala 1066'an de Îngliztan ket bin destên Normanan û zimanê frensî li wir bû yê fermî, lê pirraniya xelkê welêt êdî bi zimanê înglîzî diaxifitin. Înglîziya îroj û ya kevnar ji hevûdin cuda ne. Ev ziman di sê qonaxan re derbas bûye: Înglîziya kevnar(449 - 1100), Înglîziya navend(1100 - 1500) û Înglîziya nûjen(1500 ta îroj). Axîfgerokî înglîziya îroj nikare ji înglîziya kevnar fêhm bike, lê dikare bi alîkariya ferhengê nivîsarên sedsala 16'em fêhm bike, wekî nivîsarên Shakespeare(Şêkspîr). Wisa, merov dikare bibêje ku înglîzî ji zaravayekî, yan zaravane almanî hatiye, lê bi rê ve hatiye guhertin, ketiye bin bandora zimanine din û xwe dewlemend kiriye ta ku xwe gîhandiye qonaxa îroj û bûye zimanekî bi serê xwe. Ev jî wê xwebêjê dide ku kontrolkirina zimanan ne hêsan e. Ziman wek çemekî di riya xwe de diçe û xwe li gor demê diguherîne.

Zarav bi cudabûneke biçûk, yan mezin, di hemî zimanan de hene. Axiftina Ereben bajarê Helebê ne wek ya Ereben Bêrûtê ye, lê li gel wê jî şênîyên herdu bajaran dikarin bi hêsanî ji zaravayên hevûdin fêhm bikin, ji ber ku ew weqa ji hev ne dûr in, lê ew nikarin ji zaravayê Ereben Tûnisê, yan Merakişê, fêhm bikin, ji ber ku cudabûneke mezin di navbera zaravayên wan û yên Ereben bakurê Efrîqa de heye. Ev rewş ji bo gellek zimanan wisa ye, zimanên wek çînî, almanî, îtalî, yewnanî, tirkî û hwd,... Wekî Fowler diyar dike(3), “dema endamên komeke ku bêtir li gel hevûdin didin-distînin peywendîya xwe li gel endamên komeke din bi sînor dkin, ew dest pê dîkin şêwe û rêçikên nû di zimanê xwe de pêk bînin. Heye ku ew bi derbasbûna demê re peyv, deng û komikên nû jî têxin nav zimanê xwe. Bi vê nolê zaravayekî nû tê holê.” Bêguman, cudabûna di sedsala bîstem de ketî nav şêweya axiftina Kurdên sînor di nav wan de hatinê danîn vê yekê îspat dike.

ZARAVAYÊ BILIND

Li gellek welatan, ji zaravayên cuda yên zimanekî yekî graniya xwe li holê feriz kiriya û bûye zaravayê bilind. Di nav hindêk gelan de ev zaravayê çîneke serdest, yan zana(entellektûel), bûye; ji bo geline din zimanê pirtûk û peyayên olê bûye. Li Îngliztanê, wek nîşe, zaravayê beşekî ji şênîyê bajarê London bûye zaravayê bilind û navê Standard English li xwe kiriye. Li Almanya nivîsarên olîn bûne hîmê Hoch Deutsch e. Ji bo Ereban zimanê Elfusha ji quranê hatiye. Zaravayê bilind ne tenê gramera zimanekî diparêze, ji bo wî zimanî dibe kutûk, lê herweha danûstendina di navbera axîfgerên zaravayên cuda yên zimanekî de hêsan dike. Eger ne bi saya erebiya Fusha bûya, Ereben welatine wek Sûriyê û Lubnanê dê nikaribûna ji Ereben welatine wek Sûdanê û Cezayirê fêhm bikirana, û heye ku îroj li şûna zimanekî erbî gellek zimanên welatên Ereban hebûna. Ev gotina dikare ji bo gellek zimanan were kirin, wek almanî, îtalî û hinên din. Li milê din, zaravayê bilind di xwendegehan de, ji bo pirtûkan, weşanên giştî û nameyan tê bikarhanîn û zaravayên zimanekî ber bi hev tîne.

SEDEMINE DIN YÊN GUHERTINA ZIMANAN

Ziman dikarin di bin bandora sedemine bi şeweyeke fireh werin guhertin. Hindek ji van sedeman ev yên li jêr in:

a) Bindestî

Hin caran neteweyek xwedan zimanekî cuda li ser gelekî dibe serdar û zimanê xwe li ser wî gelî, yan bi şeweyeke rasterast, yan bi şeweyên cuda û ne rasterast, feriz dike. Dema zimanek ji bo demeke drêj neyê parastin, yan bi şeweyeke xuristî neyê bikarhanîn, ew ê têkeve bin graniya zimanekî din, tevlihev bibe û heye ku rojekê bi tevahî ji holê rabe û wenda bibe. Gellek zaravayên gelê eslî yê Australya di bin bandora inglizî de di nav du sed salên borî de ji holê rabûn û yên manî di sikrana mirinê de ne. Eynî tişt hat serê zimanên Hindiyên Sor li Emerîka.

b) Sedemên Siyasî

Karbidestên hin welatan ji bo sedemên siyasî, yan yên bi siyasîyê ve grêdayî,

guhertinên mezin dixin nav zimanê gelekî. Wek mînak, Komara Tirkîyê bû sedema guhertineke mezin di zimanê tirkî de. Ev danzanîna di hejmareke kovara JÎN de bi tîpên erebî hatî nivîsandin (4) baş diyar dike, çawa nivîsandina bi tirkîya duhu ji ya îroj ferq dike :

Muhterem Doçtor Ebdo Cewdet Bey, hemşerimîz Çiqardîkleri îctihad macmuasînin 133încî nûsxasî çiqdî. Nefîs meqallerî hawîdîr. Mutalaasîni tawîsiya ederîz.

Zimanê tirkî, li dû damezirandina Komara Tirkîyê, ne tenê bi tîpên latînî hatiye nivîsandin, lê herweha hejmareke ne biçûk ji peyvên nû ji zimanê latînî, yan ji yên ewropî, tê de hatine bicîhkirine; û hinên din hatine afirandine.

Mînakeke din: Bi encama şoreşa îslamî li Îranê, farsî careke din bi şeweyeke fireh ket bin bandora zimanê erebî. Farsiya Îrana îroj bi peyvên erebî dagirtiye.

c) Raman û afirandinên nû

Merov û civak roj bi roj gavên nû diavêjin û bi avêtina van gavan re tişt û ramanên nû têyên holê, ku ji bo wan navên nû divên. Dema xîfgerên zimanekî navên nû didin wan, peyvîna nû dikevin nav wî zimanî û bi hatina wan re guhertin di wî zimanî de cîh digire. Di nav pênceh salên borîn de bi hezaran peyvên nû ketin nav hejmareke ji zimanan. Di zimanekî wek înglîzî de bêjeyên wek rock and roll, Jeans, Minirock, Fishburger, video, midicare, microchip, microsoft, dolby, AIDS, internet,... beşekî biçûk ji navên nû ne ku ji haliyê axîfgerên îroj yên wî zimanî de têyên bikarhanîn. Di zimanê kurdî de peyvên wek balafir, weşînek, caş, noqav, hîlbijartin, trimbêl (otomobîl), kontragerîla, pêşmerge, faks, pênûs, wêneguhêz(têlvîzyon),... beşekî ji bêjeyên sed sala bîstern in.

d) Hêskirina zimanekî

Hindek caran axîfgerên zimanekî, bi amanca hêskirina zimên, guhertinan di nav zimanê xwe de bi cîh dikin. Wek nîşe, li Dewletên Yekbûnî yên Emerîka, di warê peyvîna û rênivîsê de gellek guhertin di înglîziya emerîkî de

çêbûn, wek nivîsandina Program li şûna programme, color li şûna colour, airplane li şûna aeroplane, center li şûna centre,... Hejmareke mezin ji axîfgerên îroj yê zimanê erebî di dema axîftinê de e dixin şûna q, yanê ji bo hêskirina axîftinê, li şûna qemer (hîv) emer bi kar tînin, li şûna qelb (dil) elb, li şûna qal (got), al,... Di zimanê devokî yê zaravayê kurmançî de gellek guhertin hatine holê ye, wekî, jê re li şûna ji wî re; lê xist li şûna li wî xist; jê ra bibê, li şûna ji wî re bibêje; dare li şûna dihere; nizane li şûna nedizane; îro hê, siba tunnê, li şûna îroj heye, sibe tunneye, pê nizam li şûna bi wî/wê nedizanim,...

c) Nîfşên Nû

Her nîfşekî nû di dem û dewrana xwe de guhertinê dixê nav zimanekî. Nîfşê li dû hatina îslamê gellek bejeyên erebî xistin nav zimanê kurdî, wek merheba, selam, xêr e îşellah, elhemdû lîllah,... Li milê din, di nav sîh salên borîn de gellek peyvên nû ji haliyê nîfşê nû de hatin bikarhanîn û ve-jandinek di zimanê kurdî de hate holê. Ji lewre, Kurdekî kal, ku peywendiya xwe li gel xwendin û nivîsandina kurdî nebûye, ne jî fersend dîtiye li gel nîfşê nû bide û bistîne dê nikaribe bi şeweyeke rêk û pêk têbigihê ka ev rêzên li binî çi xwebêjê didin:

Raporeke Ajansa Frensî ya Nûçeyan diyar dike ku şervanên komeke oilîn ya li dij karbidestiya Agfxanistanê êrîş birine ser navend û dezgehên fermî ye. Bi encama êrîşê bi dehan kesên bêtawan hatine kujtine. Li gor weşanên giştî yê welêt, hêviya ku geftûgo girêka di navbera hêzên cuda de çareser bike anuha li holê niye.

Ev çend rêzên li jor encama guhertina di nav kurdî de di nav pêncê salên borîn de cîh girtî ye, ku divabû were holê, da rojname û dezgehên radyo yê vî zimanî bi kar tînin bikaribin bi rola xwe rabin. Mixabin, gellek kesên ku nikarin bi kurdî bixwênin û guhdarkirina dezgehên radyo yê bi zimanê kurdî ji bo wan ne pêkan e dê nikaribin bi tevahî ji kurdiyeke bi şeweya li jor hatî nivîsandin fêhm bikin.

f) Gotinên biyanî

Merov bixwaze-nexwaze zimanên cîhanê ji ber sedemên cuda dikevin bin bandora hevûdin. Wek me li jor diyar kir, ola îslamê wisa kir ku gellek

peyvên erebî têkevin nav zimanê kurdî (herweha zimanên gelên musulman yên din). Her dem û dewranekê zimanek xwe wekî zimanekî zanistiyê, bazirganiyê, yan wek zimanekî navneteweyî li cîhanê feriz dike û zimanên din dixê bin bandora xwe. Demekê zimanê yewnanî zimanekî wisa bû, demekê yê latînî, demekê yê erebî, demekê yê frensî, û îroj zimanê inglizî bûye zimanê zanistiyê, bazirganiyê û danûstendina navneteweyî. Demekê zimanê inglizî bêjeyên wek algebra, admiral, stable, alcohol,... ji zimanê erebî girtine, lê îroj zimanê erbî û yên din bêjeyan ji zimanê inglizî digirine.

Di cîhana me de hemî tişt bi şêweyeke berdewamîn têyên guhertin. Merov nikare bi serhişkî dîwaran li ber vê guhertinê çêbike. Li milê din, girtina bêjene ji zimanekî din her hebûye û dê hebe. Li dawiya dawiyê, ziman hacetekî danûstendinê ye, ji lewre hêsankirina zimên ji diwarkirina wî baştir e. Ez bi xwe îroj di wê baweriyê de me ku bikarhanîna peyveke wek têlvizyon ji yeke wek wêneguhêz hêsantir û baştir e; yeke navneteweyî ye. Têye gotine, komeke ji zimanzanine serhişk hebûye, ku peyva inglizî sandwich, ya ku di erebî de bi xwebêja etûr têtê bikarhanîn, li keyfa wan neçûye. Wan xwaztine vê peyva biyanî ji zimanê erebî derînin û li şûna wê gotina el-şatir wel-meştûr we ma beynehuma (beşên hatinî qelişandin û tiştê di navbera wan de) bi kar wînin. Wekî ev mînak diyar dike, baştir e merov pratîkê û hêsantiyê têxe şûna serhişkiyê û diwarkirinê. Ev çend sal in hukmata frensî çî dikêye jî, ew nikare rê li pêş peyvîne inglizî bigire ku nîfşê nû li şûna hindekên frensî bi kar tînêye.

Bêguman, xwebêja gotinên li jor ne ew e ku axîfgerên zimanekî peyvên di zimanê xwe de bavêjin haliyekî û li şûna wan yên biyanî bi kar wînin. Gotîneke wek “min mektûb yazmîş kir” herimandina zimanekî ye, ne pêşvebirina wî.

Guhertina ziman û bikarhanîna zaravayan tişteki xuristî ye. Gellek bajar li cîhanê hene ku axiftina daniştivanên beşekî ji ya beşekî din der e. Loma, Eger zaravayê devereke welatekî ji lehceya yeke din cuda be, ew ne tişteki matmayînê ye. Li Sûriyê, wek mînak, zaravayên şênîyên bajarên Şamê, Helebê û Dêr el zorê ji hevûdin cuda ne. Hebûna zaravayan dikare bibe sedma hebûna zimanekî rengîn û dewlemend, lê bi şertê ku zimanekî bilind (standard) wan bigihîne hev û axîfgerên wî zimanî bikaribin ji hevûdin fêhm bikin.

ZIMANÊ KURDÎ Û ÇEND GELŞÊN WÎ

Wekî diyar e, di zimanê kurî de sê zaravayên serek baş têtên nasîn, kur-mancî, soranî û zazakî(dimilî / kirdkî), lê ew ne zaravayên tenê ne, û di nav wan bi xwe de jî zarava (lehce) hene. Di navbera hin zaravayan de cudabûn bi sînor e û axifgerên wan dikarin ji hevûdin fêhm bikin, lê di nav hinên din de cudabûnên mezin hene û axifgerên wan nikarin bi hêsanî ji hevûdin fêhm bikin. Wekî li jor diyar bû, ev cudabûn ne tenê di zimanê kurdî de, lê herweha di gellek zimanên din de jî heye, lê ji bo gelê kurd problem mezin-tir e, ji ber ku zimanekî bilind, standard, ku wan hemiyan bigihîne hev hên nehatiye holê. Sedama vê yekê jî bindestbûna vî gelî û veqetandina wî di nav welatên cuda de ye.

Zimanê kurdî beşekî ji çemelê zimanên îranî ye û ev çemela yek ji çemelên dara zimaên îndo-ewropî ye. Wek nîşe, nêzikiyeke berbiçav di navbera kurdî û farsî de heye û li gel derbasbûna sedsalan jî hên çend wekheviyên bi sînor di navbera kurdî û zimanên îndo-ewropî de têtên dîtin. Wek mînak, werin em bêjane bijarte ji zimanên kurdî, inglîzî û almanî bidin hember hev:

Kurdî	Înglîzî	Almanî
ez dikanim/dikarim	I can(kan tê xwendin)	ich kann
sol	sole(sol tê xendin: binê solê, yan ling)	Sohle
rast	right(rayt)	recht(rêxt)
stêrk	star	Stern
na	no	nein(nayn)
baran	rain	Regen
brader	brother	Bruder
poz	nose(noz)	Nase(nazê)
mîz	piss	Pisse
bişo	wash(woş)	washe(vaşê)
hêk	egg	Ei
derî	door	Tûr

Ev bêjeyên li jor, ku hema bêtî çî lêkolîn hatin bîra min, diyar dikin ku pêkan e ew ji rehekê hatibin. Bêguman, nêzikiyên wisa di navbera kurdî û zimanên îndo-ewropî yên din de jî hene.

Yek ji gelşên mezin yê zimanê kurdî bikarhanîna du alfabêyên ji hevûdin cuda ne(eger em ya kirilî nexin jimarê). Hin kes wisa texmîn dikin ku kurdî divêt tenê bi alfabêya latînî were nivîsandin. Ev pêşniyarî heye ku ta radeyekê di cîh de be, ku min bi xwe jî berê wekî baştir dîtiye, lê divêt em bizanibin ku bikarhanîna alfabêya latînî li şûna ya erebî tişteki gellekî dişwar e û ji taqeta gelê kurd ya îroyîn pirr mezintir e. Ji bo guhertineke wisa mezin dewlet û dezgeh û drav divên. Guhertineke wisa nedikare di nav salekê, yan duduyan de, cîh bigire. Merov divêt li şûnên ku tê de alfabêya erebî tê bi karhanîn ji zarokên şeş salî dest pê bike û berê wan fêrî herdu alfabêyan bike. Li dû ku ev nîşî mezin bibe divêt dû re hêdî-hêdî nivîsanina bi alfabêya latînî şûna ya erebî bigire. Wekî Birêz Umer Şêxmûs jî berê diyar kiribû, divêt ji bîr neçe ku gelê kurd bi pirranî gelekî musulman e û nivîsandina bi alfabêya erebî di vê olê de roleke mezin dilîze. Li milê din, li Îranê, Îraqê û Sûriyê alfabêya erebî ji haliyê dezgeh û xwendegehan de tê bikarhanîn. Divêt em bizanibin ku gelş û cudabûnên di navbera kurmancî û soranî de bi guhertina alfabêyê nayên çareserkin. Mixabin, di gramera herdu zraavan de guhertinên mezin hene. Ji bo nivîsandina gramerke yekgirtî ji bo kurmancî, soranî, zazakî,... û fêkirindana wan li hemî deverên Kurdistanê îmkânên pirr mezin divên, ku anuha ji taqeta gelê kurd gellekî mezintir in.

Alfabêya Hawarê ku îroj ji bo kurmancî têye bikarhanîn e alfabêyeke rêk û pêk e. Ew kesên ku behsa gelşên wê dikin ji hebek nîsk girekî çêdikine. Di çend salên borî de rojnameke bi zimanê kurdî dinivîsîn bi dûr û drêjî li ser bikarhanîna kumikê(^) li ser e, i û u nivîsandin. Bi rastî, ew îhaneteke mezin e ji bo merovê kurd, Eger bête gotin, ku ew nikare ji ber e/ê, i/î, u/û bi kurdî bixwêne. Li milê din, gotina ku bikarhanîna kumik ji bo rêkirina têlîgrafan asteng e, herweha nema di cîh de ye. Yekem, kesê bi kurdî bixwêne dikare bêtî kumik jî tê bigihê ka ew têlîgraf çî dibêje; duyem bi pêşveçûna teknolojiyê re hema-hema rêkirina têlîgrafan ji holê radibêye û faks şûna wan digirêye. Makîneya faksê çawa hatiye nivîsandin wisa jî rêdike. Jê bêtir, ji bo daktîlo û kompiyûterên îroj li holê nivîsandina bi kumik nema çî dişwarî ye. Ev hemî li haliyekî, li haliyê din, kesekî maf niye alfabêya kurdî biguhere û hema wekî bixwaze, bi ya xwe bike. Dema ku bi kêmasî ji 75 % ji gelê kurd dikaribû bi zimanê xwe bixwêne û binivîsîne, wê demê divêt gotûbêj li ser pirsên wisa bibin û dezgehên fermî û pîspîr biryarê bigirin, ka çî guhertin pêwîst in, yan na.

Hindek kes di wê baweriyê de ne ku alfabêya Hawarê têre dengên di zimanê kurdî de tîyên bikarhanîn nake. Bi gotineke din, dixwazin tîpan bêtir bikin. Bila xwediyên vê ramanê biborînin, lê ev jî daxwazeke ne di cîh de ye. Bawer nakim çî alfabê bikaribin hemî daxwazên zimanekî ji sedî sed bi cîh wînin, ne jî tişteki wisa pêwîst e. Yê bi zimanê xwe baş bizanibe dikare bi hêsanî dengên cuda yên bi yek tîp tîyên nivîsandin ji hev derxe. Zimanê inglîzî di cîhana îroj de wekî zimanekî wisa tê binavkirin ku fêrbûna wî hêsan e. De werin em alfabêya latînî ya ji bo vî zimanî tê bikarhanîn û şeweya xwendina çend bêjeyên vî zimanî bidin ber çav, da bibînin ku xwendina kurdî bi alfabêya latînî ji gellek zimanên din, ku eynî alfabêyê bikartînin, hêsantir e:

Di inglîzî de but wek BAT tê xwendin, lê put wek PÛT tê xwendin. Sure wek ŞÛR tê xwendin, lê pleasure wek PLÊJER tê xwendin. Ape wek Êp tê xwendin, lê are wek AR tê xwendin. Read (bixwêne) wek RÎD tê xwendin, lê read (eynî nivîsandin, lê bi xwebêja min xwend) wek RÊD tê xwendin. Dear (hêja) wek DÎR tê xwendin, lê deer, ku xwebêja xezal dide, li gel cudabûna nivîsandinê jî herweha DÎR tê xwendin. Mail, ku xwebêja nameyan dide wek MÊL tê xwendin, lê male ku bi nivîsandin û xwebêja xwe cuda ye(nêr) herweha wek MÊL tê xwendin. Ev tenê hejmareke biçûk e ji mînakên diwartiya xwendina inglîzî. Bêguman, xwendina frensî hên ji ya inglîzî diwartir e, û frensî kumik(^) jî ta roja îroj bi kar tîne. Eger xwendina kurdî bi alfabêya Hawarê ji ya zimanên wek inglîzî û fernsî hêsantir be, de gelo ev teqereqa ji bo hewldana guhertina alfabêya me ji bo çî?!!!

Cîhê dax û mixabê ye, ku hin kesên zanibûna wan bi, û li ser, zimanên îndo-ewropî nîn e, yan bi sînor e, dibin sedema bicîhkirina şaştiyan di nivîsandina zimanê kurdî de; û bi ser de dixwazin alfabêyeke rêk û pêk ji biherimînin.

Li milê din, di nivîsandina kurdî de (heye ku ji bo hêsanîkirinê be) tîpa i ji hewcedariya bi wê bêtir tê bikarhanîn. Di nivîsa zimanine îndo-ewropî de, ku herweha latînî bi kar tînin, va tîpa wekî kurdî weqa pirr nayê bikarhanîn, ji ber ku tîpa li pêş wê bi xwe bi wezîfeya i radibe. Çend nîseyên bikarhanîna i bêtî ku pêwîst be: Bira li şûna bra (inglîzî: Brather / almanî: Bruder); Awistiralya, yan Awustiralya (teqlîda tirkî) li şûna Australya

(înglîzî: Australia/ almanî: Australien / frensî: Australie). Dirêj (li şûna drêj), birîndar(brîndar), tirimbêl (trimbêl), Firensa (Frensa) ,sitêrk (stêrk),...

Tîpa i di peyvên wek yên li pêş de pêwîst e: piling, birrîn, dikir, Tîrkiye, tirî,...

Nerastiyeke din di nivîsandina hindek nivîskaran de, bi dîtina min, nivîsandina peyvên wek pirr bi yek r ye (nedizanim çima bi rehmetî Celadet Bedirxan di Hawarê de diyar kiriye, ku di kurdî de du tîp li dû hev nayên nivîsandin). Wekî ez dibînim, gelê kurd ne bêtî sedem di hindek peyvên de zor daye ser tîpekê, yanê tîp dubare kiriye. Bêtî dubarekirina tîpê ew peyva dikare bibe xwedîya du xwebêjan. Bala xwe bidin van bêtayan: Ev pir e (koprî ye), / Ev pirr e(ne hindik e). Yan: Ev ker ne yê kerr e. Yan: dikire (dixist) hundir mala xwe / dikirre (bervacêya difroşe) û dike mala xwe. Yan: Em li ber çirê (çirayê) çirrê(lîztikeke zarokan) dilîztin. Yan: Gelekî (milletkî) bindest gellekî (pirr) perîşan e. Yan: Li vir (li vê derê) vir r(derew) nayên kirin. Li milê din, zimanên wek înglîzî û almanî jî du tîpan li dû hev bi kar tînin, wek interrogate di înglîzî de û verraten di almanî de. Zimanê me yekî îndo-ewropî ye; mixabin, li şûna ku em di rênivîsandina zimanê xwe de sûtê ji yên îndo-ewropî bigirin, em dikevin bin bandora zimanên wek tirkî û erebî ku ne zimanên îndo-ewropî ne. Pirraniya şaştiyan jî vir tê.

Dixwazim careke din diyar bikim ku alfabêya îroj ji bo zaravayê kurmançî tê bikarhanîn yeke rêk û pêk e û guhertina wê, bi taybetî di rojên îroj de, ne pêwîst e. Eger çî diwartî ji bo fêrbûna xwendina bi kurdî hebin, bêguman tawan ne ya alfabê ye. Diwartî ji nebûna xwendgehan, nezaniyê bi kurdiyeke baş, kêmbûna rojname û kovarên li keyfa xelkê û li gor zanibûna wan, belengaziyê, nebûna dezgeh û radyo û têlvîzyonên kurdî ku zaravayeke yekgirtî û bilind bi kar tînin, nebûna meroq û daxwazê û gellek sedemên din tîyên; ne ji ber hebûn û nebûna kumik, yan bikarhanîna x wekî di Xelîl û Xezal de.

Wekî berê hat diyarkirin, gellek ji gelş û problêmên zimanê kurdî bi encama bindestbûna gelê kurd hatine holê ye û didomînine, lê divêt neyê ji bîr rakirîn, wekî min di romana WENDABÛN de jî diyar kiribû, hebûna tarîbûnê ne tenê ji şevreşiyê tê, lê herweha ji ber nebûna ronahiyê. Zana, nivîskar û rêxistinên me gellekî pesna gelê Kurd û rêxistinîne dane û her kêmasî xistine stuyê neyaran e, lê wekî endamên neteweyekê, kêmasiyên me

bi xwe jî pirr in, bi taybetî di warê yekkirina hestê neteweyî û berbihevhanîn û pêşvexistina zimanê me de. Min di hevpeyvîneke ji bo kovara NÜDEM de wisa gotibû, “dema rêberekî ziman û edebiyata gelekî, merovekî mezin, wek Celadet Bedirxan, ji ber xwedîlêderneketinê di “Bîra Qederê” de jiyana xwe wenda bike, wê demê, ne tiştekî matmayînê ye ku neteweyeya li kesên wek wî xwedî derneketî di şevreşiya bîra nezantiyê de salên dûr û drêj ji ronahiya edebiyat û zanistiyê bêpar bimîne.” Ji bo rêxistin, ronakbîr, hunermend û nivîskarên kurd cîhê serbilindiyê ye ku ew di warê hişyarkirina neteweyî de ta radeyeke mezin bi ser ketine, lê mixabin, rola wan di derheqê ziman û edebiyata kurdî de, herweha di warê zanistiya di nav xelkê de, ta îroj hên bi sînor maye, sedem çî dibin bila ew bin. Dem dema şoreşeke zanistiyê ye di nav gelê kurd de, şoreşa xwedîderketina li zimanê kurdî, şoreşa xwedîderketina li ronahiya zanistiyê, şoreşa xwedexistina ji bîra qederê, bi zanibûn û gavên bi tevî, bi pênuşa kurdî û rêgihîştina bêjeyên ronahiya pêşveçûnê û merovtiyê. Dem dema pêkankirina danûstendina di navbera endamên gelê kurd de ye: bi axiftin û xwendin, bi hêviya ku hevûdin fêhm bikin û bibin xwediyan çavkaniyên hevbeş, bikaribin ji eynî dezgeha radyo rêbigihên, eynî rojnameyê bixwênin. Dem dema toleransê ye, dema çareserkirina gelşan e, bi aşî, bi şeweyên şaristanî, ji bo avêtina gavên ber bi dahûteyêke bi hêvî. Kendal Nezan jî carekê gotineke bi vê xwebêjê kiribû, eger gelek nezan bimîne çî şoreş, çîqa bi hêz be jî, nikare wî bi tevahî ji şevreşiyê derîne.

(Sydney, 6/94)

ÇAVKANÎ

- (1 û 2): Fromkin, V., û Rodman, AN INTRODUCTION TO LANGUAGE, r.1, Holt, Rinehart û Winston, D.Y.E., 1974 (hindek ji ramanên di rûpel 1-6 de jî ji vê çavîyê hatine girtine).
- (3): Fowler, R. UNDERSTANDING LANGUAGE, r. 217; William Clowes & Sons Ltd., Îngliztan, 1974 (hindek ji ramanên di r. 1-6 de jî ji vê çavîyê hatine girtine).
- 4) JÎN, H. 5: r. 17, 1919; berhevkirina M. E. Bozarslan, Stockholm, 1985. + Soreklî, Ş.B., EM Û PIRSA ME, Sydney, 1987.

Hevpeyvîn

H
e
v
p
e
y
v
î
n

bi
Latîf OZDEMÎR
re

H
e
v
p
e
y
v
î
n

Hevpeyvîn

Pirs: Ji kerema xwe re tu dikarî behsa xwe û nivîskariya xwe ji me re bikî?

Latîf Ozdemîr : Bersîv = 1) — Pêş hemû tiştî sipas ji kovara Helwestê re ku min layiqê hevpeyvînek kir û her weha mecal da ku ez karibim bîr û baweriyê xwe bigêjinim xwendevanên Kurd, bi taybetî yên derveyê welat.

Hetanî îro, di gelek kovar û rojnameyan de bi tirkî, lê bi giştî bi Kurdî berhemên min hatine çapkirin. Ev miqalene, helbest in, çîrok in, serborî ne yan jî werger in..... Digel vana hetanî îro du pirtûkên min yên helbestan çap bûn. "Dilî Yasak Şiirler" û "DILJAN" Niha jî xebatên min yên ku ji bo çapê amade dibin ev in:

- 1 - Bi tirkî — 100 yîl îçinde Kürtlerin durumu ve Kürdistan için mücadele
- 2 - Bi tirkî — Sorgulanmış Yazılar : Nivîserên cur-be cur ku hetanî niha çap bûne
- 3 - Kurdî - tirkî — Şiirên Kürtçe dili - Nêzikê 50 şairên dinyayê tene nasandin û helbestên bijarte hatine wergerandin
- 4 - Bi Kurdî — Çîrokên Azadiyê - Nivîsarên edebî li ser rewşa jiyana Kurdan
- 5 - Bi Kurdî — Bextê Reş - Teatir - Şano
- 6 - Bi tirkî — Barış ve dialog insanı Şevket Epözdemir
- 7 - Bi tirkî — Yasak Aşka Şiirler - Helbest
- 8 - Bi tirkî — Tarihin Şiircesi - Helbestön serhildanên Kurdan

Ji vana 3 pirtûk îsal wê çap bibin. Yê din heger fesal hebe salên pêş wê çap bibin. Wisan xuya dike ku du-sê sal rojeva min dagirtiye. Her niha jî ez dema fersend dibînim, ji Ronahî, Deng, Nûdem, Nûbihar û Barîşê re dinivîsînim.

Nûha ez serbest dixebitim. Aboirya xwe bi keda xebata xwe ya ticarî derbas dikim.

Pirs: Tu rewşa edebiyata Kurdî ya nivîskî çawa dibînî?

Bersîv = 2) — Rewşa edebiyata Kurdî ya nivîskî, dema behsa vî tiştî tê kirin, Mehmed Uzun tê bîra min. Lewra edebiyata nivîskî ya Kurdan mixabe ku pêşnakeve. Mehmed Uzun sedemên vê yekê baş dizane.

Xwendevanên Kurd bi taybetî yên welat pîr tembel in. Xwedî li berhemên xwe der-

nakevin. Kitêbên Kurdî dema neyên xwendin û ji wan îstîfade neyê kirin bivê nevē kêm bimînin. Edebiyat pêşnakeve, nivîskar zêde nabin. Wekî din jî gelek nivîskarên me hene ku bi başî Kurdî dizanin lê dîsan jî bi tirkî dinivîsînin. Edebiyata me dabêş bûye. Her beşek sedem bêkesî û bêxwedîtîyê gîştîye cinaran. Di destê me de Mem û Zîn mabû. Ew jî min xwend ku Azerî lê xwedî derdikevin. (Miqaleyek Qanadê Kurdo) Ev tişt bi rastî ji bona hunermend û nivîskarên Kurd birîneke.. Lazime zêdetir kovarên edebî çap bibin. Bi taybetî hevalên derva jî piştî bidin ta ku kovarek Çandî - Edebî li welat jî çap bibe. Tenê bi kovara "Govend" edebiyat perwerde nabe. Lazime rewşenbîr û edebiyatzanên me bigêjin hev, çareyek ji edebiyata me re bibînin. Problemê herî girîng ya Alfabe-yê safî bikin, da ku her Kurdek bi hêsanî bikare gotinê Kurdekê din fêm bike.

Pirs: Romana Kurdî divê bi Kurdî bê nivîsandin?

Bersîv = 3) — Ez ne bawerim ku romana Kurdî bi Kurdî bê nivîsandin û Kurd hemî bixwînin. Diyare hostayên me, xweşhalin ku hene, dikarin romanek weha binivîsînin, lê ji bo kî, wê kî bixwîne û jê îstîfade bike. Lê dîsan jî lazime bê nivîsandin, belkî rûyê me sor bibe em cehda xwendinê bikin. Helbet Kurd jî xwedî dîrok in. Folklor û edebiyatê wan jî gelek dewlemend e. Bi min divê ev roman bê nivîsandin, ya girîngtir jî hetanî fesal hebe bi zêdetir zimanan were wergerandin ango tercume kirin....

Pirs: Ji bo nivîskarên ku bi eslê xwe Kurd in, lê berhemên xwe bi zimanê neteweyê serdest (tirkî, erebî, farisî) dinivîsînin tu çi difikirî? Berhemên wan yên edebî di nav edebiyata Kurdî de tê pejirandin an na?

Bersîv = 4) — Diyare em miletek zêde bi sî milyonî ne. Sedem ku ziman û çanda me qedexê bûye me nekarî bi Kurdî binivîsin. Lê ruhiyata Kurdî me wenda nekiriye. Lewra gelek nivîskarên me bi tirkî, erebî, farisî nivîsandine. Xwestine ku dengê êşa gelê xwe bi cîhanê bidin bihîstin.

Wekî din jî, gelek nivîskarên me ji ber asîmîlasyonê zimanê xwe jibîr kirine. Bê guman nayê beşandin ku cehd nekirine hîn bibin. Lê bi fikra min, kesên Kurd yên ku ziman baş dizanin divê zêdetir bi zimanê Kurdî binivîsînin. Pêş hemî tişt jî lazime, rêxistin û sazûmanên Kurdan jî li ser vê yekê bisekinin ta ku ziman û edebiyat ji nûva aj bide.

Berhemên wan nivîskarên Kurd ku bi zimanên tirkî - farisî - erebî hatine nivîsandin, bê guman bi motîfên Kurdî hatine xemlandin. Sedem ku ew bi Kurdî nizanin û bi Kurdî ne nivîsandine xainînin. Lê kêmasiyeke mezine ev tişt jibona wan.

Wekî din jî, bi min ji bona tesnîfek weha hê ne wext e. Lewra mirov bi xetên reş nikare jihev cuda bike. Eger nebin berhemên edebiyata Kurdî jî (sedem ku ne bi Kurdî ne) lê dîsan jî dewlemendiya edebiyata Kurdî ne, resmê edebiyata Kurdî kêşandine. Lazime mirov wan nivîskaran ji edebiyata Kurdî veneqetîne. Berhemên wan wekî tercume, wekî werger bîne pejirandin baştire ku mirov wan ji xwe veqetîne. Kesên ku di nav kar û barên Kurdayetî de ne, jiyanê wan bi van xebatan derbas dibin, ew bi kîjan zimanî binivîsînin jibo mafên gelemperî - netewî yên gelê Kurd e. Lewra berhemên wan divê neyên înkare. Lewra em hewceyê gelek tiştî ne. Edebiyata me jî gelek dewlemend e. Eger di rewşek ne baş da jî be, dîsan gelek xercek mezin heye ku

em pê avahiyan çêkin. Yên borî, borîn. Lazime em çaverêyê xebatên rojê pêş bin.

Bersîv = 5) — Romana Kurdî bi nivsandin û xwendinê, bi feyde jê bunê pêş dikeve. Nûha gelek çîrok, mîqale û nivîsên Kurdî yên pêkenînê hene. Xasima helbesta Kurdî bê hed dewlemend e. Gelek kitibên helbestan hatine çapkirin. Lê piraniya nivîskarên me nûha jî yan bi tirkî difikirin bi Kurdî dinivîsin, yan bi Kurdî difikirin bi tirkî îfade dikin yan jî teqlît dikin. Ango ne şerte ku helbestvanê Kurdan wekî Mayakovskî, Nazim yan jî Lorca bifikire. Yan helbestên xwe wekî yên wan sererast bike. Lewra dema zanîna mirov û nêrîna mirov bi dîrok û edebiyata mirov hebe, şêklê helbest û çîrokên Kurdî, xwe nîşan dide.

Pirs: Romana Kurdî ya modern heye gelo?

Bersîv = 6) — Romanek weha ku bêjî rengê Çehov, Tolstoy, Dostoyevskî, Jack London bide, heyf û mixabe ku tune. Lê di vî warî de xebat heye. Mehmed Uzun, Firat Cewerî, Mahmud Baksî, Munzur Çem û gelek hevalên din talibê vî karî ne. Bi xetên reş nikarim bêjim erê yan na. Lê dikarim bêjim ku romana Kurdî kêm e. Edî çiqasê wê moderne, çiqasê wê klasîke ew bila hewaleyê raya xwendevanan bibe.

Pirs: Tu berhemên nivîskarên Kurd yên nûh çawa dibînî?

Bersîv = 7) — Nivîskarên me yên nûjen di nav erhd û xebateke berçav da ne. Berhemên wan mirov hêvîdar dike. Bi taybetî tercûme(werger) û kurteçîrok gelek bi rewşeke hosta tene nivsandin. Lazime kovar û rojnameyên Kurdî bibin alîkarê van nivîskarên nûjen û qewetê bidine wan jibo berhemên baştir û modern.

Pirs: Tu ji berhemên kîjan nivîskarên cîhanê û yên Kurdan hez dikî?

Bersîv = 8) — Kemal Burkay, Mehmed Uzun, Ahmed Aras, Reşo Zîlan û Firat Cewerî gelek bi başî û xweşî dixwînim. Cegerxwîn û nivîskarên Hawarê jî bê guman, bê emsal in. Her weha Koyo Berz û Eskerê Boyik jî nivîskarên hosta ne. Li cîhanê jî, ez zêdetir ji Lorca, Tolstoy û Dostoyevskî hez dikim. Jack London û Nazim Hikmet jî gere jibîr nekim. Di helbestan de zêdetir, feqî û melayê Cizîrî tesîrek baş li min dikin. Kemal Burkay û Orhan Kotan, Ahmed Arif dikarim bêjim ku hostayên min in. Min her tim xwestiye ku ez bikarim bibim nivîskarek wekî Yaşar Kemal yan jî helbestvanek wekî Pablo Nerûda...

Pirs: Ji bo kovara Helwestê dîtîn, pêşniyaz û rexneyên te çi ne?

Bersîv = 9) — Bê guman hewceye ku ne kovarek lê gelek kovar hebin ku rexnebarî û gengeşî ya pirs û problemên edebiyata Kurdî bikin. Lê mixabe ku kovara we mintezam nakeve destê min. Lewra ez nikarim arîkariya we bikim. Lê dizanim ku hûn di nav kar û barek bi nîrx da ne. Xebata we xebatek hêja ye û hewceyê pesnê ye. Ez bi hevalên derva kubar û serfiraz im. Lewra ew tiştên pir baş dikin ku em li welat mixabe nikarin nivê wan jî feyde bidne edebiyata Kurdî.

Serketin ji bo we dostan dixwazim. Çavereyê çalakîyên hêjatir im. Eger karekî kovarê bispêrine min ez hazirim(amade me) ku bi eşq bi qederê karîna xwe xizmet bidme Helwest û rêvebirên kovarê.

Digel silav û evînên birayanê carek din we teva pîrozbayî dikim.

Latîf OZDEMİR

Ji bo bersîvên te em jî sipas dikin. Rûpelên kovara Helwestê her tim ji te re vekirîye.

Hevpeyvîn bi Zana FARQÎNÎ re ZIMANÊ BERHEMÊ, NASNAMEYA WÊ BI XWE YE

Zana FARQÎNÎ - Bersîv: 1 -

Ez ji malbateke gundî me. Min dibistana seretayî û navîn li navenda Farqînê xwend. Lîse ji kîsê dewletê, min li Stenbolê qedand; li Lîseya Pîşeyî (meslekî) ya Deryavaniyê. Hêvotina xwe ya bilind jî, min dîsa li Stenbolê temam kir; li Universîteya Stenbolê Fakulteya Edebiyatê Beşa Sosyolojiyê.

Her çendî, dibistanên ku min lê xwendine ji hev cihê bin jî, daxwazên min ji dema dibistana navîn heta ku min universite jî qedand, wekî xwe man, neguherîn. Ji lew re, ji dema dibistana navîn ve, evîna min jî zimanê kurdî re, ji çanda kurdî re û heta ji muzîka kurdî re çêbûye.

Wekî ku min li jorê jî got, ji wê demê min dest pê kir ku ez li ser ziman û çanda kurdî bixebitim; ku tu tiştek li ber destê min nîn bû. Cara pêşîn heke ez ne şaş bim, di 1983'yan de Mem û Zîna Ehmedê Xanî kete destê min; a ku ji aliyê M. Emîn Bozarslan ve, li alfabeya kurdî ya bi tîpên latînî hatibû wergerandin. Bi vî awayî min cara pêşîn bi saya xebata Bo-

zarslan alfabeya kurdî ya bi tîpên latînî nas kir.

Bersîv : 2 - Li Stenbolê, bi vebûna Navenda Çanda Mezopotamyayê re, min dest bi xebatên weşanî kir. Min di nav Heyeta Karên Nivîsaran a Kovara Rewşenê de, cîh stand. Ev rewş heta hejmar 6'an domiya.

Min, ji aliyekî ve universite dixwend, li aliyê din jî xebatên xwe yên li ser ziman, li ser muzîkê û yên kovarê li Navenda Çanda Mezopotamyayê didomandin. Ez vê jî bibêjim ku, xebat û vekolînên min ên li ser muzîka kurdî, bi awayê strîn û naskirina teşe, rîtm, maqam, amûr (enstruman) û celebên muzîka kurdî bûn.

Ez di Koma Çiya de bûm jî; heta ez yek ji damezrînerê komê jî. Di xebata pêşîn a Koma Çiya ya bi navê "Rozerîn" de, min jî cîh girt. Pişt re min tercîha xwe kir û ez ji komê qetiyam. Min weşanvaniya bi Kurdî ji xwe re bijart.

Ji aliyê din ve, her çi qas ez di xebatên derxistina rojnameya Welat de hebûm jî, ku rojname di 02.22.1992'an de derçû, bi

awayekî aktîf min di 20'ê gelawêja (tebaxa) eynî salê de, tê de dest bi xebatê kir. Ji wê çaxê heta niha, ez bi rojnamevaniya bi zimanê Kurdî re têkildar im. Mebesta min ji rojnamevaniya Kurdî ev e: A ku xwerû bi kurdî weşanê dike. Ez di Rewşen, Welat, Welatê Me de xebitîm. Niha jî ez Gerînendeyê Weşanê yê Azadiya Welat im.

Rojnamevaniya me û nivîskariya me jî, mîna ku min li jorê vegot qewimî.

Bersîv : 3 - Çawa min berê jî got, hîna di dema dibistana navîn de evîn û benga çand û zimanê kurdî ji min re çêbûbû. Ez dikarim bibêjim ku qedexebûna nasnameya kurdî û pê re jî ya ziman û çanda kurdî, bandoreke welê li min kir ku, ez hîn bêhtir bi gelê xwe ve bême girêdan. Her wisa hezkirina min jî zêdetir dibû. Ji wê çaxê ve, min bi şeweya dozeke pîroz li xebatên li ser ziman, edebiyat û dîroka gelê kurd nihart. Nivîsîn, axaftin û fikirîna bi zimanê kurdî, min ji xwe re kire wekî armanc. Îro jî ez li ser vê yekê xwedî îsrar im.

Li bakurê welêt, nivîsîna bi kurdî hîn jî ne di rewacê de ye û li hemberî zimanê tirkî di rewşeke pir nepak de ye. Ew li felata xwe dipê; ev kar jî peywira kesên xwenda û rewşenbîran e. Heke ronakbîrên me, zana û nivîskarên me, siyasetvan û hunermendên me vê nekin wê kî bike?

Em tev baş dizanin ku, ziman bi nivîsîn, xwendin, axaftin, hêvotin û hwd. bi pêş ve diçe, xurt dibe, dipêrise û ji mirinê difilite.

Îcar ku em bersîv bidine pîrsa ku em ji kê re dinivîsîn. Di serî de ez ji gelê xwe re dinivîsînim. Ji ber ku ez bi zimanê wî dinivîsînim. Lê ji aliyê naverokê ve ku em mijarê hildine destê; heta ji min tê ez cîhanî diramim û wisa dinivîsim. Lê ez dikarim bibêjim ku bi piranî nivîsên min li ser çanda gelê kurd û tiştên pê re eleqedar in. Di encamê de kî nivîsên me bixwîne, em jê re dinivîsîn. Wekî ku min got, ez bêhtir li ser çand û hunerê, li ser zimanê kurdî dinivîsim. Serê xwe li ser wan mijaran diêşînim. Kî ji wan mijaran hez bike, ew dê bixwînin.

Bersîv : 4 - Ji bo ku ez pîrsa we bîbersivînim, min divê ku ez pêşî çend gotinan bibêjim. Ji vê pîrsê, carekê ez dixwazim rewşa edebiyata kurdî ya li bakurê welêt û kesên ku jê ne û niha li welatên Ewropayê dijîn fêhm bikin. Ji ber ku ez der barê çalakîyên li parçeyên din ên welêt zêde ne xwediyê agahî û zanîne me. Bi gotîneke din, haya min a ku ji wan parçeyan heye, destûr nade min ku ez wan çalakîyên edebî binirxînim û rexne bikim. Li aliyê din, gelşeke mezin ew e ku, ez nikarim berhemên ku bi alfabeyên kurdî yên bi tîpên erebî û kirîlî ne,

bixwînim. Ji neçarî, dimînin berhemên bi kurmançî û bi alfabetiya kurdî ya bi tîp/pîrên latînî.

Bi taybetî di van sê çar salên dawîn de, em dikarin bibêjin ku edebiyata kurdî (ya bi kurmançiya jorîn) ji çax û henga xwe ya çarlepikan filîtiye û bi ser piyan ketiye. Lê ev rewş bi lezgînî naqewime. Ji ber ku hîna jî riyên li berê xitimandî ne. Pest û pêkûtiya li ser zimanê kurdî didome; siyaseta dewleta tirk a zimankuj hîna bi şeweyeke xurt dom dike, alav û wasîtiyên ku zimanê kurdî xwe pê dide derbirandin, zehf kêmtir in. Li bakurê welêt, ji hebûna 15 - 20 milyon kurdî tê behskirin, lê berhemên ku bi kurdî tên çapkirin, tirajên wan wisa hindik e ku rûyê mirov nagire, mirov hejmara firotina wan bibêje.

Çar-pênc weşanên ku xwerû bi kurdî li Stenbolê û Amedê derdikevin, rewşa wan ew çend ne xweş e, di navbera mirin û jînê de ne. Bi kurtasî bazara berhemên kurdî zor kesat e.

Eger û sedemên vê rewşê, ji me hemûyan re diyar û eşkere ne.

Tiştê baş ev e ku, di gel vê rewşa kambax, hewldan û çalakiyên ji bo vejandina edebiyata kurdî ranawestin. Çi li hundir û çi jî li derve. Ez dibêjim vejandin, ji ber ku berê, beriya komara Tirkîyeyê, gulistana wêjeya kurdî şên bû, em dikarin bi hêsanî bibêjin ku berdâr jî bû. Piştî damezirîna

komara kemalî, gulistan hate hişkirin û binaxkirin. Îro jî ev gulistan vedijê.

Kêmasiyên ku ez dibînim û pir pê dieşim jî ev in: Nivîskar bi kûrahî li ser zimên ranaweste, xwe ji bin bandora zimanê tirkî rizgar nake (ji bo erebî û farisî jî dikare ev bêgotin). Her wiha pirtir devoka xwe ya herêmî bi kar tîne. Bi vê yekê jî, zimanekî hevgirtî û standart zû bi zû pêk nayê. Tevlihevî, geremolî û aloziyan derdixin holê.

Di berhemên xwe de kêmtir kes zimanekî fesîh, sade, têrmane û rewan bi kar tînin. Di warê vegotin û şayesê (teswîrê) de, zêde ne bi serketî ne. Bêhtir, di berhemên xwe de qalip, şayes û riyên vegotinê yên zimanên biyan bi kar tînin. Afirînerî ne xurt e.

Ji bo çêtirkirina rewşê, bi ya min divê kesên ku dixwazin di vî warî de tiştinan bikin, zehf bêhnfireh bin; û ji bo ku berhemeke wêjeyî biafirînin, bila melezînin. Serê pêşîn, divê ji kaniya zargotina kurdî xwe têr bikin. Ji ber ku gelek ji me, bi qandî ku zimanê tirkî dizanin, ew çend bi zimanê xwe nizanin. Em bibêjin ku, pir bi zimanê xwe nizanin û jê re ne serdest in. Gava ku mirov ji zimanekî re ne serdest be, mirov nikare pê tiştinen hêja û tekane biafirîne.

Biramin ku, mirov nikaribe bi zimanê xwe xewnê bibîne, gava pênûsê hilde destê xwe û dest bi nivîsîna kurdî bike, lê bi tirkî bihi-

zire û hîna bi kurdî binivîse, dê tiştêkî çawa derkeve holê hûn bînin ber çavên xwe. Di şûna zimanê tirkî de zimanekî din jî dikare bê danîn.

Der barê vê yekê de, başûriyên biçûk ji bakuriyan pêşketîtir in.

Bersîv : 5 - Bêyî nîqaş û gengeşiyê, pêwîst e ku romana kurdî bi zimanê kurdî be. Heke ne bi kurdî be, ew berhem dibe berhemeke li ser kurdan. Wê hengê, ma em dikarin bibêjin ku çi berhemên edebî, hunerî û hwd. ên ku naveroka wan li ser kurdan in, ew ên kurdan in? Na!...

Bi taybetî di wêje yê de û heta di hemû hunerên ku bi gotinê (zar) têne afirandin de, ji bo min pîvana sereke ziman e. Zimanê berhemê, nasnameya wê bi xwe ye.

Bersîv : 6 - Bi xwe, ez maf û heqê rexnekirinê di xwe de dibînim ku bibêjim “Filan kes tu çima bi zimanê xwe na, lê bi zimanê tirkî (an bi farsî, an jî erebî) dini-visînî?” Lê, ji yên ku bi zimanê xwe dizanin re. Ji bo kesên ku bi zimanê xwe nizanin re, nikarin vê bibêjim. Ji aliyekê ve ew neçar mane bi zimanê serdest bixwînin, hîndekarî û hêvotina (perwerdeya) xwe temam bikin. Ji lew re jî, pişt re berhemên xwe bi zimanekî serdest nivisandine.

Gere em ji bîr nekin ku, dema di

malekê de pirtûkeke bi kurdî (çi bi herfên erebî, çi jî bi yên latînî), kaseteke bi kurdî dihatin girtin, çi dianîn serê endamên malê. Cezayên wan, ji cezayê girtina çekekê, heta ji mêrkûştinê diwartir bû. Îro, piçek rewş xweştir bûye. Ew roj ziman qedexe bû, derfet nîn bûn ku berhem bi zimanê kurdî bîn nivîsîn, bihatana nivîsîn jî, îcar gelsa çapkirin û belavkirina wan derdikete rastê. Ev rewş ji bo bakurê welêt wisa bû. Li parçeyên din, hindik be jî rê û dirb ji vê yekê re vekirî bûn. Çendî ku diwariyên mezin û kend û kosp li ber wan hebûn jî. Hîn jî welê ye. Kurdî zimanê neteweyêke bêdewlet e. Heta kurd nebîne xwediyê statûyêke siyasî di cîhanê de, ev rewş dê bidome.

Em bêne ser berhemên wan, ka gelo ew di nav edebiyata kurdî de dikarin bîn pejirandin an na? Tiştên ku me der barê “romana kurdî” de gotin, dikarin ji vê pirsê re jî mîna bersîv bîn dubarekirin. Em dîsa bibêjin ku ziman nasnameya berhemên wêjeyî êşkere dike. Heke nivîskar berhemên xwe yên wêjeyî bi tirkî nivîsibe, wiha jî dikare jê re bê gotin: Nivîskarê/a zimanê tirkî yê/ya bi koka xwe kurd an jî nivîskarê tirk ê/a kok-kurd..... Ma Yaşar Kemal jî xwe wisa bi nav nekir. Negot, “Ez nivîskarê tirk ê bi koka xwe kurd im.”

Bersîv : 7 - Wisa diramim ku ev pirs divê ji aliyê rexnegirên edebiyatê ve, heta ji aliyê roman-nivîsan ve jî, bê bersivandin.

Gava ku roman-nivîs teknîkeke xweber û mijareke ku kesî ew nenivîsîbe, çi mijar dibe bila bibe, ji xwe re bijartibe, bi awayekî serketî ew honandibe, beşên romanê bi hev ve bestandibe û bi zimanê xwe nivîsîbe, ji bo min êdî ew romana vî gelî ye.

Ji hêla din ve, ramana min ev e ku ev tişt bi sparîjê çênabin. Rexnegir jî divê bi pîvanên subjektîf li mijarê nenihêrin.

Bersîv : 8 - Bi rastî, piştî salên 90'î ez dikarim bibêjim ku ez rast li berhemên edebî yên kurdî hatim. Gava ku ez wan berheman dinirxînim, dibînim ku li gorî îro ew çend ne xurt û bedew bûn. Ji her aliyê ve. Ji gramerê heta bi rastnivîsê, ji awayê vegotinê heta bi honandinê. Tiştê ku min şad dike ev e; her çiqas pêşveçûn di vî warê de giran be jî, qalîteyek xwe dide der.

Bersîv : 9 - Bi qandî ku min berhemên li ser dîrokê, li ser siyasetê û civakê xwendine, min ew çend ên edebî nexwendine; pêwîst e ku ez vê bibêjim. Wan salên dawî, êdî ez li xwendina berhemên wêjeyî zivîrîm; çi helbest, çi çîrok û roman û çi jî pîyes.

B Gorkî û Yaşar Kemal min ji xwendina romanê hez kir, bi Ahmed Afîr jî, ji helbestê. Di kurmancî de jî bi Rojen Barnas û Jan Dost. Abdulhelîm Yunus û Hesenê Metê jî di warê çîrokan de û Mehmed Uzun jî di warê romanê de bandor li min kirin û ez tamijandim. Divê ez navên Çexovê kurdan (Nurettîn Zaza) û Îbrahîm Ehmed jî bidim; her wiha ez Ş. Bekirê Soreklî jî ji bîr nakim.

Bersîv : 10 - Heyveke, ez bi nivîsîna çîrokan re jî mijûl bûm, lê min dev jê berda. Min xwe serketî nedît. Têkiliya min bi muzîkê re jî heye. Lê ew, serî ji xebatên li ser zimên nastîne.

Ji bo ayendê jî tevdirên min ev in:

1 - Rojnameyeke têr-xurt û baş. Hem ji aliyê teşe, mijanpaj û rûpelan ve û hem jî, ji hêla nave-rokê ve zengîntir-kirin, armanca min e.

2 - Li ser zimanê kurdî jî ku min berhemeke zanîstî pêşkêşî gelê xwe bikira, ez dê şad bibûma.

Bersîv : 11 - Di serî de, ez vê bibêjim ku min têr û baş kovara Helwestê hilnedaye destê xwe û bi çavekî rexneyî min ne ew xwendiyê û ne jî lê nihêrtiye. Bi tenê hejmareke wê kete destê me. Bi hejmarekê jî mirov nikare, der barê

weşanekê de hem bigihîje ramanekê û hem jî nikare wê bihêjîne ango binirxîne.

Ez ne bi tenê hebûna kovareke ku li ser hîmê nîqaş û rexneyên edebî weşanê dike baş dibînim, daxwaza min ew e ku, di dem û hengeke kin û kurt de, kovarên ku li ser mijar û gelsên cur bi cur rawestî, derkevin. Wekî kovarên ku xebat û vekolînên dîrokî, felsefî, ziman, sosyolojîk, folklorîk, muzîk, helbest, etnografîk û antopolojîk..... Ku her yek ji wan bi serê xwe di warên xwe de weşanê bikin.

Baweriya min ew e ku, bi vê yekê dê hem zimanê me bi pêş bikeve, xwe dewlemendtir bike û bibe sedem ku her dîsîplînek, zanîstek ji xwe re lîteratûrekê biafrîne û hem jî ji wan kesan re rê vebe ku karibin xebat, vekolên û lêgerînên xwe bidine weşandin, nixrandin û xwe bigihînin xwendevanên xwe.

Çi qeder hejmara weşanên bi kurdî zêde bibin-naveroka wan li ser çi dibe bila bibe- ew çend hejmara xwendevanên kurdî jî pirtir dibe û ziman û berhemên bi kurdî dikevîne rewacê.

Zana FARQÎNÎ
23 Adar 1996

Ji bo bersîvên te em jî sipas dikin. Rûpelên kovara Helwestê her tim ji te vekiriye.

ROJNAMEYA AZADIYA WELAT

Li Stenbolê bi navê Azadiya Welat rojnameyek nûh, xwerû bi Kurdî derket. Hejmara wê ya yekem di 21 Kanûna Paşin de hate weşandin. Rojname 16 rûpel e. Bergên wê û herdû pelên wê yên navîn bi reng in. Rojnameya Azadiya Welat bi şîara "Hêvî Nayê Kustîn" dest bi weşana xwe kiriye. Hejmara wê ya yekem ji alî naveroka xwe ve gelek qels e. Lê hejmarên wê yên din hinek baş in.

Azadiya Welat dê her tim 16 rûpel be. Di nav rûpelên wê de, dê nivîsên li ser çand, huner, edebiyat, dîrok û nûçeyên aktuel bê weşandin ê. Rojname dê bi zaravayê Kurmancî, Soranî û Zazakî jiyana xwe ya weşanê bidomîne.

Di nav nivîskarên ku dê di rojnameyê de binivîsin, kesên naskirî ev in: Abdulmelîk Firat, Altan Tan, Dilbixwîn Dara, Zana Farqîn, Îsmail Goldaş û Firat Cewerî ne.

Rojnameya Azadiya Welat ji di forma rojnameya "Welat" û "Welatê Me" de ye. Wek têt zanîn ev herdû rojname li Stenbolê hatin weşandin û paşê ji alî dadgeha ewlekarî ya Tirkî ve hatibû qedexekirin û girtinê. Rojnameya "Welat" 115 hejmar, "Welatê Me" jî 46 hejmar derketibû.

Di rojnameya Azadiya Welat hejmar 5 de li ser anonsa kovara Helwestê heye. Li ser pirtûka Lokman Polat jî nivîsek danasîn û analîzê heye.

Wexta ku rojnameya Azadiya Welat dest bi weşana xwe kir, me bi ser navê kovara Helwestê mesajek pîrozkirinê ji wê re şiyand. Em vê mejajê li jêr diweşînin.

JÎ ROJNAMEYA AZADIYA WELAT RE

Em nûh derketina rojnameya Azadiya Welat pîroz dikin. Gelek pêwîste ku kovar û rojnameyên Kurdan xwerû bi zimanê Kurdî derbikevin. We karekî pîroz kiriye ku we rojnameyek xwerû bi Kurdî weşandiye.

Em ji Azadiya Welat re jiyaneke dût û dirêj dixwazin. Em di kar û xebata we de serkeftin dixwazin.

Bi silavên germî yên biratiyê.

HELWEST

Kovara Çand û Edebiyata Kurdî

Cîhana Nivîskarên Kurd – 4

EHMED ŞERÎFÎ Û BERHEMÊN WÎ

Le salî 1946 le şarî Mehabad le dayik buwe. Her le Mehabad dersî xuwêndûwe. Dîplomî le edebî Farsî da wergirtuwe. Le salî 1963 da be Farsî destî dawete nusîn le ser dozî Kurd le govar û rojnamekanî Îranî da. Eelîn nusîraweî wî be Kurdî şîêlk buwe, ke le rojnameî deng û bas da le Bexda çap buwe. Be hoy kizî şîêreke êtira wazî le şîêr hênawe. Ew şîêre bote xezelî xuda hafizî.

Sedan gutarî be Farsî le ser meseleî Kurd le Îran da bilaw botewe. Le salî 1963 da pertûkî “Eşîrî Barzanî” le ser jîyan û xebatî Mela Mistefa Barzanî û Komarî Kurdistan da weşanduwe. Em kitêbe zor zû le layen rijêm şawe qedexen buwe û cem kirawetew. Le salî 1970 da pertûkî “Eşîrî Şîkak û Simko” çap kirdiwe. Em kitêbe helîn pertûke ke le ser jîyanî xêlî Şîkak û Culanewê Simko weşawe. Le salî 1978 da kitêbî “Şoreşekanî Kurdanî Mukirî” weşanduwe. Em pertuke dîyardeyeke bo culanewekanî Kurdekanî Îran le salî 1880 het 1965.

Le salî 1979da kitêbî “Rojnamenîgarî Kurdistanî” weşanduwe. Em pertuke wergêrawî kitêbî rojnamegerî Kurdî Cemal Xeznedar e û wergêr zor şitî lê ziyad kirdiwe. Le salî 1980 da kitêbî “Navî Kur û keçanî Kurdî” weşanduwe.

Êsta çendin berhemî bo çap heye, wek: Mêjûî Hesên Wîhîyekanî Kurd ke le Kirmanşah û Hemedan û Lorîstan û Xuzîstan da hezar sal lem û pêş hiku-metîyan kirdiwe.

— Sefernameî Rawlînsan bo Kurdistan.

— Jîyan û beser hatî gewre pîyawanî mukirîyan.

— Dîyarî Mukirîyan 5 cîld. Birîtiye le deq û tikstî cur be curî Mem û Zîn - Xezal - Dimdim - û beytekanîtirî nawçêî Mukirîyan.

Gutar û nusirawekanî Ehmedî Şerîfî be Farsî de govar û rojnamekanî Îranda deweşên. Herwa gutare Kurdîyekanî de govarî Sîrwe - Awên - Mamostaî Kurd - Jîni Nuy - Rewşen - Welat - Berhem - Wan - Hîwa - Xirman - Nûbihar - Nûdem - Nûserî Kurdistan û govar û kovarên dî da weşan û deweşên. Ehmed Şerîfî le kongire û simînergelî cur be cur da le ser ziman, ferheng, edebiyat û mêjûî Kurd xebatî kirdiwe û gotarî xuwêndotewe wekî;

Kongirêî Cîhanî Ferdewî le zanîstegî Tahrân ke basî şanamî Kurdî kirdiwe.

MIHO

Suleyman DEMÎR

Gava Remo telefon da min û xwest ku em hevdû li bajêr bibînin, kahwakê bi hevdû re vexwin, hîna nabêra nîro û bêriyan bû. Rojeke xweş derketibû, bi dinyê re dikeniya. Ez li balqona me rûniştibûm û min xwe li ber rojê germ fikir. Germa rojê, wek melhemê li bedena min dihat. Hîna nû roj xweş bûbû. Li van welatan wilo ye, roj dereng xweş dibe.

Ez serê we neêşînim, ez rabûm min dev ji rûniştina li ber rojê berda, min bi a Remo kir û me hevdû li ciyê her carê dît. Ciyê min û wî, kahweke xweş e. Em çûn me kahwe ji xwe re kirrî û em li ser masa xwe ya her carê, bi merdî rûniştin. Hîna gava telefon dabû min, ji axavtina wî kifş dibû ku Remo dîsa tiştin bihîstine. Piştî me li halê hevdû pirsî, Remo dest bi çîroka ku bihîstibû kir.

"Birayê Silêman, ma te bihîstiye ku Reşo, Şêxo û Misto girtibûn?"
Na welleh, girtina çi gidî? Ma çûbûn welêt... ma li wir hatibûn girtin?
"Na bavo welatê çi, halê çi... li vir girtibûn."

Li vir?
"Erê kurro, li vir girtibûn. Tu dibê qey tu di guhê gê de yî, mala te ava be, tu jî bi tu tiştan nahisî..."

Ma ji bo çi girtibûn? Hersêyan bi hevdû re çi kiribûn? Him... min îcarê fam kir... vê demê gellek banqe tên tazîkirin... tu çima nabêjî wana jî banqe tazî kirine û serê xwe kirine belan.

"Na bavo na. Banqên çi, tazîkirina çi. Ji bo goşt û mirîşkan bû!"

Goşt û mirîşk?...
"Erê welleh, goşt û mirîşk."

Goştê çi? Mirîşkên çi? Dizî ne, firoti ne, çi kirine?
"De ka raweste, ez ê çîroka wana ji serî ve ji birayê xwe re bibêjim. Ma ne tu Mihoyê gundiye wana jî nas dikî?"

Erê lo, ew ê simbêlmezin û diranzêr, ew ê ku jê re Mihoyê Derengketiyan tê gotin...

"Erê hah, rehmet li bavê te, ew bi xwe."

Ê! Ma ew jî girtibûn?

"Na heyrana çavên te, wî li wana dabû. Wî ew bi girtin dabûn. Ne ji min be, tu dê tu tişteki nizanibî û tu tişteki nebihîzî. Berî bi du rojan ew berda-ne."

Te got li wana dabû?...

Erê bavo li wana dabû...

Wax wax wax, tiştên wilo jî li vir dibin!

"Heyran çîroka wana dirêj e. Ev camêr hîna li gund berberên hevdû bûn. Ji xwe gundê wana hew du malbatên mezin e. Her malbatekê bendek e. Miho bi xwe ji benda Derengketiyan e û ên din ji benda Diranketiyan in. Karê wana berberî û li ber hevdû xerakirin bû. Li gora ku tê gotin ji sedsalan ve nav wana wilo ye. Bi mesela milkên xezîne jî, nav wana kûrtir bûbû. Diranketî bi her awayê xwe ji Derengketiyan xurtir bûn. Çend xortên wana dibistan xwendibûn, bi zimanê Tirkî zanîbûn, li bajêr xelk û mamûr nas dikirin. Lê heta van çend salên dawiyê jî tu kesan ji mala Derengketiyan bi Tirkî nizanîbûn û li bajaran û li daîrên hukûmetê tu kes nas nedikirin. Mala Diranketiyan bi zimên û bi bertîlê û bi jîrîtiya xwe, gihabûn ku gellek milkê xezîne li ser xwe tapo bikin, lê mala Derengketiyan tu tişteki ji xwe re negirtibûn. Êdî nav wana gulpa şîn bû, li ber hevdû bûn. Silava xwedê jî li hevdû nedikirin.

Êdî piştî ku Miho hat vir, hinek ji berberiya wana jî hat vir. Miho, li vir, wek ku li gund be berberiyê dike. Reşo, Şêxo û Misto xwe jê dikirin, xwe jê diparêzin, lê ew her wek xwe dike. Dibeja "ez ê bikim ku we ji vî welatî derxin, ez ê bikim ku hûn ji hepsan dernekevin. Heger ez nekim ku hûn bîn ber nigên min û ên we yên li welêt jî herin ber nigên malbata min, ez ne ji piştî bavê xwe bim."

Wax wax wax, ev henek in, rastî ne.

"Êrê kurro. Rastî ne. De ka guhdar bike. Dema Miho nû hatibû vir, rast çûbû ba polîsan û gotibû "Misto, Şêxo û Reşoyê Diranketiyan ne Kurd in û li ser navê Kurdan rûniştin girtine. Lê hersê jî bi esilê xwe Ereban in. Rehmetiyê kalikê min digot "bavê min digot tê bîra min ku malbata wana ji ciyekî nav Ereban hatin gundê me û dema hatin bi Erebanî diaxivîn, qet bi Kurdî nizanîbûn. Bi dû re ji me fêrî Kurdî bûne." Ev gotin, gotina bavê kalikê min bi xwe bû. Îcarê heger kaxet maxet dabin we û gotibin ku Kurd in û firarên dewletê ne, derew e. Çengê wana û ê çawîşê qereqola gundê me û ê midîrê daîra tapoyê, her roja xwedê di ê hevdû de bûn. Hemû dostên hevdû bûn. Heger kaxetin dabin we, bawer bin li ba wana bi çêkirin dane û ne rast in.

Li ser bextê min be ne firar in û ne jî tu kesan ew digirtin. Ew Ereb in. Loma jî ez daxwaz dikim ku hûn wana ji welatê xwe derxin û bişînin ciyekê nav Erebên wana."

Ê?

"De ka guhdar bike. Polîsan gazî kiribûn hersêyan û ji wana re gotibûn ku giliyekê wilo li wana bûye. Ma gelo ji bo vê yekê çi dibêjin."

Ê?

"Ma wê çi bêjin! Gotibûn ku tişteki wilo ji bapîrên xwe nebihîstine û Miho derewan dike. A firarbûnê jî... "wellehî esker û polîsan her rojê digirtin ser gundê me û li me dixistin, Miho bi xwe jî bi me re digirtin û li wî bi xwe jî dixistin. Em mecbûr bûn û em ji gundê xwe derketin, em bi bajaran ketin. Piştî ku em ji gundê xwe derketin û ji ber çavên wana wenda bûn, îcarê emrê girtina me derxistin. Ew kaxetên ku me dabûn daîra biyaniyan, emrê girtina me bûn û ji nefsa tûxaya bajarê Mêrdînê derketibûn. Miho rûyê xwe reş dike" gotibûn. Ew gilî, wê çaxê wilo di erê nayê de mabû. Lê polîsan, piştî wê bi çend mehekî, ji her yekî ji wana re namak şandibûn û gotibûn ku wê nekevin dû tişteki wilo û guh nadin tiştên wilo û ji xwe ne karê wana ye."

Ma Miho bi zimên zane?.. çawa çû ev tişt hemû gotin?

"*De* ka guhdar bike. Tercumanek bi xwe re biribû. Polîsan namak wilo ji Miho bi xwe re jî şandibûn û jê re eşkere kiribûn ku wê nekevin dû giliyê wî. Miho "Diranketiyên ên vir jî bertil kirine û girtine destê xwe. Wana xwe berî min gihandiye vir. Polîsan pere ji wana xwarine, loma jî ji min bawer nakin. Ji xwe polîs hemû ên gepan û bertilan in. Ez ê xwe bigihînim cendirman, heger ew ji min re tişteki nekin, kûçikên polîsan tişteki nakin" gotibû. Îcarê Miho çûbû li vî alî û li wî aliyê bajêr li qereqola cendirman geriyabû, lê tu qereqol nedîtibûn. Di vê xiroşiya gerra wî û çûn û hatina wî de, xelk pê hisiyabûn. Hinek pê keniyabûn û xêrxwazan jî, "Miho, li van welatan qereqolên cendirman tune ne, ma te rojekê yek li sûkê diye, malxerab... tu çi dawê dikî, de li mala xwe rûnê û hişê xwe berde ser fêrbûna zimên" jê re gotibûn. Lê Miho "de herin lo, hûn ji ku zanin, ma welatên bê qereqol û bê cendirme hene" gotibû û her li vî alî û li wî alî ketibû. Çend rojekî ev gerra xwe kiribû lê tu qereqol peyde nekiribûn. Bi dû re, rojekê ji bo peydakirina qereqolekê çûbû ba daîra alîkariya civatî. Wana jî jê re gotibûn ku tişteki wilo li welatê wana tune ye. Lê Miho ji wana bawer nekiribû. Li gora ku tê gotin, her rojê çûbû û pirs kiribû bê ma derxistine bê qereqol li ku ye, an

na. Hingî çûbû ba wana, rojekê karmendên wir ew li tirimpêla xwe suwar kiribûn û biribûn ciyekî derveyî bajêr, ciyê leşkeran. Li gora ku tê gotin, yekî du metroyan dirêj û ser milên wî tije stêrik hatibû pêşiya wana û ew biribûn daîra xwe. Dema çavên Miho lê ketibûn, di ber xwe de "beranê sor, mêrê mêr kifş e, welleh tu dê li ber bayê min rabî. Simbêlên mêran bi te ve tunene, lê mêr, ji bejin û bala xwe jî kifş dibin. Xuyaye ku tu ne ê bertîlan î, tu zilam î û bi qedrê zilaman dizanî" gotibû. Ê serbaz xêrhatin dabû wana, kahwe ji wana re xwestibû, bi wana re keniyabû, henek û dostanî kiribûn û xweş-bêş kiribû. Piştî kahwê, dema dor hatibû guhdarî kirina li derdê Miho, Miho bi alîkariya ê tercuman, giliyê xwe pirr êşkere jê re gotibû. Reşo, Misto û Şêxoyê Diranketiyên, ne Kurd in, Ereb in. Milkên me jî bi hîlan û bi bertîlan li ser xwe tapo kirin. Îcarê ez dixwazim ku tu wana bigirî û bişînî nav Erebên wan, gotibû. Miho tiştêkî kêr nehiştibû. Dema wî digot, ê serbaz bi baldarî lê guhdarî dikir û hemû tiştên ku tercuman jê re digotin, li kaxeta ber xwe dinivîsî û carê serê xwe dihejand. Miho didît, pirr kêfa wî dihat û bawer dikir ku îcarê, xwe bi carekê re ji mala Diranketiyên xelas kiribû. Lê dema Miho gotina xwe gotibû û dor hatibû ê serbaz, "Miho can, li vî welatî, em leşker xwe tev karên wilo û hemû karên civatî nakin. Em xwe tev li tu bûyeran nakin. Ne li gundan û ne jî li bajaran em xwe tev karên wilo nakin. Ew karên wilo, karê polîsan e..." Dema ê tercuman gotina wî heta vir jê re tercume kiribû, Miho di ber xwe de "tew, polîs... me polîs jî dîtî heyrana çavê te, ne hêjane pîvazekê, hemû bertîlxwir in" gotibû. Ê serbaz gotina xwe domandibû û "em leşker nikarin xwe tev li karên nav welêt bikin. Em him nikarin û em him jî naxwazin. Em, heger xwedê neke rojekê welatê me bi welatin din re têkeve şerekî, em wê çaxê radibin, em hew ji bo wilo ne. Loma jî, bawer be tiştêkî ku em ji te re bikin tune ye" gotibû. Miho hêvîşkestî bûbû û bêdeng rûniştibû. Li ê serbaz dinerî û di dilê xwe de "ji qama xwe jî şerm nake û rû di rû de em nikarin dibêje, digot." Piştî ku bi dorê gotina xwe kiribûn û bi xoşbêşê kahwa xwe jî vexwaribûn, dema îcarê dor hatibû çûnê, ê serbaz heta ber deriyê derve jî bi wana re derketibû û ew bi rê kiribûn. Mazûvantiyeke baş kiribû. Lê Miho memnûn nebûbû. Heta hatibûn malê jî, di ber xwe de "heyfa wan stêrikan... ma ku ez bûma, roja ku min ê deh neavêtina nav daran, wê tune ba. Min ê bikira dema xelk min bibînin, bi xwe de bimîzin... ji qama xwe û ji stêrikên ser milên xwe şerm nake û dibêje em nikarin" gotibû.

Tu çima nabê Miho dîn e, Remo!

"Dîn? Welleh li gora ku dibêjin û qala hilandina perên wî dîkin, qet ne dîn e, wilo fêr bûye, dibistan nexwendiyê, di nav berberiyê de mezin bûye. Piştî

wê, Miho dîsa çûbû ba polîsan. Îcarê gotibû "li ser bextê min be, li welêt ehliyetên hersêyan jî tune bûn, ên hersêyan jî sexte ne..."

Wax wax wax!

"Ê de ne him dijmin in û him jî dema dibîne ku xortên mala Diranketiyan bi tirimpêlan dirin bi vir de û bi wir de, ew çavnebar dibe. A wî bi xwe tune ye, loma jî xuyaye bêtir har dibe. Erê welleh, ez serê te neêşînim, radibe diçe ba polîsan û dibêje "li ser bextê min be ên hersêyan jî sexte ne. Berî ku bîn vir, ji xwe re ehliyetên sexte çêkirin dan û hatin. Mohra li ser ehliyetên hersêyan jî, mohra daîra tapoyê ye. Midîrê wir dostê wana bû, wî bêbavî bi destên xwe ji wana re mohr kirine. Wî segbavî, milkên xezînê jî bi wê mohrê li ser wana tapo kiribûn û em jê bêpar kiribûn. Ew çû, me wê çaxê bi wana nîkaribû. Lê bi ehliyetan, teriya wana îro di nav destên min de ye. Bawer bin hersê jî li welêt cîranên min bûn, ji gundê min bûn û ez vê yekê wek dînê xwe zanim" dibêje. Polîsan, çend carekî ji bo vê yekê gazî wana kiribûn, baş li wana guhdarî kiribûn, kopiya ehliyetên wana girtibûn, nivîs şandibûn heta Tirkîyeyê û li rastiya vî tiştî pirsibûn, lê tişteke jî vê jî derneketibû. Polîsan soxî bela xwe ji wana vekiribûn"

Wax wax wax! Ev çi hawe ne gidî, bavo ev Miho dîn e. Tu van tiştan hemûyan ji ku dibihîzî Remo?

"Ne tu nahêlî ez bêjim! Min şevê din telefon da Îskoyê Devrêşan, wî ev tişt hemû jim re gotin ha. Li bajarekî ne"

Tu nabê ji ber wilo carê heqê telefona te nîvê meaşê te digire! Karê te telefon e.

"Guhdar bike... ji xwe ku ne ez bim, tu bi tiştekeî nahisî. Heger heqiyek li vê dinê heba, ji xwe gerek nîvê heqê telefona min, te bi xwe bida. Ez telefonê didim û tiştên ku ez dibihîzim jî, li xwe û te par vedikim. Ê, em li ku mabûn... Heyran qurban, berî bi mehekê, hersêyên mala Diranketiyan Miho li kahweke bajêr dîtibûn. Du camerên din jî, -xwedê dizane Kurdên başûr bûn- li ser masa wî bûn. Reşo, Misto û Şêxo dirin silavê li wana dîkin û li ba wana rûdinin. De ne Reşo mezinê pismaman e, ew diaxive û dibê "Miho, heyran, tiştên ku te heta aniha kirin, bila xatirê xeribiyê bin, xem nake... lê ez tika dikim bela xwe ji me veke, ji xwe re karekî, xwendinekê bike. Em gundiyên hevdû ne, heger me li welêt zikê hevdû hinekî êşandibe jî, me mêr ji hevdû ne kuştine, mirov li van welatan jî berberiyê nake." Lê Miho "himm, li we teng bûye ha? Ji xwe hûn wilo ne, kengî çi lazîm be, hûn wê dîkin, hûn him nêr in û him jî mê ne. Dema hûn xurt bin, hûn

bêhnê li mirov biçikînin û dema qels bin jî, tên li ber mirov digerin. Lê heta ku li we teng nebe, hûn xwe nadin ber tu dar û bazaran. Welleh ez ji ser pişta we danakevim. Lê heger ên we yên li welêt herin xwe bavêjin ên me, nivê erdan li ser me tapo bikin, ez ê di we bibuhurim" dibêje wana. Şêxo radibe li wir xwe radikîşîne Miho, lê him Reşo û him jî herdu camêrên din, wî digirin."

Ê, bi dû re?

"De ka guhdar bike! Tu nabê Misto û Şêxo, bi dû re her li Miho geriyane û xwestine lêxin. Berî bi bîst rojekî, êvarekê derengê şevê wî li ber mala wî digirin. Bawer be herdu baş lêdixin. Du diranên wî yên pêşî dişikînin, zêr bûn. Miho di vê derheqê de deng ji xwe dernexist. Mêrik li xwe dananî ku here û "li min xistin" bêje. Li wana neçûbû gilî jî. Ji mereqdarên re "ez ketim" dibêje. Ji daîra alîkariya civatî re jî "ez ketim, diranên min ên zêr şkestin, divê hûn ji min re dîsa çêkirin bidin" dibêje. Ew jî "baş e, here doktorekî ku bikaribe diranên te çêbike bibîne, em ê heqê diranên te bidin" jê re dibêjin. Lê ji bo diranên xwe diçe ba kîjan doktorî, jê re, "bavo welleh ez nizanîm diranan zêr bikim, em li vî welatî nema tiştên wilo dikan" dibêje. Her cara ku Miho efendî ev yek ji wana bihîstibû, xeberên dinyakê ji wana re dabûn û derketibû: "çawa hûn nizanîm diranan zêr bikin, ev çi derew in, welleh hûn hemû bûne hevalbendên mala Diranketîyan" dibêje. Lê tu zanî ku li van welatan xebirdan û bêhn tengkirin tiştekî baştir nakin, diranên wî wilo man. Miho radibe simbelên xwe mezintir dike û bi ser devê xwe de berdide, diranên xwe bi wî awayî hinekî vedişêre. Lê li gora ku Îsko ji min re got, çi cara ku Miho li malê diçe ber mirêkê, simbelan hildide û diranên xwe dibîne, ricfeke bi jan digire bedena wî. "Diranketîyan ev yek jî bi me kirin" her carê ji xwe bi xwe re dibêje û hartir dibe. Hîna du hefte bi vî halî naçin, Miho diçe ba tercumanê xwe û namake bêkêmasî ji ên welêt re lêdike. Her tiştan di namê de lêdike û ji rîhspiyên Derengketîyan daxwaz dike ku herdu birayên wî yên biçûk û Eloyê pismamê wî zû kar bikin û bişînin hewara wî. "Ez li vir tenê me û ez bi Diranketîyan nikarim... hersê bi hevdû re ketin pêşîya min, ez ji kuştinê filitîme... Tûjo, Ūso û Elo zû bişînin... hûn çiqasî jî li wana bidin, xem nake, ez li vir tenê me. Heger hûn wana bişînin, em dibin çar û ew dimînin sê. Em ê wê çaxê nigên wana di zikê wana xin. Heger hûn jî li wir li wana bişîdînin, belkî Diranketî xwe bidin ber bazaran û para me ya milkan bidin me". Çend roj bi vî awayî diçin. Lê bi çi roja ku diçe re, diranên wî jê re dibin derdekî mezintir. Di

rêyên çêkirina diranan dirame û her dirame. Tu nabê bi dû re tê bîra wî ku qereçyan li ba me diran zêr dikirin. Mihoyê min û te radibe diçe vê yekê, ji daîra alîkariya civatî re dibêje û daxwaz dike ku wî bibin ba qereçyan. Lê daîra alîkariya civatî xwe nade ber ku peran bide qereçyan û diranên wî zêrkirin bide. "Ji xwe nizanin" dibêjin. Heftakê li ber hevdû didin, lê Miho dike nake, daîre xwe neda ber vê hellê. Diranên wî dimînin di stûyê wî de..."

Ê?

"Guhdar bike... Li gora ku tê gotin, du malên qereçî cîranên wî ne. Miho êvarekê radibe û rast diçe li deriyê malekê ji wana dixê. Tu nabê jinika malê tenê li malê ye û tu tiştan ji Miho fam nake. Lê dema Miho peran derdixê û şanî jinikê dike, jinik bi xişûşa ku Miho tiştên xerab jê daxwaz dike, dike. Jinika tenê, dikeve tîrê û şikê. Dema jinik wilo ji jêr ve li Miho dinere, şiklê wî û rewşa wî ji xwe bi xwe re tercume dike: "ji xeraban pê ve ne tu kesên din e û ez bi serê xwe tenê me, ez pê nikarim" dibêje. Wê bîstikê hew rêyeke xelasîyê tenê tê bira wê. Zû ne dereng gazî kûçikê xwe yê schäfer (Ingl. alsatian) dike û berdide Miho. Îsko ew kûçik diyê. Li gora ku Îsko digot, kûçikekî piştîştin e, wek gurekî zozanan e. Dikare gayekî cot bavêje erdê. Dema jinik, "rahîyyê" dibêje, kûçik radibe ser herdu nigên dawî û xwe diavêje Miho. Ji Miho re, hew rev dimîne. Lê reva ji ber kûçikekî wilo, tu xelasîyê nade mirov û rûyê mirov spî nake. Heta ku Miho canê xwe xelas dike, kûçik şalê wî ji paş ve zîvar zîvarî dike û wî didirre, xwînê û xwêdanê pê dixê. Li gora ku tê gotin hîna jî nikare bi hesanî li ser qûna xwe rûne. Ew ji wir baş dirîrbû. Lê xwedê rîha bavê wî sitirandiye ku jinikê ji mêrê xwe û ji êla xwe re negotiye. Heger ji wana re bigota, divabû Miho ji wî bajarî bar bike. Lê ew yek nehat serê wî."

Tiştên ku hatine serê wî, zêdeyî wî ne... ma bila hîna ew jî bê serê wî?

"Ezbenî, ew tîne serê xwe... çîrok, heta vir wilo ye... îcarê em bînin ser girtina wana. Ez zanim tu aniha bîsebir bûyî."

Erê welleh, pirr. De ka were ser girtina wana.

"Heyran be! bi çar ya jî pênc rojan, Miho tişteki din dike û îcarê digihîje mexseda xwe. Mala Diranketiyên di ciyekî teng de digire. Tu nabê Miho ji hinekan dibihîze ku Reşo, Misto û Şêxo ji bo kîrîna goşt û mirîşkan çûne gundekî. Bê kê ji Miho re gotiye ku mirov li van welatan nikare heywanan bi qaçaxî serjê bike ez nizanîm, lê xuyaye hinekan jê re gotiye û dizane. Miho radibe diçe li sûkê li yekî îstîdacî dipirse. Li sûkê rastî Kurdên Maraşê

tê û ji wana pirs dike bê ma li ku heye. "Kûçikên polîsan, bertîlxur in û cendirme jî bizdiyayî û di xwe re nedîtî ne, bikêr nayên. Newêrin ji ciyên xwe derkevin. Ji xwe ne wek tu cendirman in, ew bi xwe ji mirov ditirsin. Ka cendirmên ba me... lê soxî, hûn ka îstîdaciyekeî şanî min bikin, bila ew ji min re lêke... ez ê herim derkevim ba mude-î ûmûmî" dibêje. Xelkê Maraşê dixwazin wî ji kirina wî vegerînin, lê Miho bi a xwe dike û digere. Li vir dikeve û li wir dikeve, lê tu kesên ku rêya ba îstîdacî şanî wî bikin, peyde nake. Miho yekî Tirk bi xwe re dibe û bê dilê xwe û bê hêvî, ji bêgavî dîsa diçe ba polîsan. Ji wana re ta bi derziyê vedike. Polîs îcarê zû radibin ser xwe, du kûçikan jî digirin ba xwe û dikevin rêya gundan. Dema diçin ciyê cî, çi bibînin... qet ji çavên xwe bawer nakin. Heta wê çaxê Diranketî di axoyekî de gihabûn dor sed mirîşkekî ser jêbikin, dor pênciyekeî jî hîna li bendî dora xwe bûn û ji ber tirsê di ser hevdû re diquliptin. Dema rebenên mayî didîtin bê serê hevalên wana bi çi awayî ji gewdê wana tê birrîn, çawa bi ser hevdû de dîperpitin, ji tirsê canê xwe re qîjîniyeke xemgîn û bêrawest dikirin. Li gora ku tê gotin, qîjîniya wana, wek dengê giriyê pîrekên li ser tirban bû. Şêxo daketibû nav wana û carê bi stûyê duduyan digirt û didan destê Reşo û Misto; wana jî ser jê dikirin û diavêtin ser loda ên serjêkirî. Wê hemû serjêbikirana, bi dû re li havdû par bikirana û di kîsan xistana. Dema bihatina malê, wê jinên wana yek bi yek di serşokê de biperitandina, bişuştina û di dolava qeşê de hilanîna û bi dû re bol bol bidana zarokan. Du golik jî li wir bûn, ew hîna li bendî heta ku mirîşk xelas bibin bûn. Wê ew jî ji bo mêvanan û rojên şaiyê bûbûna şîvên taybetî. Li gora ku tê gotin, dema ku polîseke pîrek vê rewşê dibîne, xwe nagire û hêstir wek baranê ji çavên wê diherikin ser dev û lêvên wê. Rewşa ku didît, wêneyeke xemgîniyê bû. Heta gihabû wî emrî, kirineke din wîlo bi zalimî nedîtibû. Şêxo bi xwe di nav mirîşkan de bûbû wek ku mirov çoyê xwe di dims dake û bi dû re jî di nav perîkan rake. Ji serî heta nigan di nav perîkan de mabû. Reşo û Misto jî di nav xwîn û xwêdanê de mabûn. Kêrên wana yên bixwîn di destên wana de diçirisan din.

Wê carê mala Diranketîyan teng hatibûn girtin.

Polîs radibin hersêyan û xwediyê malê dikin tirimpêlekê û dibin bajêr. Li gora ku tê gotin, nehiştibûn ku destên xwe jî bişon. Li polîsxaanê destên xwe dişon. Polîs radibin îfada wana digirin û wana berdidin. "Herin, wê dadgeh bi dû re gazî we bike" dibêjin. Pêr gazî wana dikin, diçin dadgehê. Dibêjin ku mude-î ûmûmî, sê meh heps û bi hersêyan jî, bi buhayê kîloyeke zêrê

zer, cezayê perên welatê xwe ji wana re dixwaze. Lê wilqase ceza ji mêrikê xwediyê mal re jî dixwaze. Li gora ku Îsko dibêje, mêrik dostê Kurdan e. Kurdên me her salê diçûn ba wî, qûtê xwe yê salê jê dikirrîn û dihatin. Mêrik erzan dida, lê ji ber ku bi qaçaxî bû û tu bac nedida dewletê, ji bo wî bi xwe, dîsa jî pirr baş bû. Mêrik payîzê û zivistanê jî diçû nêçîra pezkoviy-an. Bawer be heta roja îro Kurdên me ji wê jî bêpar nedikirin. Lê êdî bavê mêrik şewitî. Îcarê daîra bacê jî xwe kiriye nav vî karî. Şika ku mêrik gellek mal bi dîzzî firotiye û bac nedaye dewletê jê dikin."

Wax wax wax! Ê...

"De ka guhdar bik... Miho di dadgehê de jî derdikeve şahdebûnê li wana dide. Tiştê ku ji destê wî tê di Diranketiyên dike. Wê wan baş bilebikîne. Li gora ku tê gotin, Miho radibe ser xwe û "ev li welêt jî wilo bûn, camêran fêrî xwarina goşt bûne... hew xwedê û pîra dêya min zanê bê çend elok û çend dîkên me xwarine... wana qet bernedin. Roja hûn wana berdin, wê herin dîsa wilo bikin" dibêje.

Wax wax wax! Ma vana mêr ji hevdû kuştine?

"De ka guhdar bike. Mêrên çî lo. Miho wilo fêr bûye. Bavo tu nabê ew bûyer belav dibe, digihe heta rojname û komelên dostên heywanan jî. Roja ku hersê xortên mala Diranketiyên û xwediyê mal derdixin dadgehê, hemû rojname di derheqa vê bûyerê de dinivîsin. Ên dostên heywanan jî xwe kar dikirin û tîn li hewşa dadgehê pankartan vedikin û qirikê li xwe diçirînin. Daxwaza ku cezayê hepsê yê giran bidin dîkin. Dema dadgeh xelas dibe û Kurdên me derdikevin, ew bi xwe hîna jî li wir in. Tercumanê Miho jê re dibêje bê ew xelk hatine wir çî û çî dibêjin. Miho radibe diçe ba wana û "min ev sûc êşkere kiriye" dibêje. Wî pîroz dîkin û qedirê dinyakê didin Miho. Pirr kêfa wî tê. "Xuyaye mala Diranketiyên xwe hîna negihandine vana, ev baş in, dostên mirov çiqasî pirr bin, wilqasî baş e" ji xwe bi xe re dibêje.

Grûpeke nijadperest jî hatibû wir. Ew jî, dema dibihîzin ku biyaniyan tiştêkî wilo kirine, tîn pankartên xwe li wir vedikin û dixwazin ku sûcdaran ji welêt bavêjin. Tu nabê ji rojname dixwînin. Tercumanê Miho, mexseda wana jî jê re dibêje. Miho baş di meselê narame û baş ji hevdû dernaxe û tercumanê xwe bi dû xwe de dikişkişîne û diçe ba wana jî. "Hûn çavên min bin... xebera we ye, ma mala Diranketiyên li vir çî dîkin, wana bavêjin nav Ereban" dibêje."

Ê?... bi dû re?

"Diranketî hatin berdan... wê dadgeh karê xwe bike û bi dû re ji wana re bibêje bê gihaye çi biryarê. Lê bawer be li gora ku Îsko dibêje, wê wana têxin hepsê. Pirr xerab hatine girtin, sucekî giran e. Serjêkirina heywanan jî wek kuştina mirovan e"

Ê?... wê ev kar çawa bibe? Êdî nema karin di hevdû bibuhurin, êdî tore anîne serê hevdû. Ma ev karên mirovan in Remo. Ufff!...

"Wellehî ez nizanîm bê karê kê ne. Mirov ne mirov, lê em hîna ev in. Hîna ên wek Miho di me de pirr in.

Dibêjin ku îcarê Miho di bin parastina polîsan de ye."

Îcarê ew ji bo çi ye?...

"Ez benî, Şêxo, hîna li dadgehê ji Miho re "Miho wellehî dema ez ji vir derkevim, ez ê te bikujim" dibêje.

Miho radibe vê yekê jî bi alîkariya tercumanê xwe, ji dadgehê re tercume dike û dike dosyayê. Tercuman mecbûr e, tiştê jê tê xwestin, dibêje: "welleh Şêxo, "ji Miho re, ez ê te bikujim dibêje" dibêje." Îcare ev gotin ji bo Şêxo bûye derd û sûcekî din û daweke din. Polîs û endamên dadgehê bawer dikin ku wê Şêxo, bi rastî Miho bikuje. Loma jî Miho ji Şêxo diparêzin. Wîlo ye ezbenî, gotina ez ê te bikujim, li van welatan gotineke giran e; kirin û gotin wek hevdû ye, mirov ji bo gotineke wîlo dikare di hepsê keve û emrekî di hepsê de bimîne. Polîs bi xwe di vê derheqê de bêşik in. Polîsan, tiştên ku Şêxo û herdu pismamên xwe li gund kiribûn, bi çavên serê xwe dîtibûn. "Mirovên ku sed mirîşkan serjêbikin û hîna negihabin pênciyê din û du golikan jî serjêbikin, bi hesanî karin zilamekî jî bikujin. Loma êdî Miho diçe bi ku de, du polîs deh metroyan bi du de ne û wî ji Diranketiyên diparêzin."

Bavo ev sîneme ye. Xelkê me li van welatan, wek berî bi sed salan dijîn.

"Erê kurro. Tu ka bise bê wê hîna çi bînin serê hevdû!"

Ê?..

"Ê tu sax. Êdî nema şûr simbêlên Miho dibirin. "Min bi serê xwe tenê him zora Diranketiyên bir û him jî zora polîsan bir. Îcarê bûne peyên min" dibêje û li sûkan bi qapanî digere."

Haa... haaa... hahaaa... hooo weh!

"Erê, tu bikene...tu ken bi xêra min dikî, lê heqê telefonê ji min tenê re tê..."

JI EDEBIYATA NÛJEN HELBESTÊN KURDÎ

AGIR Û JÎYAN

Kazim POLAT

AGIR

Ji hezar salan wir ve
dişewite
li çiyayên welat
di kozikekê de
Di ber singê zinarekî de
dibarê ser malên Dehaqan
carna bi niftikek
carna bi du keviran
carna bi stêrkekî
û carna
carna bi canekî
pêdikeve
û dişewite

Nîsan 1993

JÎYAN

Hêdî
Hêdî
Seriye
Xwe
Rakirin
Ji berxwe
Mêrên kal bûn
Jinên pîr bûn
û rabûn
wek xortên bîst salî bûn
û rabûn
gotin:

“ev jiyan jiyan nîne”
û fikirîn:
“Jiyan serîhildan e
û berxwedan e”
wek agir
wek brûsk
ku carêk pêket
tiştêk
nîne.

Nîsan 1993

TIŞTÊN ME

Genimê zerik di bin potînê
leşkerande
nîskên sorik di bin lepên tankan
de
nokên heşîn di bin bombên bala-
firan de
hên jî, ji van zêdetir tiştên me, di
bin destan de
xweşik
rindik
bedew
û bi rûmet
di bin
talan
qirkirin
û mirin de

Tirmeh 1995

Rojnamevan-nivîskarê aşûrî Jan Bet-Şawoce:

Têza kurd ya dîrokî xwedî gelek xeletîyan e

Hevpeyvîn: GABAR ÇIYAN

Jan Bet-Şawocê: 1955 de li Midyadê hatiye dinyê. Heta lîsê li wir dixwîne. 1975 de derdikeve derveyî welêt. 1987 de kovara lêkolînî "Nsibin" di bin berpirsîyarîya wî de dest bi weşana xwe dike. Di wê salê de "Weşanxaneyê Nsibin" ava dike. Heta niha 40 pirtûkên weşanxanê li ser dîrok, ziman, çand û toreya aşûriyan, bi tirkî, aşûrî, erebî û kurdî derketine. Jan gelek pirtûk nivîsandine û ew endamê Yekîtiya Nivîskarên Swêdê û Yekîtiya Rojnamevanên Kurdistanê ye.

- **Z**imanê aşûriyan zimanekî kevn e. Kovara we ne tîpên kevn, lê yên latînî bikar tîne. Ev jî dibe sedem ku zimanê kovarê bête rexnekirin. Çima ne tîpên we yên kevn, lê tîpên latînî hatin hilbijartin?

Jan Şawoce: Raste. Em xwedî zimanek dewlemend in. Zimanê me bi navê kildanî, aşûrî, sûryanî tê nasîn. Ew bi sê cûre alfabê tê nivîsîn; kildanî, estrangeloy û sûryanî (sêrto). Alfabeya Kildanî ji 22 tîpan pêk tê û ji aliyê Dêra Kildanî û ya Nastûriyan tê bikaranîn. Tîpên bêdeng ji jêr û jora xwe ve tîpên noktekirin û bi vî şêweyî dîngan distînin. "Şedde" ya erebî, jibo hişkkirina tîpan bikar tînin. Alfabeya sûryanî li Dêra Sûryaniyên-rojava tê bikaranîn. Yanî ew jî tîpên sûryaniyên ortodoks, marûnî, sûryaniyên katolîk û li hin deveran jî rom- ortodoks û katolîk jî pê dinivîsînin. 22 tîpên wê hene. Tîpên grekî yên bideng li ser jêr û jora tîpên wê yên bêdeng tîpên siwarkirin û bi vî şiklî dîngan distînin. Di vê alfabê de tîpên nayên hişkkirin. Tîpên biquncik estrangeloy jî tîpên tevayê aşûriyan tê bikaranîn. Sernivîs û nivîsên taybetî, bi wan estrangeloy tîpên neqîşandin. Kesên zimanê me zanibe, bi hêsanî dikare wan tîpan bixwîne. Ji bilî wan, zimanê gersûnîce jî heye. Berhemên bi vî zimanî, tîpên xwe aşûrî ne, lê ziman tirkî, kurdî, farisî û erebî ne. Weke tîpên zanîn, cih û warekî fermî yê gelê me tîpên ye. Mîna Watîkanê dêrên me yên hemdem, federasyon û komele anjî komîteyên pêve girêdayî tune ye. Lewmaye ku weke gelek pîrsên me, pîrsgrêka zimên jî yek ji wan problemên me ku li benda çareserkerîne ye. Dem derbas dibû û ji awîra zimên ve rewşa me xeraptir dibû. Min jî dest avê tîpên latînî. Sedema wê ew e: Sûryaniya klasîk ya rojava anku zimanê Rihayê, piştî Mesîh bû zimanê nivîsînê. Di pêşveçûna ola Filehî de ew ziman hat bikaranîn û piştî mîna zimanê litûrjî hate hejmartin. Di dema niha de ew ziman bi

tenê ji aliyê hinek oldarên me û rojhilatnasan ve tê zanîn. Li dêra, di dema nimêj û hwd. de pirtûkên olî pê tê xwendin. Ji bo xelk tê bighêje, tiştên tîn xwendin ji aliyê oldaran ve tîn wergerandin bo zimanê peyivandinê. Ev nakokî bû û ev nakokî cara yekem di salên 1960 de ji teref zimanzanayê elmanî Prof. Helmut Ritter ve hate dîtîn. Ritter pir caran diçû dêran û li oldar û xutbên olî guhdarî dikir. Wî gotibû: Li dêrên sûryaniyan du zimanên cewaz tîn bikaranîn...

Li ser bikaranîna tîpên latînî gelek kesan ez rexne kirim. Li gorî wan, ne pêwîste ku mirov tîpên latînî bikarbîne. Ji ber ku alfabeya me dewlemend e. Lê çend gotinên min ji wan kesan re hene: Gava hûn karîbin li ser tîpên kevn xelkê îkna bikin û di dûv xwe de bikşînin, fermo. Lê bi rastî tu kes ev kar neda ber xwe. Kesên kar dikin pir kêmtir in. Ji xwe gava qala mesrefê tê kirin, her kesek bi aliyekî ve diçe. Bazdidin. Federasyon, komele û dêrên me, li hemberî tîpên latînî ne. Lê tiştêkî alternatîf jî çênakin ku zimanê me hêsan bike; pê bê xwendin û nivîsîn û gel karîbe li zimanê xwe vegere. Ez pir caran diçime dêr û federasyonên me. Li dêra, zarok stiranên olî distirînin. Ji bo ku stiran di bîra zarokan de bimîne û wan jibîr nekin, zarok, stiran bi alfabe yê zimanên ewropî dinivîsînin, not digrin. Wesan jî dixwînin. Federasyon û komelên me, di dan û standinên xwe de, nameyên xwe bi zimanê xwe nanivîsînin. Protokolên kongre û civînan, bi zimanê wan welatên ku lêne dinivîsînin. Di peyvên xwe de dibêjin: Em ji bo gelê xwe kar dikin. Heta doh bi çavekî nizm li zimanê xwe temaşe dikir in. Ji ber ku min alternatîfek baş anî, gazinan dikin. Lê niha ev gazin şûna xwe dane xwendina tîpên latînî. Ev jî pêşveçûnek baş e.

Çanda devkî ya gelê me; çîrok, stran, gotinên pêşîyan û hwd. ku dewlemendbûna gelê me li Tora Evdîne ye, tev bi wî zimanî ye. Çanda me ber windabûnê diçe, lê ev bala me nakşîne. Gelê me bi tevayî nikare bi alfabeya kevn bixwîne û pê binivîsîne. Li welêt ev çand û adet ji nesîlekî bo nesîlê din dihate dayîn. Lê li derveyî welêt neslên nûn ji çand, adet, ziman, dîrok, cîh û gelê xwe her ku diçe bidûr dikeve. Hilweşandinek ecêp û kesînedîtî her roj tê pêşîya me. Ev di dema niha de ne malkambaxî be, ma çîye?

Di rastiya xwe de sûryanîya nû ya rojava li beramber ku li Torê tê qisekirin, pir dewlemend e. Gava mirov bi zimanekî nexwîne û nenivîsîne, ew ziman çiqasî dewlemend be jî, wê ji hêza xwe bikeve. Ev 20 sal e ku em li Ewropa ne. Heya niha bi tevahî 10 pirtûk bi wî zimanî nehatine nivîsîn. Bi vê çûnê ew ziman çawa dikare pêş bikeve? Gava nivîskarên me bi zimanê xwe li ser felesefe, edebîyat, dîrok û hwd. nenivîsînin, mirov nikare qala pêşketina zimanî bike. Li Ewropayê em dikarin li her cihekî dibistanên taybetî vekin. Lê ev nayê kirin. Dezgehên me, ji bo windabûna me kar kirin/dikin. Ji ber van sedeman zarokên me ku li welatên cewaz mezin dibin, bi zimanê dayika xwe nikarin bi hev re bidin û bistînin. Li hemberî vê çûnê, kes û dezgehên me bédeng in. Ez rewşenbîrek ji vî gelî me. Min helwêsta xwe bi vî şeweyî nîşan da...

- Gelek kes rewşa aşûriya ya îro meraq dike. Li Mezopotamyayê hejmara aşûriyan çiqas e? Hejmara aşûriyên li derveyî welêt pir e?

Jan Şawoce: Welatê aşûriyan xwedî gelek navên cewaz e; ew nav ev in: Mezopotamya, Asurîstan, Aramîstan, Kildanîstan, Sûryanîstan û Babilîstan. Aşûrî ji Basrayê heta Kafkasyayê belav bûbûn. Berî Mesîh û piştî wî gelek kes hatin qetlkirin û ji ber vê yekê hejmara aşûriyan pir kêmtir bû. Li Tirkîyê hejmara wan ya îro ji 20 hezarî derbas nabe. Li Sûriyê jî 500 hezar in. Li Iraqê bi qasî 1 mîlyonî, li Îranê 60-70 hezar, li Lubnan, Misir û Urdûnê jî hejmarek baş hene. Berî Şerê yekem yê cîhanê, ji Edenê gelek sûryanî derbasî Grekê bûn. Ew li Argosê li du-sê gundan dijîn. Li wir mîna qereçan dihatin nasîn û di bin tadeya rûniştvanên wir de bûn. Li Kafkasyayê hejmarek baş aşûrî hebûn. Li Azerbeycanê piştî dijîtiya etnikî, hejmara aşûriyan kêmtir bû. Li Rûsya û welatên Asya-navîn jî gelek aşûrî hene. Lê hejmara wan ne diyar e. Gelek kes ji aşûriyan, berî û piştî şerê cîhanî li Emerîka û Latîn Emerîkayê bi cîh bû. Wan ziman û çanda xwe jibîr kirîne. Li Emerîka 500 hezar, li Latîn Emerîka bi qasî 100 hezarî hene. 10 hezar kes jî li Kanadayê dijîn. Ew çi demî çûne wir em nizanin. Li Awustralyayê jî 20 hezar kes hene.

Gelê me yên li Ewropa pêşî li Ingilîztan û Fransayê bicîh bûn. Wan herdû welatan li Rojhilata-navîn gelek welat dagîr kiribûn. Ji sûryanîyên-rojava û rojhilat gelek kes bûbûn leşkerê wan yên kirêkirî. Piştî ku karê wan bi dawî hat, gelek ji wan kesan li wan welatên Ewropa bicîh bûn. Karkerên aşûrî di destpêka 1960 de hatin Elmanyayê. Heta serê 1970 hatina karkeran berdewam kir. Piştî gelek kes li welatên Iskandînavya û cîhên din, bûn penaberên politîk û li wan deveran bicîh bûn. Îro 200 hezar aşûrî li Ewropayê hene.

- Ez dixwazim tu bi çavekî rexneyî nêzî vê pîrsê bibe. Pîrsgirêkên aşûriyan yên li derveyî welêt çi ne? Ji bo çareserkirina van, çi kar û xebat heye? Çiqasî dikanrin biser bikevin?

Jan Şawoce: Di serî de bêrêxistîni, bêserokatî, asîmîlasyon, bêarmançî, nezanî, bêhîsî, bêexlaqî, bêfelsefeyî, dirû û dizimantî, nederustî tê. Ji Rojhilata navîn bi gelek pîrsgirêkan xwe em hatine vir. Mîrîsa me ya têkoşîna politîkî zêde tunebû. Mêjiyê feodalî pir bihêz e, herku diçe ne ber bi windabûnê, lê bihêztir dibe. Dêrên me nikarin reforma çêbikin, di xebatên xwe de li paş dimînin û rojbîroj endamên wan kêmtir dibin. Xelk diçin dibin endamên dêrên Ewropîyan. Dêrên me bi mîlyonan peran mesref dikin û dêrên nûh ava dikin, lê kêmtir kes diçine wan dêran. Rêxirawên li dêran, ji hêza muxtarekî gundan bêhêztir e. Exlaq, adet, mirovanti, felsefe, aşîlhezî û mêvanhezîya xwe jibîr kirine. Kesên ku eleqata wan ji nêz ve bi karê ruhanî re tune ye, dikin keşe. Bi vê jî adet û toreya wan li dêran ber bi xerabiyê ve dibin. Mîsal; pêşî hevduberdana di navbêra jin û mêrande, ne hêsan bû. Lê niha pir hêsan kirine. Berî niha kesên nexwende, dirû û diziman û bêhurmet nikarîbûn karên olî li dêran bikira. Niha li gelek deveran mirov rastî kesên wesandibe. Û weke hercar ku ez di Kovara Nsibin de qal dikim: Dêrên me ber kîjan deverê ve diçin? Ji bilî vê, di navbera dêrên me de dan û standin pir kêmtir in. Ji jor ve, ji teref

petrik tên îdarekirin. Ji bo başkirina eleqatên di navbera dêran de, danûstandin pir kêr in. Fedarsyon û komelên me, mîna dêrên me ne. Ji doza netewî, demokrasî û dîtinên hemdemî pir dûr ditêkoşin. Mirov dikare wan ne bi navê dezgeh, lê bi navê çayxaneyan binav bike. Li wan çayxaneyan, du (2) karên esasî tên kirin: Pêşxistina listikên qaremaçan (kaxez) û di bin navê listika futbolê de xire-cirek bêwate û bêarmanc. Car carna jî li ser navê welathezî (!) şev tên lidarxistin, dîlan tên kişandin û eraq tê vexwarin...

Gelek pirsgrêkên me yên wisan hene. Lê tu kesên me ku li ser van pirsan lêkolînan bikin, tune ne. Kes lê napirse, ka çima em ketine vê rewşê? Riya felatê çi ye?

- Weke ku tu jî zanê, di van rojan de salvegera jenosîda ermeniyên ya 1915 ne. Em şehîdên rizgariyê bihurmet bibîr tînin. Bi qasî ku ez zanîm, aşûrî gelek caran dirokzaneyan rexne dikin ku qirkirinên aşûriyan naynin zimên. Hûn dikarin me li ser wan jenosîdan ronî bikin?

Jan Şawoc: Raste gelek kes ji gelê me hatin kuştin. Ji ermenî, kurdan hatin qetlîkirin. Ez jî, wan bihurmet bi bîr tînim. Rîhsipîyên me bêhtir qala piştî qirkirinên 1914 dikin. Piştî ku ez hatime derveyî welêt û hinekî bi karê lêkolînê daketim, diyar bû ku li gelek aliyên; li Irak, Îran, Suriyê, Kafkasya û Lubnanê gelek kes hatine kuştin. Buyerên di wan salan de lêkolînên taybetî dixwazin.

Mîsyonerên emêrikayî, ingilîzî, fransî û Rûsî ji bo ku binaxeyên xwe li welatên rojhilatê deynin, di destpêka 1800 de hatin navçê. Çûn û hatina wan bi xurtî heta serê sala 1900 berdewam kir. Mîsyonerên ku nûn hatin hewil dan ku me baş nas bikin. ew ziman, adet, tore û diroka me baş fêr bûn. Tê gihîştin ku di destpêkê de kesên ku karin wan bihewînin aşûrî, ermenî û Rom in. Û ew li wir biçîh dibin. Ji bo ku hatina xwe nîşan bidin, dest bi avakirina hinek sazîyan dikirin û di berde jî ola filahîyê belav dikirin. Hinek gavên pozîtîf avêtin. Yanî dirûbûna wan gava di serî de derketiba holê, wê cihê wan li nav me çênebûba. Weke mîsal 1840 de li Urmiyê nivîsên bi sûryaniya-rojhilat çap kirin. Kovara yekem ya aşûriyan li wir çap bibû, paşê dibistan, nexweşxane û dêrên ku bi mezhebên cewaz ve girêdayî, ava kirin. Xelkê bîr û bawerî bi mîsyoneran anîbû. Mîsyoner jî pir jîr bûn. Her ku diçû dijîmantî û nakokiya di navbêra gelên li mintîqê xurttir û bibertir dibû. Mîr Bedirxan di sala 1843 û 1846 de çû bi ser aşûriyan de. Gelek kes li Botanê hatin kuştin. Belgeyên nûn nîşan didin ku di dema çûn û hatina mîr de, di navbera Xerpêt û Torê de gelek gundên li ser rê, hatibûn wêrankirin. Qirkirin, ji sala 1850 heta 1880 nesekîn. Di wan salan de Elmanya dixwest cihê xwe yê di navçê de firehtir bike. 1891 û 1895 de qirkirinên sultanê Osmanî Evdilhemîd dest pê dike. Evdilhemîd pir fenek bû. Gelên navçê berda hev. Paşê ji kurdan Alayên Hemîdî ava kir. Bi taybetî ji bo ku jenosîda 1895 ya li Amedê veşêre, bi derewa "serhildanê" belav dikir. Li Amed, Riha, Torê, Botan, Wan û Colemêrgê gelek kes hatine qetlîkirin. Li wan deveran bi hezaran aşûrî hebû. Niha şopekî jî ji wan

nemaye. 1909 de Evdilhêmîd dîsa derdikeve holê. Li der û dora Edenê 30 hezar ermenî û aşûrî hatin qetlîkirin. Gelek kesan berê xwe dan Kafkasya, Emerîka û Latîn Emerîkanê. Bi salan li wir man. Hinek bi paşve vegeriyan. 1910 de Ermenîstana Tirkîyê kete bin kontrola rusan. Ew bûbû hêviyek mezin ji bo rizgariya ermeni û aşûrîyan. 1914 de li Torê seferberîk hate îlankirin û mêrên wir tev birin eskeriya romê. Paşê em pê hisiyên ku ew tev hatin kuştin. Piştî ku Torê bêmêr û parastin ma, rîya qirkirinê ji tirkên re vebû. Berî jenosîda Torê, Itîhat û Terakîyan wesan dan xuyanîkirin ku şer li hemberî ermanîyan tê kirin. Lewmaye ku li Torê tu kesî amadekariya şerî ne dikir. Paşê tirkên dest bi qetlîkirina grubên bêhêz kir. Kesên dihatin kuştin mîna sîxurên hin ji welatên Ewropî û Emerîkanîyan nîşan didan. Piştî avakirina Komara Tirkîyê jî, qirkirin nesekîn. Lê bi awayekî modern dihatin kirin; dibistanên me hatin girtin, rewşenbîrên me avêtin zîندان anjî nefîkirin. 1920-21 de li Rihayê di hundirê çend rojan de hejmarek mezin ji sûryanîyan bi zora Kemal Paşa hatin sirgonkirin. Gelek rewşenbîr bidarvekirin. 1924 de Serhildana Nasturiyan hat perçiqandin û wahşeta artêşa tirkên bi salan di hundirê Iraqê de domiya. Gelek kesan barkir û çûn Misir, Lubnan û Kibrisê. Rewşenbîr hatin bédengkirin û gel hat tirsandin. Paşê jî şaxên CHP li Tora Evdînê hatin vekirin û polîtîka tirkîkirinê bi xurtî domand. Û dewlet bi tevayê hêza xwe ev dever xiste bin kontrola xwe.

1933 de li Asûrîstana Iraqê, li hemberî rejîma Iraqê aşûrîyan serî rakir. 7 ê tebaxê artêşa Irak bi piştgiriya balafirên RAF yên inglîzan çûne ser aşûrî û kurdan. Wezîrê Iraqê yê hindurû berî wê diçe Tirkîyê û li gorî belgeyên di dest me de, plan li wir ji tirkên re tête gotin. Berî qirkirinê leşkerên tirkên li ser sînorên bicîhkirin. Piştî qirkirinê kesên ku ji destên wan rizgar dibin, bi destê leşkerê tirkên tîn kuştin. Navenda serhildanê Sîmîlî û Suraya ji holê radikin. Ew bûyer di dîrokê de bi "Qirkirina Sîmîl" tê navkirin.

Berî şerê cîhanê yê duwê, Tirkîyê carekî din berê xwe da gelên nemisulman. Wê carê Îsmet Paşa dixwest ku dawîya wan bîne. Lê balyozxaneyê rusan li Stembolê pê hisiya û plan tête rawestandî. Paşê gelek kes ji aşûrîyan di bin navê ihtiyatê de kirin leşker. Ew kes venegeriyan malên xwe. Tev li Enedolê tî û birçî man û mirin. Di duv wê de, xela hat. Xelk ji birçîna dîmir. Ew derd ne bes bûn, di ser de jî baca "Varlik" hate danîn. Kesên ku baca xwe nedida, ew sirgonî Enedolê dikirin. Li navçe, hunermendan dev ji karên xwe berdan û gelek kes bûn penaber. 1950 de pîrsa Kore û Kibris derket holê. Gelek kurd û aşûrî hatin şandin. Lê mixabin li ser wê bûyerê ti lêkolîn nehatin kirin. Ez hinekî lê kûr dibim û di derheqa wê buyere de dokumentan didime hev. Salên 1960 çûna Elmanya dibe hêviyek mezin. 1964 de li Torê MIT (rêxistina polîsî a tirkên) û hin feodalên kurdan xwestin tirs û revê têxin nava gelî. Armanca wan ew bû ku xelk bar bike û malên wan talan bikin. Di wê demê de serokê belediya Midyadê Zîwer Midyat bi MITê re kar dikir û rola serekî dileyist. Cemîl Îşlerê Êstîlî, M. Alî Arian, H. Abdulkerîm Güven yê ji

MHPê jî alîgirê wan bûn. Lê divê bête gotin ku gelek kesên kurd, mîna malbata Nehroza jî alîkariya sûryaniyan kirin. Dr. Rifat yek ji wan kesan bû ku divê navê wî ez bi başî bînim zimên. Wî li dijî xeraban hemû tiştên qanûnî kir û moralek mezin dabû sûryaniyan... 1974 de dagîrkirina Kibrisê bû sedem ku li dij sûryaniyan hinek plan bîn çêkirin. MIT û kesên li jor ku hatine binavkirin, carekî din bi rola xwe ya xerab rabûbûn. Şerê navxweyî yê Lubnanê jî pir tesîr li me kir.

- Tu di pirtûka xwe ya dawî, "Kürt Milliyetçiliği ve Ulusal İnkarcılık" de gelek rewşenbîr û serokên partiyên kurdan rexne kirîye. Di nav wan kesan de Cegerxwîn, M. Anter, Barzanî, M. E. Bozarslan, K. Burkay, M. Baksî, M. Yetkîn, E. Xemgîn jî heye. Armanca we çi bû? Rewşenbîr û rêxirawên kurdan, aşûriyan baş fêmdikî an na? Mirov dikare çi bike?

Jan Şawoce: Min gelek ji literatura Mezopotamyayê berhev kiriye. Beşa kurdî yek ji wan e. Ez wan berheman yek bi yek dixwînim.

Mixabin mîna têza dîrokî ya tirkî, ya kurdan jî xwe di wan berheman de dide der. Bi salan e ku ez radiwestim. Lê heya niha ez pêgî ti nivîskarekî kurdan nebûm ku wan berheman rexne bike. Dawî min biryar da ku ez wan xeletiyan berhev bikim, pêşî di Kovara **Nsibin** de biweşînim û paşê bikim pirtûkek. Min wesan kir. Nivîskarên şoven û neteweperest yê tirkî jî ber talankirinê xwe herdem bûne hedefa me û ew hatine/tên rexnekirin. Qet nayê pejirandin ku rewşenbîrên kurdan li ser navê pêşverûtîyê, mîna wan bikin. Hinek ji rewşenbîrên kurdan ketine vê xeletiyê. Gava min ev şaşîti dît, ez ecêp mayî mam. Çawa dibe ku kesên pêşverû, şoreşger û demokrat dikarin wesan bikin. Dawî min biryar da ku ji wan re bêjim: bes e, bisekinin...

Bê vî pirtûkê min xwest ez bêjim ku; aşûrî jî li navçê, mîna kurd û ermenîyan gelek veqetandî û kevn e. Wan gelek caran di nava şerê netewî yê kurdan de cihê xwe girtiye û şer kirîye. Ew danûsatandînek enternasyonalîstî bû. Neyarên aşûrî û yê kurdan yek in. Aşûrî bi yekê zanin, lê kurd xwe ji vî rastiyê dûr dixînin. Di serîhildana Şêx Saîd de gelek aşûrî û ermenî cihên xwe girtin. Di serîhildanên din jî aşûriyan bi kurdan re li dij neyarên xwe şer kirin. Di destpêka şerê Barzanî de, aşûrî pêre bûn. Di avakirina Komara Mehabadê de, aşûrî bi kurdan re bûn. Di Tudehê de, di avakirina partiyên komînist yê Suriyê, Lubnan û Irakê aşûrî rolên pir mezin dabûn ser milên xwe. Îdeologên herekata netewî ya Filistinê aşûrî bûn. Divê ev bînin dîtin. Nivîsandina van pêşî wezîfa me ye. Spas ji we re.

JI NAV EDEBIYATA SWÊDÊ — 1

AUGUST STRÎNDBERG

*A*ugust Strînberg (1849 - 1912) li bajarê Stockholmê, di nav malbateke burjuva-piçûk de hatiye dinê. Wî cêrgek kar ceribandine — mamostetiya xwendegêha bilind ya gel, artistî û rojnamevanî kiriye — heta ku nivîskarî jêre bûye meslekê daîmî, sê caran zewiciye û çend caran bi periyodên dirêj li dervayî welat jiyaye.

Strînberg, wek pêşevayê edebiyata Swêdî ya nûjen (modern) nav û deng daye, wî di warê navnetewî de jî dengê xwe daye bihîstin. Wî, ji sala 1870 heta mirina xwe, xwe tenê daye nivîskariyê, qasî 55 berhemên wî hene: Roman, piyes, berevokên serpêhatîyan û nivîsên zanistî (ilmî).

*D*î nivê dawîya sedsala nozdan de pêşketina îndustriyê bi xwe re guh-randinên mezin anî nav civata Swêd. Refgirtinên hêzên çînî û mezinbûna şerê çînî xwe gihandibû merheleke bilind. Di nava van şertan de, wek endamekî çîna burjuva-piçûk, Strîndberg, di navbera radîkalîzm û konser-vatîzmê de, û di navbera olperestiyê û ateîstiyê de diçû û dihat. Ew ji fikrên dereke ra vekirî bû. Ji gelek alîyan ve bi gelşên (problem) hevdemî re eleqeder dibû. Darwîn, Marks û gelek alimên din dixwend. Di huner û edebiyatê de li rêçên nû digeriya. Wî, întiba mezin ji nivîskarên ewrûpî wek: Dickens, Zola û Dostojevîskî girt. Di pirtûkên wî da hemû pirs û gelşên demî, hatine nitirandin. Lê rêçeke wî ya zelal û sabît tune ye di berhemên wî da. Di salên 1890î de, çima ku li dijî dêrê nivîsibû, li ser wî dawa hatibû vekirin. Dadgehê ew serbest berda, lê piştî vê bûyerê, ew li Swêdê nema, çû dervayî welat, bi salan li Elmanyayê û fransayê jiya. Lê di dawîya emrê xwe de dişan giranî da olperestiyê û li aliyê hêzên radîkal cî girt.

Jin, di civata nû de rola jinê, babeteke sereke ye di piyes, roman, û helbestên wî de. Di vî warî de jî fikreke wî ya sabît tunebû. Carna azadiya jinê diparêze û carna jî jê nefret dike.

Aliyê wî yê taybetî ew bû ku, wî zû dinivîsî, dramatîze dikir û berî hertiştî wek yekemîn nivîskarê romana Swêdî ya realîst xwediye xezîneyeke peyvan ya gelekî dewlemend bû. (Gothé 26 hezar, Strîndberg, qasî 21 hezar peyv-kelîme- bi kar dianî.) Wî bi çavêkî objektîv, her eşiyayek yan jî dîdemek bi hemû detayên wê dida. Aliyekî wî yê din jî ew bû ku, heta derketina wî, tu nivîskarekî Swêdî qasî wî babetên munaqasha û gotubêjan neajotibû pêş.

Du salan berî mirina wî, di 63 saliya wî da, ew bi daxuyanî û meşeke mezin hat pîrozkirin. Xaniyê ku têda mir niha wek muze, bi navê Muza Strîndberg ji xelkê re vekirîye.

Berhemên Strîndberg yê meşhûr ev in:

- 1- Kurê Jinika Xizmetkar — Otobiyografi
- 2- Dizewicin — Berevoka Serpêhatîyan
- 3- Bav — Pîyes(trajedî)
- 4- Odeya Sor — Roman
- 5- Welatê Nû — Roman
- 6- Runiştvanên Gravê — Roman

LI SER NÎV PARÇE KAXEZ

August STRÎNDBERG

Werger : X. LEZGÎN

Barê malbarkirinê yê dawiyê jî çûbû, mala xwe ji binîva bar kiribû; mêrekî ciwan, qeytaneke reş ya şînê li dora fotorê wî alandî, carekî dîsan li hundirê xanî doşbû, çavê xwe gerand, ji bo ka gelo tiştek jibîr kiribû yan na. —Na, tu tiştek jibîr nekiribû, hîç; û ji hundir derbasî sivderê bû, biryara xwe dabû, ku hîç li ser jiyana xwe ya di vî xanî da nefikire. Lê belê li sivderê li ba telefonê, kaxezekî nîv-par, bi dîwar va pît hatibû zeliqandin; û seranser bi destnivîsên qelema hêşîn zela bûn, dihatin xwen-

din, yên din jî bi qelema reş yan jî sor, bi stîleke xerab hatibûn nivîsandin. Hertîşt li ser vî kaxezê bû, hemû ew dîrok û serpêhatiyên wî yên du salan, ku di vî xanîda jiyabû, hertîştê ku wî dixwest jibîr bike, li ser vî kaxezî nivîsandî bû; demeke dirêj, ji jiyana mirov li ser nîv parçe kaxez.

Wî ew kaxez ji wir rakir anî xwarê; ew ji wan kaxezên destnivîsên musvede yên zer bû ku wek rengê tavê dibriqî. Wî ew danî ser pêxirikê û xwe di ser da xûz kir û gişt xwend. Pêşiyê navê wê hebû: Alîse, ev nav, bedewtirîn nav bû ji bo wî wextekê, ji ber ku ev navê dergistiya wî bû. Û numra 15 11. Wek hejmareke li ser încîlê di dêrê de, xuta dikir. Li ser nivîsandibû: Banqe. Ev îş û karê wî bû, îşê muqeddes, ku nan, mal û jin dabû wî, bingehê hebûn û jiyana wî. Lê li ser çixêzek hatibû kişandin! Vê banqê îflas kiribû û ji ortê rabûbû. Lê ew zû hatibû xelaskirin, derbasî banqeke din kiribûn, piştî demekî gelek kurt, yê ku wî bi bêhizûrî û bi tirs derbas kiribû.

Wisa dor bi dor li du hev dihatin. Dikana gulfiroş, fayton (ku wê demê wek texsiyên niha dixebitin-werger) Roja nîşaniya wî bû, wê çaxê berîka wî ji peran tijî bû.

Paşê: maxaza mobîlya, hostayê kaxezên dîwaran: ew hêlînê çêdike. Buroya barkêşiyê: ew jî ji bona malbarkirinê.

Bilêtxana operayê 5050. Nû zewicîbûn, ew jî ji wan kesan bûn ku rojên yekşemban diçûne operayê. Dema wan a herî xweş ku bédeng rûdiniştin û xwe di nav xweşî û hizûrê de didîtin, li welatên çîrokan li aliyê din ê rîdoyê (perda tiyatroyê, yan jî sînemayê).

Dura navê mêrekî tê, di ser vî navî ra jî çixêzek hatiye kişandin. Ev hevalekî wî bû, ku di civatê da xwe gihandibû ciyekî hinekî bilind, lê bê ketin û rabûn nikaribû serfiraziyê bi dest bixe. Û gelek caran mecbûr bû ku li ciyên dûr seyahet bike. Çi karekî pûç e!

Li vir tişteki nû xuya kir, ku ketiye nav jiyana wan. Bi destê berdestiyê (qewraşê) û bi qelema hêşîn hatiye nivîsandin: “Xanim” kîjan xanim? Ew! eva ku bi mantoyê fire, bi rûyê melûl, ku wisa bédeng dihat û tucar di nav salonê ra derbas nedibû, tenê di riya korîdorê ra derbas dibû diçû oda razanê.

Li bintara navê wê navê doktor L. hebû.

Yekem car e ku navê miroveke wan li wir xuya dike. "Dayê". Xasiya wî ye ev, ya ku her tim xwe ji wan dûr digirt, nedixwast vê cota nûzewicî aciz bike, wê dixwest wan bi tenê bihêle. Lê niha roja tengasiyê bû, bang li wê jî kiribûn, ji ber ku hewceyî wê bûbûn.

Dûra destnivîseke bêtewş, bi qelema sor û hêşîn destpêdike. Buroya komîsyonê: berdestiya (qewraşa) malê derketiye yan yeke nû tê tayinkirin. Dermanxane. Him! دنیا li wî tarî bû, li ber çavên wî reşeve hat! Dikana şîr. Li vir şîrê bê tuberkoloz tê firotin. Dikana ku baharatan difroşe, qesab û yd. Hemû îşên vê malê ne li ciyê xwe ne. Na, pir mixabin ew nexweşê nava nivînan e.

Êdî nedikanî rêzên mayin bixwîne, mîna ku di deryakî da noq be û di binê ava şor da binhêre. Buroya definkirinê jî li ber çavê wî ket. Qise jî dike—Yeke mezin û yeke biçûk, ango: tabût. Û di nav parantêzê da nivîsandî bû; ji axê.

Paşê êdî hew nivîs hebû li ser vê kaxezî! Bi axê dawî anîbû. Û maxwe rastî jî ne wisa ye.

Wî ew kaxez hilda, ramûsa û xiste berîka pêşîrê.

Di nav du deqîqan da, du salên jiyana xwe dîsan careke din jiyabû.

Dema derkete derva, ne piştî wî xûz ne jî serê wî di ber de xwar bû. Serda jî serê xwe bilind girtibû, wek mirovekî dilşa û serbilind, çimkî tiştê herî xweş ji wî re pêk hatibû. Ew jîyan bi destê çend rebenan ketibû! Têbînî: Ji kovara ROJA NÛ hejmar 15/1987 hate wergirtin.

Anton Çexov

MIRINA KARMEND

Kurteçîrok - Weşanên Welat

"Hêz û rizgarîya gel di destê rewşenbîrên wî de ye; rewşenbîrên bi namûs, ramanwer, şîyar û xebatkar." A. Çexov

Nivîskarê Rusî Anton Çexov, ne tenê di welatê xwe de, li Cîhanê bi nav û deng e. Berhemên wî di nav klasîkên edebîyata Cîhanê da ye. Yên ku ji xwendina roman û çîrokan hez dikin, ji berhemên Çexov pirr hez dikin. Berhemên wî hatine wergerandin bi zimanê pîrrên netewên Cîhanê.

Ez bi xwe jî ji kurteçîrokên wî pirr hez dikim û ez di ser rêça wî da dimeşim. Min vê rastîya xwe di pêşgotina pirtûka xwe ya Kurdî, A yekem *"Evîn û Jîyan"*ê de weha dabû diyarkirin:

"Di nivîsandina kurteçîrokan de min 'Çexov' ji xwe re kirîye rêç û didim ser vê şopê. Dema min kurteçîrokên Çexov xwend, di bin tesîra wan de mam û min jî xwest weke wî, hînek mesaj bi rêya kurteçîrokan bidim gelê xwe."

Min jî, wek Çexov, heta ku ji destê min hatiye, çîrokên xwe kurt û hindik nivîsiye. (Binêre hersê pirtûkên min yên kurteçîrokan) û bi wan gelek tişt daye xuyakirin.

Kurteçîrokên Çexov, yên ji aliyê Hesenê Metê, Batal Azîz, N. Kirîv û M. Alî K. ve hatine wergerîn, wek pirtûkêke di nav weşanên Welat de bi navê *"Mirina Karmend"* hate weşandin.

Di pirtûkê de 24 kurteçîrokên Çexov hene. Sê hebê wê N. Kirîv, çar heb M. Alî K. pênc heb Batal Azîz û duwanzde

hebê wê jî Hesenê Metê wergerandiye. Wergerwanan çîrokên Çexov li ber wergerên Swêdî, ji yên Tirkî wergerandine.

Ev pirtûk 141 rûpele. Pergala berg û rûpelan N. Kirîv çêkiriye. Di pirtûkê de li ser jîyana Çexov û danasîna wî nivîsêkê neh(9)rûpel bi îmza Weşanên Welat hatîye nivîsandin. Weşanxaneya Welat karekî heja dike ku berhemên klasîk ji edebîyata Cîhanê werdigerîne Kurdî.

Ne hewceye ku ez livir pesnê Çexov bidim. Divê xwendevanên Kurd berhemên wî bixwînin û mamostetîya wî ya edebî bi xwe bibînin.

Wek ku Yuri Bondîrev dibêjê:

"Çîrokên Çexov wek neynikekê ye. Meriv dikare gelek aliyên xwe û cîvata îroyîn tê de bibîne."

Çexov di jîyana xwe ya nivîskarîyê de, zêdeyî heftsed(700)çîrokên kurt û dirêj nivîsiye. Çexov ji bo ciwanekî ku biryara xwe ya nivîskarîyê daye, van gotinên zêrîn dibêjê:

"Binivîsînin, heta ku ji dest we tê pir bini-visin. Tiştên hûn binivîsin ku hemî ne baş bin jî, xem nake. Her ku biçe ew ê baştir bibe. Xortanîya xwe û zîrekîya serê xwe li avarê ne buhurînin.... Binêrin, ku serê pênûsa we tûj, lê ferhenga we teng be, wê çaxê divê hûn bêje û metelokên nû hîn bibin. Ji bo vê yekê jî divê hûn hertim binivîsin.... Jîyana min, fikra min û tiştên ku di serê min de hatine, divê di çîrokên min de xwe bidin xuyakirin....Kurteçîrok divê kwîr û dagirtî be."

L. Polat

JI NAV EDEBIYATA CÎHANÊ — 1

ALEKSANDR SERGEYEVÎÇ PÛŞKÎN

A. Puşkîn mirovekî navdar yê nê edebiyata klasîk a Rusî ye. Ew ji vir 198 sal berê li Moskovayê ji dayik bû. Puşkîn kurê mirovekî arîstokrat bû. Malbata wî malbatek arîstokrat bû. Wî ji çanda Ewropayê gelek hez dikir. Puşkîn ji alî Çarê Rusî ve sirgûnê Kafkasyayê û Kîrîmê bûbû. Ev salên sirgûniyê ji puşkîn re gelek bi kêr hat. Wî li sirgûnê çîrokên xwe yê bi navê “Mahkûmên Kafkas”, “Novedarê Qesrabexçê” nivîsand. Piştê demêk Çarê Rusî Nîkolay wî hanî qesra xwe. Di qesrê de Puşkîn li ser gelek projektan xebitî. Di wê demê de, di qesrê de Puşkîn “Dîroka Petro yê mezin” amade kir. Dîsa di wê wextê de çend pirtûkên edebî nivîsand. Navê wan pirtûkên wî ev in: “Çîrokên Byelkîn”, “Dubrovskî”, “Keça Maçayê”, “Keça Karmend - Ev pirtûk bi zîmanê kurdî hate wergerandin û di nav weşanên Welat de, li Stokholmê hate weşandinê}.

A. Puşkîn wexta ku 30 salî bû bi keçîkek 16 salî re zewicî. Navê jîna wî Nataliya bû. Mirovek Fransîz xwest e ku jîna wî Nataliyayê ji rê derxe. A. Puşkîn bi yê Fransîz re duelo kir û ew hate kuştin. Jiyana Puşkîn gelek kin derbas bû. Ku ew jiyaneke dirêj bijiyana dê hîn berhemên edebî yê gelek giranbîha biafirandana. A. Puşkîn bi nivîsandina berhemên xwe ve ji zîmanê edebiyata netewa Rusan re xizmetek heja kir. Nivîskarekî Rusan yê din ku ew jî gelek navdar e, Gogol ji bo Puşkîn weha dibêje: “Dewlemendiya zîmanê me û heza wê, zelaliya wê, di berhemên Puşkîn de ne.”

Li jêr em nivîsekê dirêj li ser jiyana û berhemên Pûşkîn diweşînin. Vê nivîsa li jêr **Hesenê METÊ** amade kiriye.

Kovara HELWEST

ALEKSANDR SERGEYEVÎÇ PÛŞKÎN (1799 - 1837)

Aleksandr Sergeyevîç Pûşkîn di 27ê gulana 1799an de li Moskvayê ji diya xwe bûye. Lawê malbatek dewlemend û rewşenbîr e. Wek hemû zarokên malmezin û dewlemendên wê rojê, Pûşkîn jî di piçûktiya xwe de

bi hîmgîriya klasîkên fransî mezin dibe û pirtirîn li ser lîteratûra yewnanî û fransî disekine. Hîna di heştaliya xwe de, Pûşkîn zimanê fransî wek zimanê xwe î zikmakî dizane û ji hêla din ve, Pûşkîn dadêyek heye ku gundiyeke ûris e. Herweha tev zimanê ûrisî metelokên ûrisan jî ji vê dadêya xwe hîn dibe.

Di duwanzdesaliya xwe de, Pûşkîn di dibistana bi navê Tsarkoye Selo (*1) yê de dixwîne. Ev dibistan bi destê dewletê hatiye avakirin û bi mamostên herî zane û xwende ye. Ew pêjnên ku li malê li Pûşkîn rana-bin, li vir lê dicivin. Ji ber pêwendiyên xwe yên germ, di nav hevalên xwe de tê hezkirin. Ji van hevalên wî, gelek ev hevaltiya xwe ya jidil, heta mirina wî jî domandine.

Di dema xwe ya xwendekariyê de wek gelek hevalên xwe, Pûşkîn jî dest bi nivîsînê kiriye. Helbestên wî xweştir û hêjatir in, ji ber ku hevalên wî, tenê bextreşî û tengasiya jiyana xwe ya buhurî dinivisin. Lê Pûşkîn xweşî, şadî û hêviya rojane di helbestên xwe de tîne zimên. Herweha di navbera salên 1813 û 1815an de bi nivîsîna van helbestên xwe yên xweş deng dide.

Piştî ku di sala 1817an de dibistana xwe tewaw dike, li Petersbûrgê di arşîva wezareta derveyî de wek karmendekî dest bi kar dike. Ev kar heta derekê jê re dibe alîkar ku ji bo nivisandinê ji xwe re mijaran berhev bike. Lê ev kara ne kare-kî ber dilê wî ye. Raman û armanca wî her nivîsîn û edebiyat e.

Berhema wî ya pêşîn Rûslan û Lûdmîla di sala 1820an de diweşe. Dema ev berhema wî belav dibe, mamoste û helbestvan î bi nav û deng Zûkovskî ji Pûşkîn re portrekî xwe dişîne û bi nivîsa li paş portra xwe, pesnê vî helbestvanê ciwan dide.

Di vê navberê de Pûşkîn dest bi nivîsîna helbestên politîk dike. Gira-niya naverokên wan li ser nakokiya xulam û dewlemendan e. Ev mijarên ku ew bi lêv dike, ne tenê di nav radîkalan de, lê li derûdora dewlemen-dan jî belav dibe. Malmezin û dewlemendên wê rojê, ji van helbestên wî yên politîk gelek nerihet dibin. Di vî warî de Çar bi xwe weha dibêje: «Nivîsarên Pûşkîn, li seranserê Ûristanê dibe sedema tevlihevî û aloziyê.»

Herweha xebata efserên radîkal, rêxistina Dekabrîstan(*2) jî derdikeve holê. Li ser vê yekê hemû malmezin û dewlemend peyva xwe yek dikin ku ji bo çareseriyê vê yekê hêrişekê bibin ser radîkalan.

Ji van radîkalan gelek rewşenbîr û zana têne kuştin û pirî wan bi ber tawana dûrandinê dikevin û heta Sibîryayê tên şandin. Pûşkîn bi xwe jî di nav wan de ye. Lê ji bo xatirê ciwaniya wî û ew bandora ku ziman û şarizatiya klasîkên fransî li wî kiriye, ew tê bexîşandin û ji dêla Sibîryayê ve wî dişînin başûrê Ûrîstanê, cem generalekî kevn î bi navê Însow ku çavdêriya wî bike.

Ev dûrxistina ji Petersbûrgê, ji bo Pûşkîn dibe rûkeniyek jiyanê. Lewra li vir pir dixwîne, rastî gelek kesan tê, xuşîna pêlên Behra Reş û bilindiya zinarên Kirimê bi çavê xwe dibîne. Rewşa xelkên van deverna li ber çavên wî wek pêşmalek pînekirî rengoreng dixuye. Ev hemû jî ji Pûşkîn re dibin mijar û sedem ku ew binivîse.

Di sala 1824an de wî dûrdixin navçê Pskov, li wir di wargeha diya xwe de, li Mîkaylovskoyê dimîne. Heta sala 1826an li vir dijî û xwe bi tevayî dide nivîsîna Yevgenî Onegin û beşê mezin î vê berhema xwe li vir tewaw dike. Di tenêtiya van salên wî de mijara berhema wî ya Borîs Godunov jî xwe dide ber.

Bi nivîsîna van berhemên xwe, Pûşkîn digêhiye bandewa babetê vê nivîsê. Pûşkîn, Byron û şopên wek wî xwend, xwe gihande wan û ji wan derbastir jî bû. Lê ew her birçiyê zanebûn û nûyinê bû. Ji ber vê yekê derbasî babetê nivîsarên dirokî dibe, pirî caran kat dike û dixwaze gelek kes bidin ser şopa wî.

Dema Nîkolaûs I. ji bo wergirtina taca serê xwe tê Moskvayê, ew Pûşkîn banî dadpirsiyê dike. Li wir Pûşkîn bi awakî vekirî pê dide zanîn, ku di serhildana Dekabrîstan de ew li Petesbûrgê bûya, bê şik wî ê di nav wan de cî bigirta. Li gel vê gotina xwe divê Pûşkîn pûçiya vê tevgerê jî jê re bi lêv kiri be. Lewra Nîkolaûs piştî peyivîna xwe dibêje: «Ez bi baqiltirîn meriv î Ûrîstanê re peyivîme.» Ji bo ku Nîkolaûs wî bide hêla xwe, soz û bext dide Pûşkîn ku ji vir û weha ew ê bi xwe li nivîsarên wî binêre. Lê dûre Nîkolaûs vê berpirsiyariya sansorê dide şefê polîsên polîtîk. Herweha ev azadiya Pûşkîn jî dibe wek azadiya çûkeke şaperkirî.

Ji vir û şûnde siyek bêwext û tarî dikeve ser jiyana Pûşkîn. Êdî ew pêjnên wî yên nivîsînê, wek hertim ranabin. Kêm caran, ew jî li demsalên payizê kela dilê wî radibe. Payiza sala 1830î jê re dibe demsala herî berhembar. Û dest davê nivîsîna çarçova berhemên xwe yên dramatîk; Siwarê Deqdor (1829), Mêvanê Kevirîn (1830), Mozart û Salîerî (1830). Û dûre jî Çirokên Biyelkîn (1830).

Lê Pûşkîn ji dilêriya xwe nakeve û ji dîtînên xwe nayê xwarê. Helbastên wî yên berê jî, yên li ser kûştin û dûrxistina hevalên wî jî dide xuyakirin ku dilsozê doza xwe ye. Wexta Çar bi pêşniyara ku wî bike helbestvanê qesrê, tê ba Pûşkîn, bi rûreşiyek mezin ji ba wî diçe. Ji ber vê yekê, dijîtiya di navbera Pûşkîn û desthilatan de diwartir û hişktir dibe. Lewra êdî pirsgirêk ji ser dîtînên politîk xericiye û bûye dozek şerefê.

Di sala 1831î de Pûşkîn bi evîndara ber dilê xwe, Nataliya Gonçarovnayê re dizewuce. Ji ber xweşikî û sersivikiya xwe, ev jinika ciwan bi derûdora qesrê re tavlê dikeve nava pêwendiyên fahşekî. Dema Nataliya dibîne ku Çar bi xwe jî bi wê re li ba dikeve, ev bextiyariya wê li serê wê dixe û xwe wenda dike. Pûşkîn bi her awayî dixwaze ku wê ji qesrê vekêşîne. Lê Nataliya guh nade wî û her bi ya xwe dike. Û heta ku rojekê Baron Heckerend Antes ji jina wî re nameyek xirab dişîne.

Herweha kul li ser kulê di dilê Pûşkîn de vedibe û jiyana lê diherime. Hevalê wî yên ku hatin kuştin, yên ku ketin bendîxanan, yên ku ji warên xwe hatin dûrxistin û bi karê zorê hatin arihandin; ev hemû li ber jiyana Pûşkîn dibin astengên reş û tarî. Di vî salî xwe î ciwan de xwezila xwe bi mirinê tîne. Piştî navnotiya jina xwe jî, êdî nikare li ber xwe bide û Baron banî duelloyê dike. Di roja 17 çelê zivistana sala 1837an de, di duelloyê de ji zikê xwe birîndar dibe. Û bi du rojan piştî vê birîna xwe ya giran, di ciwaniya sî û heştaliya xwe de dimire.

* * * *

Beriya hertiştî Pûşkîn di dema xwe de di edebiyata ûris de helbestvanekî mezin e. Heta dem xwe digêhîne Pûşkîn jî, edebiyata ûris li ser riya klasîzm û romantîzmê ye. Ev jî pirtirîn ji bandora niviskarên roavayî dihat.

Pûşkîn bi xwe jî gelekî van klasîkan dixwîne û heta demekê jî li ser riya Byron, Shakespeare û Walter Scott dimeşe. Lê ew vê riya wan, ji bo xwe wek ronahiyekê bi kar tîne û di dawiya dawîn de ji xwe re babetê hunerek taybetî peyda dike. Û ev babetê hunera ku tê gotin, riyek realîst e. Ji xwe berhema Keça Kapîtan jî xweş dide xuyakirin ku Pûşkîn li ser riyek realîst bûyerek dîrokî bi pêjnên evînek piçûk dide. Ev babetê nivîsê jî ne tenê ji bo wî, herweha ji bo hemî niviskarên wê rojê jî dibe şopek nû. Hêj di pey wî re jî li Ûrîstanê niviskarên mezin wek Tolstoy û Dostoy-

evskî, car bi car vegeyane ser berhemên wî û xwendine ku bizani bin ka çarçova çîrokên weha çawa ne û bi çi awayî têne hûnandin.

Li Ûristana wê rojê gelek niviskar li ser şopa wî, xwe digêhînin daraxa berhemên baştir. Rexnegîr î mezin Bîelînskî berhema Pûşkîn ya bi navê Yevgenî Onegîn wek ansîklopediya jiyana ûris bi nav dike.

Pûşkîn, Keça Kapîtan salekî beriya mirina xwe dinivise (1836). Piştî ku ev werdigere gelek zimanan, bandorek mezin li edebiyata dinê dike. Û dibêjin ku Tolstoy ji ber vê bandorê, berhema xwe ya bi navê Şer û Aştî nivisiye. Lê Dostoyevskî di nameyek -ji birayê xwe re dişîne- xwe de li ser Pûşkîn weha dibêje: "Ew helbestên narîn û herikbar yên Pûşkîn ji çend rêzikan ne zêdetir in. Ev narîn û herikbariya wan jî ji tiştêkî tê ku, niviskar her li ser hûr bûye û guherîn lê çêkiriye."

Ji bo Keça Kapîtan Gogol dîtînen xwe weha vedike: "Roman û çîrokên me yên dirêj li ber Keça Kapîtan xav dimînin, ku em wan bidin ber hev. Saxikî û nermokî digêhîje daraxek wusa bilind ku rastî jî wek tiştêkî lihevhanî û karîkatorîzeyî dixuye. Cara yekem e ku bi rastî jî karakterên ûris derdikevin holê."

Reng e, ew dema ku Pûşkîn tê de dijî, di bin çavsoyîya Çar û dewlemendan de ye. Rewşa gundî û xulamên wê rojê bala radîkalan û rewşenbîran dikêşîne. Bi pêşengiya Dekabrîstan rêxistinek dîzî tê damezrandin. Li hemberî dewlemendan, Dekabrîst di sala 1825an dikevin amadeyiya serhildanekê. Pûşkîn bi xwe ne di nav wan de ye, lê ji nêzîk ve gelekên wan dinase û bi hunera pênûsa xwe vê nakokîya desthilat û xulaman li ber çavan radixe. Lê Pûşkîn ne niviskarekî gundî ye. Ew niviskarekî pêşverû û netewî ye. Gelek Dekabrîstên wê rojê, di dadgehan de li xwe mikûr tîn û dibêjin; me dîtînen xwe yên şoreşgerî cara pêşîn ji Pûşkîn û berhemên wî girtine. Ev jî dide xuyakirin ku di warê dîtînen polîtîk de, çarçova bandora berhemên Pûşkîn di dema xwe de gelek fere û rolekî mezin lîstine.

(*1) — Tsarkoye Selo: Ev dibîstan nuha bi navê Dibistana Pûşkîn tê binavkirin.

(*2) — Dekabrîst: Dekabr bi rûsî navê meha zivistana pêşîn e. Radîkalên wê rojê, ji ber ku di vê mehê de serhildanek li dar xistine, loma ev nava li wan bûye.

Danasîna Pirtûkên Kurdî
BÎBLIYOGRAPHYA KURDISTANÊ
1903 — 1995
 Berhevkar : Dr. Abdulla Ghafor

Dr. Abdulla Ghafor ji Kurdistana başûr e. Wî navên gelek weşanên Kurdî (pirtûk, kovar û rojname) berhevkeriye û navên wan di pirtûkeke de weşandiye. Her çiqas wî nenivîsiye berhevkar û navê xwe wek nivîskar li ser pirtûkê xistiye jî, ji bo pirtûkên weha rastî ev e ku navê mirov wek **berhevkar** bête nivîsandin.

Dr. Abdulla Ghafor tenê navên pirtûk, kovar û rojnameyan nivîsiye. Naveroka pirtûkan nenivîsiye. Navên pirtûkan bi beş, beş nivîsiye. Beşê yekê, beşa giştî ye. Di vê beşê de tenê navê 10 pirtûkan nivîsiye. Ev kêm e. Xuya ye ku haya wî ji pirtûkên din tunebûye. Ne deh, em dikarin jê re navê sed û deh pirtûkan bibêjin.

Beşê duyem, li ser zimên e. Di vê beşê de navê hinek (ne temamî) pirtûkên li ser zimên

(fêrbûna zimên, rêziman) û yên perwerdekirinê nivîsiye.

Beşa sêyem, beşa edebiyatê ye. Di vê beşê de jî navê gelek pirtûkên edebî nenivîsiye, tenê navê çend pirtûkan nivîsiye. Di beşê civat de jî navê çend pirtûkan nivîsiye. Navê rojname û kovarên Kurdî yên li Ewropa jî, ji ber nivîsa **Lokman Polat** a ku di kovara Nûdemê de hatibû weşandin girtiye.

Di pirtûkê de gelek şaşî û xeletî jî hene. Navê pirtûkek roman di beşa helbestan de hatiye nivîsandin. Di amadekirina pirtûkê de metodek bi zanistî nehatiye bi kar anîn. Bi şêweyek gelek amatorî pirtûk hatiye amadekirin. Lê, digel van hemû kêmaniyan, baş e ku navên 390 heb pirtûkan di cihek de hatiye nivîsandin. Pirtûkên weha di pêşerojê de ji bo lêkolînavan dibe alîkar.

Ç. Nûjen

LI SER PIRTÛKA EVÎNDAR

Mezher BOZAN

EVÎNDAR

Lokman POLAT

ÇN

Wepanên Çanda Nûjen
(Modern Kultur Förlaget)

• • • •

Lokman Polat pirtûkek bi navê "Evîndar" nivîsiye. Ev pirtûk jî, ji kurteçîrokan amade bûye. Min li ser pirtûka Lokman Polat, ya bi navê "Xwîn û hêstirê çavan" nivîsî bû. Di navbera herdû pirtûkan de cudahîyekî heye. Dema ku me pirtûka "Evîndar" jî di ber çav re derbas kir, dê em ê vê cudahîyê bibînin. Lokman Polat di vê pirtûka xwe de metodek nûh bi kar aniye.

Di vê pirtûkê de çîroka yekhem "Du dilî" ye. Behsa jiyana Narînê dike. Di vê çîrokê de evîn û xebata ji bo welêt bi hev re dimeşe. Narînê ji Mahsûm hez dike. Herdû bi hev re dikevin xebatê. Bêyî zewac, Mahsûmî û Narînê bi hev re radizên. Narîn hemîle dimîne. Paşê Mahsûmî di şerekî li Kurdistanê şehîd dikeve. Narînê bi zikê mezin şerm dike. Narîn hamîle ye. Hevalên wî yên rêxistinê pê nizanin ku ew hemîle ye. Paşê bebiş ji ber Narînê diçe. Narîn, ji nava xebatê derdikeve û diçe mala bavê xwe. Mesaj: Dema zikê Narînê mezin dibe, du rê li ber Narînê dimîne. Yan kuştina zaroka di nava xwe de, yan jî wê bîne jiyane. Navê "Du dilî" jî vir derdikeve. Narînê biryar dide ku zaroka xwe bîne jiyane.

Di nivîsîna vê çîrokê de nivîskar metodek wisan bi kar aniye ku nayê bîr û xiyala mirov. Narîn bi bebika di zikê xwe re dipeyive. Ew bi bebika di zikê xwe re diyalogek yek alî, hîsî, manewî, datîne. Bi bebika xwe re diaxîfe û gotinên gelek girîng dibêje.

Çiroka duhem **"Xezal"** e. behsa keçeke Swîsrî, Krîstîn, dike. Keçeke rind û delal e. Pîrsa kurd bala wê dikişîne. Dikeve nava kurdan. Pîr jîr e. Kurd ji wê re dibejin Xezal. Xezalê diçe Kurdistanê. Kalekî kurd nas dike. Li ser pîrsa Kurd û Kurdistanê diaxifin. Dibê mēhvanê Kaloyî. Xezalê li kurdan rexne digire. Dibêje ew xwe kurd dibînin, lê her tiştên wan bi zimanê tirkî ye. Rexneyeka wê ya din jî li ser mērên kurda ye. Wan doxînsist dibîne. "Lê jinên kurd êdî binamûs in" dibêje. Lê car din jî Xezalê dema ku vedigere welatê xwe, bi xortekî kurd re dize-wice. Mesaja vê çîrokê bi kurta hî ev e: Pîrsa kurd li Ewropa jî di rojevê de ye. Biyanî jî dikevin nava tekoşîna gelê kurd. Krîstîn, Xezalê, yek ji wan e. Herku çendî kêmasîyên kurdan hebin jî, Xezalê di vê tekoşînê de cihê xwe xurtir dike. Di vê çîrokê de mirov dikare assîmîlasyona tirk ya dijwar û şowenîstîya tirkan jî bibîne.

"Dîtinên Xeter" di rêza sisiyan de ye. Xelîl Îbrahîmî mamoste ye. Dikeve meşa cenazê hevalê xwe. Tête girtin. Polês li wî îşkence dike. Dixwazin ku lê heq bikin ku ew jî di rêxistina çepê tirk de ye. Lê ew dibêje ku ew kurd e. Îşkence bēhtir dibe. Dîtinên Xelîl Îbrahîmî ji wan re xeter e. Dawîyê Xelîl Îbrahîmî derdixin qata pēncan û wî davêjin

xwarê. Xelîl Îbrahîmî namire, lê felc dibe. Mesaja vê çîrokê ev e: Tehem-mila dewleta tirk ji dîtinên cuda re tune ye. Di rastîyê de, li Tirkîyê netewa kêr, tirk bixwe ne. Lê îdeolojîya fermî hemû gelan tirk dihesibîne û bi vî awayî tirkîtiyê diparêze.

Ya çaran "Wahşet" e. Hesen jî ma-moste ye. Pîr çaran tête girtin. Ji zor-daran hew e ku gerîllayên ji wî gundî derdikevin tev esera Mamoste Hesen e. Rojekê leşkerên taybet davêjin ser mala wî. Dibêjin ku ew gerîlla ne. Lê Hesenî dizane ku ne ew in. Direve. Jina Hesenî U zarokên wî dikujin û dixin sitûyê kurdan. Ji xwe mesaj jî ev e ku dewleta tirk kurdên welatparêz dikuje dixê sitûyê kurdan. Lê kurdên xwenas bi vê yekê zû dihisin.

"Xalo Hesen" di rêza pēncan de ye. Xalo Hesen mirovekî welatparêz e. Leşker gundê wî vala dikan. Li wî îşkence dikan. Xalo Hesen mala xwe bardike Stenbolê. Li wir jî welat-parêziya xwe berdewam dike. Xortekî kurd dibe mēhvanê wî. Xort pîr pesnê xwe dide. Paşê diçe. Piştî çendakî bi çend polîsan re tête mala Xalo Hesenî. Wî digirin. Mesaj: Welatparêzî bi her awayî berdewam dike. Kesên welat-parêz divê ku di axaftinên xwe de dirist bin.

Çiroka şeşan **"Ji kalê heftê salî çî dixwazin"** e. Xalê Seîd mirovekî we-

latparêz e. Hevala kurê wî Xezalê tê li mala wî dibe mêhvan. Paşê Xezalê têtê girtin. Xezalê xeber nade. Lê dema ku polês li birayê wê îşkence dike, navê Xalê Seîd dide. Xalê Seîd û kurê wî digirin. Li wan îşkence dikin. Xalê Seîdî berdidin. Lê piştî du rojan Xalê Seîd dimire. mesaj: Zilma dagîrkeran e. Dema ku nika-rin yekî bidin xebardan, li merivên wî îşkence dikin. Eva wehşet e.

"**Dayika Niştiman**" di rêza heftan de ye. Behsa jineke kurd dike. Welatparêz e. Leşkerên zordar gundê wê vala dikin, lê ew terka gundê xwe nake. Gerilla tên cem wê û diçin. Mesaj, berxwedan û welat-perweriya jineke kurd e.

"**Xirtiko**" di rêza heştan de ye. Behsa dayikeke kurd dike. Bi xirtiko ketiye. Diçe kurê xwe yê li zindanê ziyaret dike. Li ser şehîdan diaxifin. Mesaj: Xirtiko bi xwînrijandinê derman dibe. Pirsgirêka kurdan jî dişibihe xirtikoyê.

Di rêza nehan de "Evîndar" heye. Li ser jiyana du gerillayên leheng e. Şîrwan û Sîpan ji hev hez dikin. Şer dikin. Şehîd dikevin. Mesaj, evîna du gerilla bi dîsîplîna gerilla çawa dimeşe ye.

"**Wax li min li Xerîbîyê**" çiroka dehan e. Malbateke kurd koçber dibe ji ber zilma dagîrker. Lê li

koçberîyê xaniyê wan dişewite û sê zarokên wan dişewitin. Mesaj, zilma zordar û lixweheyrîmayîna li xerîbîyê ye. Sosyal e.

Çîroka Yanzdehan "**Mixara şejhîdan**" e. Şîmal xortekî jîr û romantîk e... Dibe gerilla. Musademe di navbeyna leşkeran û gerillan de derdikeve. Gerilla Şîmalî û hevalên wî nabin şer. Wan dişînin nig xrûbeke din. Li ser rê di şikeftê re derbas dibin. şikeft pir dirêj e. Pir kes di vê riyê de gangren bûne. Şîmal jî nigê xwe wenda dike. Mesaj: Li pêşîya gerilla pir asteng û dijwarî hene. Lê gerilla hemû tiştan dide ber çavên xwe û dibe şervanê azadiya gelê kurd.

"**Nîjadperestîya Dixtor**" di rêza duwanzdehan de ye. Şîrzad û Şîlan ji ber zilm û zordariya leşkerên tirk koçber dibin, diçin Ankarê. Li wir milê Şîlanê dişikê. Diçin nig dokto-rekî. Doktor dibîne ku Şîlanê kurd e. Xwe nebaş dike. Milê Şîlanê şaş girêdide. Paşê Şîlan li ba dokto-rekî kurd baş dibe. Mesaj: Herku çendî doktorê tirk sunda Hîpokratê xwendibe jî, şowenîstê di nava wî de derdike-ve pêş. Zilma dewleta tirk li her derê xwe nîşan dide.

Çiroka sênzdehan "**Kûçik Nehew-tiya**" ye. Ev çîrok mînanî pêkenokekê ye. Kûçikê gunde Begêreş her tim di-hewte û biyanîyan dide dest. Leşkerên

tirk ji kûçik bawer bûn û di qereqolê de bi rehetî rûdiniştin. Lê gerîlla kûçikî dixapînin û davêjin ser qereqolê û pir leşker dikujin. Paşê leşker xwedîyê kuçikî, Heqoyî, digirin û lê îşkence dikin. Mesaj zilma leşkerên tirk xuya dike. Şaşîya kûçikî dibe sedema zilma li ser xwedîyê wê.

"**Keçika Jîr**" di rêza çardehan de ye. Zîlan gerîlla ye. Nexweş dikeve û ji çîyan dadikeve bajarên. Lê zû deşîfre dibe û bi çend hevalên xwe re car din diçe çiyê. Bûyerek di navbera wan û cerdevanekî bêzîrar de derbas dibe. Mesaj: Gerîlla ne tenê ji şer re, lê belê ji pîlan û proxram çêkirinan re jî jîr e.

Çîroka çardehan "**Xezeba Dijmin Wê Dîn Kir**" e. Sakîne, jina kurd, hersê zarokên xwe jî wenda dike. Kurek û keçekê wê di refên gerîlla de şer dikin û şehîd dikevin. Kurê wê yî din jî li bajêr bi zilm û tadeya dijminî tê qetilkirin. Sakîne aqil davêje, paşê jî qehran dimire. Mesaj: Zordariya dijmin weke hertim li pêş e. Çîrokeke sosyal e.

"**Xapandin û Kuştin**" kurteçîroka panzdehan e. Behsa bûyera Mîrzayî dike. Welatparêz e. Dikeve zîndanê. Piştî ku ji zîndanê derdikeve bi xurtî dixwaze ku here serê çiyê. Zemanekî dirêj li hêvîya bersiva gerîlla dimîne. Paşê xûbekî

kontrgerîlla tê gundê Mîrzayî û wî dixapînin û wî û çend mîlîsên di gund de dikujin. Mesaj: Dewleta zalim vala nasekine. Her tim bi lîbasên gerîlla gundîyan dixapîne. Divête ku welatparêz li xwe miqate bin.

Çîroka dawî "**Qederê Bigewirînin**" e. Meyase û sê zarokên wê ji ber hovîtiya dijmin ji gund direvin. Li cihê ku diçinê dergûşa wê çê dibe. Navê wê dike Qederê. Mesaj: Dijmin har e. Gundan dişewitîne. Gundîyên bêguneh dike. Her xerabî jê tê. Ev çîrok jî vê barbarîya dijminî dide ber çav.

Çend gotin: Ez birêz Lokman Polatî ji bo vê xebata wî pîroz dikim. Di pirtûka Evîndar de bûyerên sosyal cih digirin. Şoreşa Kurdîstanê di her çîrokê de xwe dide pêş. Ez hêvîdar im ku Lokman Polat vê xebata xwe bidomîne. Bi silavên germîn.

Lokman POLAT

MÊRXAS
(Serpêhatiyên Kurdî)
Derket

TÎRÊJÊN HÊVIYÊ
Derdikeve

Romaneke giran û girîng
BÎRA QEDERÊ

Senar ŞAHÎN

Min ji sala 1975an hetanî niha gelek roman xwendiyê. Di nav wan romanên ku min xwendibû de du roman mirov bi balkêşî dikişand nav rûpelên xwe. Yek jê ya Çernîşevskî “Çi Bikin?” bû, ya din jî ya Erebe Şemo “Dimdim” bû. Ev romana sêyem ku min kişand nava xwe, di despêka xwendinê de min bi xwe ve girê da romana Mehmed Uzunî “Bîra Qederê” bû.

Romana bi navê “Bîra Qederê” romanek girîng û gelek giran e. Romanek bi awayê şeweya modern hatiye nivîsîn. Bûyerê di romanê de bi hostatî li hev hatiye honandin.

“Bîra Qederê” romana jiyan û têkoşîna têkoşerê navdar, westayê rêzimanê Kurdî Celadet Bedir-Xan e. Mehmed Uzun bi hostatî teknîkeke nivîsê bi kar aniyê ku, mirov dibêje qey ew (Mehmed Uzun) û Celadet Bedir-Xan li cem hev runîştine û li rûqalê hev bi hev re axifiyane û bi hev re vê romanê nivîsîne. Dîyalogên di nav herduyan de (gotinên Celadet Bedir-Xan bi stîla nivîsê ya piçûk hatiye nivîsîn û yên Mehmed Uzunî bi stîla mezin hatiye nivîsîn)

wisan germ e û bi hevûdu ve girêdayî ye ku mirov qet ferq nake ku ev roman ji alî mirovek ve hatiye nivîsîn. Nivîskarê romanê û qehremanê romanê bi şîrîkatî ev roman nivîsîne. Ji xwe yekî ku ji Celadet Bedir-Xan hayîdar nebe û Mehmed Uzun nas neke, yan jî ev roman bê wergerandin bi zimanekî din û biyanîyek bixwîne, dê bibêje van herdu zilaman bi hev re çî romanek xweş afirandine. Ev metod di romannivîsê de metodeke nûh e. Metodeke nûh ya din jî ev e; roman ji ber wêneyan hatiye afirandin. Nivîskar li wêneyan dinêre û li gor teswîra wan wêneyan romana xwe dihone. Ev jî hostatiyek bi serê xwe ye.

Mirov gava ku dest bi xwendina romana “Bîra Qederê” dike, êdî mirov naxwaze ku dest ji romanê berde. Jiyan û têkoşîna Celadet Bedir-Xan di dîroka neteweya Kurd a nêzîk de cihek gelek girîng digire. Divê her Kurdê welatparêz pê bîzanibe. Malbata Bedir-Xaniyan û bi taybetî jî Celadet û Kamuran Bedir-Xan xizmetên ku kirine, ji alî gelê Kurd ve tu car nayê jibîrkin. Mezinahî û rumetiya kar û xebatên wan, girîngiya berhemên wan di dilê we-

latparêzên Kurd de dijî. Têkoşîna wan a ji bo azadiya gel û rizgariya welêt, xizmetên wan ên bi fedakarî, xebata wan ên çapamenî û xizmeta wan a ji bo fêrbûna rastnivîsîna zimanê Kurdî hêj jî ji bo ronakbîr û nivîskarên Kurd ronahiyek e, zela-liyek e, rêzaniyek e. Ew kar û xebatên wan îro jî rê nîşanê welatparêzên Kurd dide. Ji bo vê yekê, nivîsandina dîroka kar, xebat û têkoşîna wan, nivîsandina romana wan gelek girîng e û pêwîst e, karekî bi rûmet e. Mehmed Uzun yek ji van nivîskarê Kurd e ku vî karê bi rûmet haniye cîh.

Romana “Bîra Qederê” romana tradejiya ronakbîrên Kurd e. Jiyana ronakbîrên Kurd ên dramatîk hêj jî dom dike. Ronakbîrên Kurd ên li sirgûnê duh jî gelek zehmetî kişandin û îro jî gelek zehmetî dikişînin. Dîrok dubare dibe. Duh, jivîr 50 sal berê Celadet Bedir-Xan ji bo ku kovara Hawarê derxe, biweşîne, zêrê jina xwe difroşe. Îro, 50 sal paşê hinek nivîskar ji bo ku kovar û pirtûkên xwe derbixin, biweşînin, ew jî zêrê jina xwe difroşin, ji qirika zarokên xwe dibirin, bi pereyên zarokên xwe berhemên xwe diweşînin. Helbet ev jî fedakariyek bê hempa ye, welatparêziyek giranbiha ye. Trajediya pêvajoya jiyana ronakbîrên sirgûnê berdewam e. Loma jî romana “Bîra Qederê” bi van gotinên Goethe « Mehr lich (hinekî din ronahî)...» dest pê dike.

Romana “Bîra Qederê” ji 15 wêneyan, yan jî ji 15 beşan pêk hatiye. Wêneya pêşîn, an jî beşa yekem bi ji dayikbûna Celadet dest pê dike. Piştê têkçûna serîhildana Bedir-Xaniyan a li Cizîra Botan, siltanê Osmaniyan malbata Bedir-Xaniyan ji Kurdistanê sirgûn dike, wan dibin di Stenbolê de bi cîh û war dikin. Vegera wan a Kurdistanê li wan qedexe dikin. Emîn Alî Bedir-Xan (bavê Celadet Bedir-Xan) li Stenbolê dijiya. Jina wî Semîhe hemilê bûye. Wexta ku Semîhe Xanim diwelide, jê re Celadet dibe. Lê Celadet mirî dibe. Piştê ji dayikbûna Celadet çend saet derbas dibe rih û can bi Celadet re zindî dibe. Mehmed Uzun bi metodek gelek balkêş û bi hostayî qala (behsa) welidandina Semîhe Xanimê dike.

Di romanê de gelek teferuat hene. Agahdariyên girîng hene. Qala malbata Bedir-Xaniyan, qala Kamuran û Sureya Bedir-Xan tête kirin. Ez dê behsa wan nekim. Tenê behsa Celadet (li gor honandina romanê) bi kurtahî bikim.

Celadet ku mirî jî dayik bûye, paşê dibe zindî û roj bi roj mezin dibe. Ew bi hîs û ramanên welatparêziyê mezin dibe, digihe, dikemile. Celadet zarokê sirgûnê ye. Li xerîbiyê jî dayik bûye. Wî hêj Kurdistanê bi roniya çavê xwe nedîtiye, hesreta Kurdistanê di dilê wî de ye.

Celadet li Stenbolê mezin dibe. Ew û keça Alî Siûd Begê (ku bi eslê xwe Arnawîd e) Canan hevûdu dînasin, dibin hevalên hevûdu. Ew bi hev

rojên xweş û bextewar derbas dikin. Mehmed Uzun, hevûdu dîtina Celadet û Cananê û bi hev re razana wan bi zimanekî edebî gelek baş qal dike. Nivîskarê romanê, zimanê erotîk gelek baş pêk aniye. Celadet û Canan dibin destgirtiyên hev, lê ji ber gelek sedemên rewşê bi hevûdu re nazewicin. Evîndariya wan di dilê wan de didome.

Celadet dibe xortekî jîr. Di wê demê de şerê Cihanê dest pê dike. Ew jî diçe di ordiya Osmaniyan de serleşkerî dike. (Di beriya wê demê de di Stenbolê de gelek bûyer çêdibin. Li Stenbolê Kurdek, paşayek Osmanî dakuje, Siltanê Osmaniyan Ebdulhemîd hemû malbata Bedir-Xaniyan û sê hezar Kurdên din sirgûnê cihên din dike. Min behsa wan nekir. "Bîra Qederê" romanek berfireh e. Ji alî pîrbûna bûyeran û naveroka xwe ve gelek xurt e. Divê xwendevan romanê ji serî hetanî dawî bixwînin ku honandina bûyeran bizanibin.)

Du birayên Celadet li Almanyayê ne. Celadet û Kamuran diçin cem herdu birayên xwe. Celadet û Kamuran demeke dirêj li Almanyayê dimînin, li wê Unîversîteyê dixwînin. Ew di jiyana xwe ya Almanyayê de gelek zehmetî dikşînin. Di nav feqîrî û xêzaniyê de dijîn. Celadet cil û libasê xwe difroşe.

Aştê demeke, Celadet ji Almanyayê diçe Misirê. Di rêwîtiyê de Celadet hinek Cihû dinase. Ew bi hev re diaxifin. Yekê Cihû jê re dibêje: "Ziman ruhû me Cihûyan

e." Ev gotin gelekî tesîr li ser Celadet dike. Paşê gava ku Celadet Bedir-Xan kovara Hawarê diweşîne, di hejmarek de serpêhatiya Cihûyan û zimanê wan dinivîse. Celadet ji Misirê jî diçe Libnanê û paşê jî diçe Suriyê. Li Suriyê Memduh Selîm Begê dibîne. Memduh Selîm Beg, wek ku tête zanîn, qehremanê (lehengê) romana "Siya Evînê" ye. Celadet li Suriyê Mewlânzade Rîfat Beg û çend dostên xwe yên din jî dibîne. Mewlânzade Rîfat Beg, berê li Stenbolê rojnameya "Serbestî" weşandibû. Celadet jî di vê rojnameyê de demek xebitibû.

Celadet, Memduh Selîm Beg, Sureya û Kamuran Bedir-Xan, Mewlânzade Rîfat Beg û hinek kesên din damezrandina rêxistina "Xoybûn" ê pêk tînin. Li Libnanê damezrevanên rêxistina Xoybûnê civîn çêdikin û li hev wezîfe parve dikin.

Celadet Bedir-Xan bi wezîfe diçe Kurdistanê başûr û rojhilat. Li wan deran gelek bûyer tene serê wî. Mixaberat li pey dikeve, wî teqîp dike. Celadet bi hezar zehmetî xwe ji destê rejîma Îranê xelas dike. Celadet vedigere Suriyê.

Celadet Bedir-Xan ji bo weşana kovarek dest bi amadekirina xebata kovarê dike. Celadet weha dibêje: "Ez fikirîbûm û bi tecrûbeyên xwe jî hîn bûbûm; dermanê cehaletê ne leqelaq û gotinên qelaw ên fiş û paşgotiniyên der û dorê bûn. Derman berhem û eser afirîn û avahî bûn."

Celadet bi vê bîr û baweriyê bîr-
ara xwe dide ku kovareke çandî û
edebî ya xwerû bi zimanê Kurdî
biweşîne. Di meha Gulanê ya
1932an de, kovara Hawarê hejmara
yekem derdikeve. Kovara Hawarê
di rojnamegerî û weşanvaniya
Kurdî de cîhekê xwe yê girîng heye.
Hawar kovarek gelek giranbiha ye,
bi qîmet e. Kovara Hawarê bi
weşana xwe dibe dengê zanînê,
dengê xwenasînê. Celadet di her
hejmarî de gelek nivîs dinivîse. Ce-
ladet ji bo gelê Kurd dinivîse. Piştê
demêke dirêj Celadet û Canan li
Suriyê hevûdu dibînin. Canan bi
yekî dîplomat re zewiciye. Piştê
hevûdu dîtina wan, nivîskar wan
herduyan dîsa bi hev dide razanê.
Li gorî tîkiliyên Celadet û Cananê
ên erotîk, mirov difikire ku di wê
dema berê de Canan ji keçên Swêdî
yên îroyîn jî comertir bûye. Canan
hem wextaku keça bakîre bûye bi
Celadet re radîzê û hem jî wexta ku
zewicandî bûye bi Celadet re
radîze, bi hefre eşq dikin. Celadet û
Canan 33 roj di odeya otelê de bi
hevre dimînin. Paşê Canan bi
keştiya Pîere Lotî diçe Stenbolê û
terka Celadet û terka Mêrê xwe
dike.

Jetanî livir ku min qal kir, hinek
beşên ji bûyerên romanê bûn. Min
naveroka romanê bi temamî qal
nekir. Yên ku dixwazin bi temamî
xebat û tîkoşîna Celadet Bedir-Xan
bizanibin divê wê romanê bixwînin.
Romana “Bîra Qederê”, wek ku

min berê jî gote, romanek gelek
giran û girîng e. Bûyerên ku di
romanê de derbas dibin perçeyek ji
dîroka Kurd û Kurdistanê a nêzîk e.
Di dîroka Kurdistan de cîhê xebat û
tîkoşîna Bedir-Xaniyan gelek girîng
e. Weşandîna kovar û rojnameyên
wek Hawar, Ronahî, Stêr û Roja Nû
bi serê xwe kar û xebatek gelek pîroz
e.

Mehmed Uzun bi romana xwe ya
dawî dide îspatkirin ku ew her diçe
xwe pêşte dixê, xwe dikemilîne. Di
awayê şeweya nivîsê de xwe nûh
dike. Romana wî ya bi navê “Bîra
Qederê” ji romanên wî yê berê
çêtir e û baştir e. Ev roman bi her
awayî ji yê berê çêtir e. Mirov
wexta ku romana wî ya yekemîn
“TU” û ya dawîn “Bîra Qederê”
bide berhev ferqeq gelek mezin di
navbera herduyan de heye.
Pêşveçûnek heye. Mehmed Uzun ji
dema weşandîna romana “TU”
hatenî niha gelek mesafeyên
pêşveçûnê qat kiriye. Xwenûhkirin,
guherandin, û pêşveçûn zagonek
diyalektîkî ye. Ev zagona diyalektîkî
di Mehmed Uzun de baş tete xuya-
kirin. Ji bo ku Mehmed Uzun roma-
nek weha baş, romanek giran û
girîng li pirtûkxaneyê Kurdî zêde
kire, ez wî pîroz dikim. Ez hêvî
dikim ku edebiyatnasên Kurd vê
romanê bixwînin û bi hawayekî
îlmî-zanîstî binirxînin. Ew kesên ku
dibêjin romana Kurdî tune ye, bila
destê xwe bidin ser wijdana xwe û
hendî dev ji wê dîtina xwe ya çewt
berdin.

CÎHANA BERHEMÊN EDEBÎ

(Danasîna Pirtûkên Kurdan Yên Bi Tirkî)

Romana

“HADES LI SER KAR Ê”

Romana bi navê “Hades Îş Başında” “Hades Li Ser Kar e” bi zimanê Tirkî ye. Romanek baş e, naveroka romanê balkêş e. Nivîskarê romanê Medenî FERHO nivîskarekî Kurd e. Gelek berhemên wî yên bi zimanê Kurdî hene. Wî du roman bi Kurdî nivîsiye.

Ev romana wî ya bi Tirkî, li ser lêdan û şkencê, li ser zîndanê ye. Nivîskar gelek caran hatiye girtin, şkence dîtiye û piştê 12 îlonê demekê direj (7 sal) di hepisxaneyê de razaye.

Romana “HADES LI SER KAR E” berhema jiyana di zîndana şkencexaneyê de ye. Di vê romanê de zîlm û zordarî, tehdâ û barbarî, û bi her awayî hovîtiya wê demê bi zimanek edebî hatiye nivîsîn. Roman 283 rûpel e û di hepisxaneyê de hatiye nivîsandin. Ev pirtûk li Stenbolê, di nav weşanên KORA de hatiye weşandinê. Wateya (maneya) HADES ev e: HADES efendiyê welatê tarî ye.

Naveroka romanê bi kurtahî weha ye: Qehremanê (lehengê) romanê Murad weşanvan e. Ew di weşanxaneya xwe de kar û xebata weşanvaniyê dike. Li ser çand û edebiyata Kurdî, li ser çîrok, metelok û efsaneyên Kurdan pirtûk diweşîne. Pirtûka dawî ku daye çapxaneyê, pirtûkek li ser efsaneya

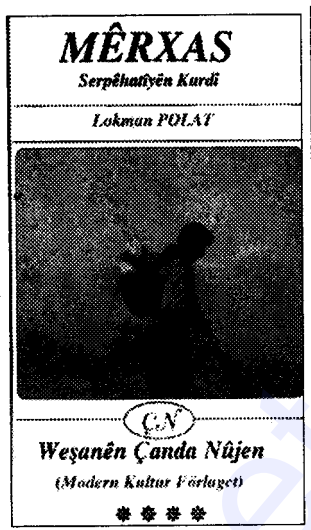
KAWA ye. Pirtûk hêj di çapxaneyê de ye, derneketiye, polis tên davêjin ser weşanxaneya wî û wî digirin binçav.

Wexta ku Murat dibin dixin zîndana şkencexanê liwê yekî din jî heye. Diyalogên nava wî û Murat gelek balkêş in. Ew jî bi rojane ku di zîndanê de şkence dibîne. Ew mirov bi gotinên xwe moralek mezin dide Muradî. Şkencevan dest pê dîkin bi Muradî şkence dîkin. Jê pirs dîkin, dibêjin te dirav (pere) jî ko haniye û vê weşanxaneyê ava kiriye? Te kompîtora xwe çawan stend? Tu çima çûbû Bulgarîstanê? Te liwê çek (sîlah) kiriye, ev sîlah li ku ne? Te wan çekan jî Barzanî re bir e? Tu alîgirê Barzanî yî? Te di kîjan rê de wan çekan jî Barzanî re dibir? û hwd bi sedan pirs jê dîkinin. Murad bersîva wan nade, ew di şkencexaneyê de, di berxwede dide. Murad 45 roj di şkencexaneyê de dimîne. Her roj bi wî şkence dîkin. Ev roman hem wê dema tarî û hem jî 45 rojên şkenceyê dinirxîne. Nivîskarê ku bikaribe romana 45 roj şkenceyî 283 rûpelî de binivîse, pir bi hêsan dikare romana 7 salên hepisxaneyê jî binivîse. Divê nivîskarê romana “Hades Li Ser Kare” jiyana qehremanê romanê, yanê jiyana Muradî ya hepisxaneyê jî bi zimanekî edebî, li gor stîla romanê binivîse.

K. Helwest

ÇEND GOTIN LI SER PIRTUKA LOKMAN POLATÎ
“MÊRXAS”

Z. ŞÊXMÛS

Di van mehên dawî de pirtûkeke bi navê “Mêrxas” derket. Nivîskarê pirtûkê **Lokman Polat** e. Ew di nav weşanên **Çanda Nûjen** de hat weşandin. Nivîsîna kurteçîrokên Polatî mîna kurteçîrokên realist hatine nivîsandin. Yanê bûyer çawa diqewime wisan derbasî li ser kaxizê dibe, avadike. Pêkhanî û avakirina wan xwe li gorî bûyeran ava dikin. Nivîskar

Polat aliyên fantazî û romantîk giring nabîne, tenê rastiya jiyane giring dibîne. Di hêla honandina bûyeran de bi hevûdu re girêdana bûyeran, nivîskarî metodek baş bi kar haniye. Nîrxdan û qedirgirtin, hezkirin û rêzgirtina gerilla ji welêt re, li ber çavên me radixe. Dema nîrxdan û qedirgirtin, hezkirin û rêzgirtineke me ji bo welêt nîn be, hingê li wê civatê, endamên civakê bi her hawayî ji hev dûr in. Malbat bela-wela ne û ta ku yar ji yar dûr dikeve. Tiştên ku Polat dixê nava vî tiştî rastiya jiyana rojane ye.

Medenî Ferho di nivîseke xwe de weha dibêje: “.... Nivîskarên kurteçîrokên weke Firat Cewerî û Lokman Polat jiyana rojê, tevgera tîr qerqêş û tînine berçavan.” Ev yeka han ji bo nivîskar Firat Cewerî ne rast e, lê ji bo nivîskar Lokman Polatî rast e. Çimkî, kurteçîrokên Lokman Polatî li ser realîzmê, li ser rastiya jiyana rojane ava bûne. Herçiqas bi nav wekî çîrok bêne navkirin jî ev yeka han tu tiştê naguhirîne. Kurteçîrokên

Lokman Polatî bi motîfên çandî, edebî, netewî û rêzanî hatine honandin, nexşandin û xemlandin. Lê yên Firat Cewerî li ser xewnperestiyê-xeyalê- fantazî û motîfên romantîkî ava bûne. Eleqederên wan bi pîrsa rastiya cîvakî re tune ye. Xeyalperestî, fantazî û realîzm du tiştên cihê ne, yanî li dijê hev in.

Bi bawerîya min, di "Mêrxas" de, tiştêkî herî balkêş heye, warê teknîka raxistina temaya bûyeran e. Lewre jî xala giring e ku kurteçîrokên Polatî, ji kurteçîrokên fantazî û romantîkî cihê dike; bûyerên siyasî û cîvakî ne. Mêrxas wek nobetdarekî Kurdistanê bûyer û qewimînan dibîne, jê dûrnameve. Naveroka "Mêrxasî" bi motîfên çandî, neteweyî, aborî, rêzanî û cîvakî ve hatiye xemilandin û honandin. Ji serî ta dawiyê, "Mêrxas" jiyan û berxwedanekê rojane li ber çavan radixe. Jiyan û berxwedaneke binamûs û bişeref. Ji nav vê jiyan û berxwedana neteweyî, bala min bi gelemperî çû ser bûyerên dramatîk û trajedîk ên ku li derûdora Amedê (Licê) diqewimin. Ew bûyer û qewimînên ku bi destê dewletê çêdibin bûne sedemên xwîna hezaran. Mêrxas neşterê li vê birîna kûr dixê û li ser pîrsa neteweyî radiweste. Naveroke mêrxasî pîralî ye; ew şirove

dike ku li Kurdistanê rojên giran qewimîne, gelek caran bûye reşebayî, bobelîsk û tofan rabûye. Herwisan nivîskar Polat, li ser bûyer û qewimînên li Kurdistanê fikiriye û wan bi motîfên edebî û neteweyî ve xemilandiye. Diyar dike ku, tovê azadkirina Kurdistanê hatiye reşandin, her sal li dû hev ew tov hêşîn dibe, dibîşkive, vedibe û şax dide.

Karê gerîllayî karekî dijwar e, ne karê herkesî ye. Çawa şivanek darê xwe digire û dere ber pez ne welo ye; derketina serê çîyan bi serê xwe mêrxasîyekê vekiriye û jê tu şik nîn e. Heger em bi temamî li naveroka hemû kurteçîrokên wî binêrin, baş bifikirin, em dê bêne ser vê fikirê, ku pirtûkên wî bi bîrûbawerîya xwe ve, bi merem û mebestên xwe ve parve dibin ser komên jêrîn:

1) kurteçîrokên li pêşberî xweşroşan, muxbîr, sixur; 2) çîrokên li hemberî hovî û jakawîya faşîzmê; 3) kurteçîrokên ronahîkirina şerê çekdarî û pêwîstbûna wî; 4) kurteçîrokên li pêşberî çavnebarî, dextî û fesadî; 5) kurteçîrokên li ser hevaltî û hevrêtiya rasteqînî; 6) li ser fedakarî û xwekuştin ji bo xatirê serxwebûna Kurdistan û parastina karê rêxistinî; 7) kurteçîrokên evîndariyê, dildariyê, xerîbî koçberî, wêrankirin û sirgûnê.

Pirtûkê de van kurteçîrokên

jêrîn ci digirin:

1. Mêrxas (Mahmûd Cîhan)
2. Qetlîama Navçeya Licê
3. Tirajediyek Ecêp
4. Tîtaleka Darê
5. Li vir Xirab dikin
6. Mucîze
7. Gerîllayekî Humanîst
8. Hevûdu dîtin
9. Ji sawcî Dawacî Me
10. Reşê Mirtib
11. Mêrikê Bêbext
12. Ez Çek Nagrim
13. Bêbextî Nake
14. Birûsk
15. Riha
16. Xwe Avêt Nav Agirî
17. Keça Elewî

Pirtûka Lokman Polat "Mêrxas"

100 rûpel e. Di bergê wê yê pêşîn de wêneya gerîllayek mêrxas heye. Di bergê wê yê paşîn de jî çend gotinên girîng yê Medenî Ferho li ser nivîskarî û berhemên Lokman Polat hene. Çapa yekem a pirtûkê li Stokholmê derketiye, çapa duyem jî dê li Stenbolê derkeve. Her Kurdê welatparêz divê vê pirtûka bi navê "Mêrxas" bixwîne.

EVÎN Û CENG

Bi laşê dîlnexweş im ez, tîra eşqê li dil da
Dîlberêkê bi nazdarî hat û çû û derbek da

Şip û lehî li min rakir, borana eşqê da der
Cîhana min tev bû tarî ez dikim ax û keser

Terîşande cergê min wê, hinavên min tev
bîrîn

Wek Firat û Zap û Dicle dinalim ez dil-
bixwîn

Bihara min hemû merez, digirim ez har û
dîn

Kerim ez tora evîne dikim hewar û qêrîn!

Şeng û şûxê evîna min, were maç kim te
şêrîn

Dil li ser te ey dîlberê wek volqan dide rivîn!

Zerî hat û bi kemlanî, wê ji burcê xwe berda
Bi wan çavên reş û belek nerî û awir veda

Li ser sênga cîhanê em, xwe palda û ez pê re
Min ser daniye ser zulfan û min dil vekir jê
re

Sor bûme ez weke kulilk, ji niqurçkan-
helperkê

Di gevezeka min û wê de nivîsand xwe
dîrokê

Min girtin pêşîr û guvaşt, kelya eşqa min
fûrya

Herikî xwîn û xwêhdan jê, li ber çêbûn pir
derya

Bi ava lêvên evîne, çerxa zemên min gerand
Cîhan bi gulyên wê nav e, min girêda û
hejand

Dişkenînim porê zêrîn, maç dikim çavên
belek

Me elastî û buhurî kenya ye bayê felek

Laleş Qaso

Danasîna Kovarên Kurdî - 2

“ KOVARA GOVEND ”

ALÎ YILDIZ

Li gor min, kovara Govend di nav weşanên Kurdî de cîyêkî xwe yê taybetî heye. Ev kovar li paytextê Kurdistanê, li Amedê(Dîyarbekirê) derdikeve. Govend kovara Çandî û hunerî ye. Hetanî nûha 14 hejmar derketiye. Hejmarek ne rêde, hemû hejmarên kovarê hatine qedexekirin û ji alî polîs ve hatine komkirin. Kovara Govend ji du mehan carekî derdikeve. Govend 32 rûpel e.

Birêvebirê kovarê Mazhar Kara dibêje: “Ji bo ku di kovarê de nivîs û meqaleyên Kurdî derdikevin, loma xişma dewletê tê ser me. Ji bo nivîsên Kurdî li me dawa vekirin, me dane mehkemeyê”

Mehmed UZUN ji bo kovara Govendê û birêvebirê kovarê Mazhar Kara weha dibêje: “.....Ew û hevalên wî li Diyarbekirê kovareke xwerû bi Kurdî, Govend, diweşînin, bi Kurdî dinivîsin û dixwînin. Li ser edebiyata klasîk a Kurdî hûr dibin. Xebateke weha li Diyarbekir, bi gotina dengbêjan “Diyarbekira xopan” ku ji aliyê nivîstîna Kurdî, ji mêj ve ye bêdengbû, pir girîng e. Loma jî hem kovar, hem jî xebat û berhemên amadekarên wê li ber dilê min gelekî ezîz in.”

Xwedî û berpirsiyarê kovara Govendê Mazhar Kara bi nivîskar Mehmed Uzun re hevpeyvînek çêkiribû. Em ji vê hevpeyvînê gotinên ku ji bo kovara Govendê hatiye gotin li jêr diweşînin. Bi van gotnan jî qîmet û rûmeta kovara Govendê baş diyar dike.

Mezhar KARA : Ji bo GOVEND'ê û her wiha dezgehên çandî û hunerî yê li welat çi difikirî?

Mehmed UZUN : Ji bo min, cîhekî xas ê GOVEND'ê heye. Her meh, bi çend zimanan, bi qasî bihîst kovaran tîn mala min. Hinên wan kovarên herî bedew û muteber ên cîhanê ne. Lê cîhê kovara we cîhê ye. Hîsên min ên GOVEND'ê pir taybetî ne. Ez nikarim bibêjim ku hîsên min rasyonel in, lê kovara we ya biçûk, ji bo min, sertac e. Ji ber ku hûn wê li Diyarbekirê, li dilê kurdan û kurdayetiyê, derdixin. Ez rewşa we baş nizamim, lê ez ne bawer im ku îmkânên we gelek in û însan bi qîmeta xebata we baş dizanin. Û ez ne bawer im ku li pey we komên nivîskar û ronakbîran hene ku alîkari li xebata we dikin. Lê tevî vê yekê hûn kovarê diweşînin. Li Diyarbekirê bi

karekî weha rabûn hem pir pîroz, hem jî tarîxî ye.

Musa Anterê rehmêtî ku di kuçeyêke teng û tari ya Diyarbekirê de hate kuştin, carina ji min re behsa "Îlêri Yurt" dikir. Wî û kekê Canîp (Canîp Yildirim) rojnama xwe li Diyarbekirê, di dawiya salên 1950-an de diweşandin. Kesên aligir nin bûn, kurdan ji şixulê wan fahm nedikirin, Îmkanên aborî hema çi bigire tune bûn û dewlet û hêzên dewletê hertim, mîna şûrê Demokles li ser stûyê wan hilawestî bû. Lê wan rojnama xwe diweşandin û digihîştin mebesta xwe. "Hemû Tirkîye, Parlemantoya Tirkîyê behsa rojnama me dikir" Apê Musa digot, "lê tiştê herî baş, min dizanîbû ku şêx Seîd, Doxtor Fuat û hevalên wan ku li Diyarbekirê hatin bi darvekirin, di gorên xwe yên ne diyar de, kêfxweş bûn. Rojnameyek ku bin destê neviyên wan derdiket û li ser şopa wan bû, nefesa wan, siya wan bi kurdan digihand..." Ez nizanîm ka ji vê pê ve gotin divên?

Ez we ji dil û can pîroz dikim û serfiraziya we, biserketina we dixwazim.

Em li jêr nivîsa **Bayram BOZYEL** ku li ser kovara govendê nivîsîbû û bi tirkî di Rojnameya hefteyî **RONAHÎ** de hatibû weşandin, Kurdiya wê nivîsê bi kurtî pêşkêşê xwendevanan dikin. Me vê nivîsê ji tirkî wergerandiye kurdî.

GOVEND

Govend wek sirekî bi mane ye. Di meşa gelan a şanaz da rîtmeka helbestî ya nixamtî ye, carna dikeve rengê reşahîyeka xunavgirtî, dîmeneka ewrî û carna jî rêzbûnêka lertzok e Govend. Wek ziman Govend jî, tevî ewqas guherînên li dinyayê, li hember berbabûna însan ên bêhejmar wek hişek pola ye, bêtî ku zeng bigire heyîyên hezar salan kişandiye rojên îroyîn. Govend wek belgeyek ku ji kovika jîyanê hatibe werivandinê ye. Dîtina însan a lixwenhêrtinê, li axê û esman-nihêrtinê dide xuyan. Li hember êş û kêfê stûleke dijberîyê ye. Li cîgeha Dicle û Firatê da, sosyo-kultura însan e, karaktera halê rûhî ya ku Hîlalê b'ber afirandiye ye Govend.

Hunera narin a destkarî, xwêdana enîyan û nûra çavan ên ku di zanîna ronak a însan da hatine hevîrkirin e. Serborîya çanda heri xas di vê cografîyayê da şîn bû, li ber tava tûj û di nav bagerên dîrokê da hate hûnandin û guherîn. Yên ku hatin şewitandin û kambaxkirin, ên ku çûn ji giranîya xwe bêtir bi xwe ra birin û talan kirin, lê qeweta tu kesî negihîştê ku koka vê darê hilkişînin û bibin. Herweha Govend kokek e, jîyanek e ku ji cîhê xwe, ji kûrahîya heft qat binê erdê nayê hilkişandin.

Însanên îroyîn bêxem in, ji zanîna

tarîxê bêpar in û ev rewş însanan famekorî dike. Wek pelek ji şaxê xwe ketî, wek qocêk ji koka xwe qetandî.

Govend, bi carekî çawa alîyê pûç ê insan derxist meydanê. Bêhtengîya ku komêk bêheyecan, bêşahî dide meriv çiqas jî zor e. Hilbet dizanim ku Govend karekî serborîyan e. Wek meriv bi guran ra bi Donkîşotî bikeve dîlanê. Li dinyaya Oblomovan û G.Samsayan ji Donkîşotan ra cîh tune. Dinyayek ku xewn, hêvî û şahî diqedin, pêwist nîne meriv destê xwe bike binê kevir. Gelek ramîyam û gîham dawîya tixûbên berxwedanê.

Baş e, Govend hevrikîyek çawa dibîne? Hevrikîyek ku bi temamî li rastîya dinyayê tê. Hevrikîyek Oblomovî, ji nûjenîyê ra bêhest, piştî xwe daye hêvî û beranînê. Xuyaye ku têgihîştina bêbaldariya insanên bêcesaret hêsan e. Ez têdigihê, ziwabûna ku qetlîyama donê û hilweşîna sosyalîzma rasteqîn peyda kir û tiştên ku bi xwe ra bir tedigihê. Xwendin? Çend kes kare ji karên pratîkî demek vala veqetîne? Ziman, huner bi temamî bûye fantazî, bûye karê Teyrên keçelok.

Têgihîştina Govendê karekî cesaretê ye û ya herî girîng ji zanîn dixwaze. Ger insan jîyanekê li gor xeteran serûber bike, bi vê tîrsê dihele diçe. Heta ku emrê wî hebe serdana gundekî herî nêz ji ji xwe ra qedexê bike!. Çi dibe çi nabe, nikaribe rojname jî bibe mala

xwe!. Yê ku tabela wî hebe, nikare here sazîyên xeter, rojek ji rojan bi dengê bilind nikare bêje "Bijî, bijî!"

Bi awayekî dîyalektîka serdemên beranînê nizane. Gelo meriv kare bi navê kemilandîneke çareçar hewldanên beranînê biçûk bixîne û bi vî şeweyî têbigihê? Tê ji bîr kirin ku her kemilandînek çareçar xwedî serdemek zarotîyê, her berhemek girîng xwedî serdemek gihîştinê û ya herî girîng ji, hemû hêjayîyên mezin bera civînekên biçûk ên bêhejmar in. Wisa xuyaye ku tê ji bîr kirin, lewra ev mekanîzmaya parastinê ya bêberîyê ye. Psîkoza insanê ku nikare xwe bide cehd û xebatên dûr û dirêj dertê holê. Ji ber ku nikare biafirîne, di bin barê neafirandêrîyê da ditewe, lewra qalikê wi vala ye, li vi ali wi ali berba dibe.

Karê beranîn û afirandêrîyê dijwar e, helwest dixwaze, wek ku meriv li ser erda qumbelekîrî (mayinkîrî) bimeşe û temaşa stêrkan bike. Govend xewnek e, di pêvajoya xeyalkirina cudahiyan zarotî nîşan dide, carna daxwaza insanê nûjen dide ber qamçîyan. Nakeve zefî, hevrikî nayê famkirin tu caran, herwekî ku Govend nayê têgihîştin. Cendekan ji ser rêyan rakin, goştên berate yên hêvînemayî rakin, xwe bidin ali. Bi sînga xwe ya pîfdayî, enîvekirî, çavên wî li piştî aso ye û dimeşe, dimeşe ked, berxwedan, zanîn, dimeşe insan, berbi cîhê ku insan dibe ÎNSAN.

Samed Behrengî
ÇÎVANOKA EVÎNÊ

Þirtûkên Ji Bo Zarokan

**Zarokno bi zimanê Kurdî bixwînin. Xwendina
zimanê zikmakî ji bo hemû zarokan pêwîst e.**

Hûn jî bixwînin!

RINDO Û MIŞKO – Ulf Löfgren

NÊÇÎRA ROVÎ – Sven Nordqvist

ŞERVANÊ BIÇÛK – Nguyen Than

ZAROKÊN ŞEVÊ – Jack London

MÎRZAYÊ BIÇÛK – A. S. Exupéry

KEÇELÊ KEVOKVAN – S. Behrengî

ALIKO Û BAZ – Baran

EFSANEYA ŞAHMARAN – L. Polat

Hûn van þirtûkan dikarin ji weşanxaneya

ÇAND A NÛJEN bixwazin.

Navnîşana Xwestinê : Tensta Alle 43-2tr. 16364 Spanga /Sweden

Tel / Fax : 08 - 7618433

ZAROKNO BIXWÎNIN !

HELWEST
Kovara Çand û Edebiyata Kurdî
Hejmar / No: 4 — Sal / Year - Hezîran - 1996

Lokman POLAT

TÎRÊJÊN HÊVÎYÊ

Derdikeve

Weşanên Çanda Nûjen

Helwest = ISSN - 1400 - 9404

Helwest - Hejmar / No: 4 Sal / Year - Hezîran - 1996